



TORNAI JÓZSEF

Kit a magány úgy kalapált kővé

Ha Pilinszkyre gondolok, mindig azt kérdezem: merre lebeg álma? A földön nem. Most a rög alatt, talán a semmiben? Nem hiszem, hisz olyan árva, mint ő, nem találhat sehol ölelésre. Csillagnak is csak csikorgó kérdéseknek lehet kiáltója. Válaszokat szikráztál a ködbe? Jancsi, feleleteidet szenvedtük tanúként, jaj, testvéri sorsra-hagyatottak! Hittél és kételkedtél, sírva szorongattad kezünk, mintha a zuhanásnak lehetnénk itt végig-viselője, s nem tudnánk, hogy annál a keresztnél, amire te verseid szögezted, a mi ideinknek nem volt véresebb jelképe, hóhéra és rabja. Csak súgnád meg, hol adtad föl, hogy fáj a tiltakozó karod, mikor elbúcsúztál! Nincs áldott, ki koldusabb volt nálad, nincs szerelmes, kit a magány úgy kalapált kővé, a legkisebb repedést se tudja törni rajtatarapásra-sose-kész mosolyod.



Ó milyen fiatal madár-szív

Rohamozza a kúpos sátrat
a nekivadult esőben a szél,
ott melegsünk alatta
a rőzse szán-kezeinél.

Már csak a parázs melegít,
a füst nyílása zárva,
milyen jó, hogy az indián
múlt a módszert kitalálta!

Beszélgetünk a melegben,
apa és csodálkozó fia,
vastag, jó takarónknak
sokvirágos a mintázata.

Az éjszaka nem ijeszt,
hadd süvítsenek a fák,
ez a mi igazi otthonunk:
erdőn, zivatarban a világ.

Álom lop el, s mire fölneszelünk,
karddal köszönt a Nap.
Félrehúzni a tojásdad ajtót:
nincs győzelmesebb pillanat.

A vihar elmúlt, ezüstös víz-
csöppekkel beszél a vadon,
ahogy a sötétség őskomor
hatalma megtörik a lombokon.

Vakít a fény, sárgarigók, szarkák
füttye a feketefenyők dombján.
Ó milyen fiatal madár-szív voltam én,
de ki könyörül kilencven év földhöz-csapottján?

Térkép

Nincs égetőbb,
nincs meglepőbb:
éjszakai vízióban
nagyvárosi térkép voltam,
főutak emeltek tisztán,
terek, villamos-vonalak hosszán
látszottam parkkal, zebrákkal együtt
kis tavak ringtak több helyütt,
bejelölt lakónegyedek
váltottak eleven színeket,
különféle lámpák és betűk
villogtak messze mindenütt,
örömet jelentett, ahogy a
szemem járattam ide-oda
a térképet bontogatva.
Ám hogy egy ember csak térkép,
megzavart, s a Duna-kékség,
hol a hidak jól látszottak:
cáfolták hús-vér voltomat,
vastag és vékony vonalak
hálózatává cserélték.
Emberkéz illata lengett
a papíron, mint érzelmek,
széles útkeresztezések
adtak hitelt a térképnek.
De hogy mért akarta létem
valaki így látni, mégsem
értettem meg, jaj, nem értem!



AYHAN GÖKHAN

Nagy Előd kiállítása

2018. MÁJUS 24. PESTÚJHELY

A képpel való találkozás mindig kockázatos vállalkozás. Szembefordulni vele, a saját történetünkkel járulni elé. Minden kép igényli a felkészülést, minden kép a felkészült nézőre vár. Nagy Előd képei tájak elé, házfalak elé állítják a nézőt. Táj elé állni megváltás, tájban állni felelősség. A tájmutogató képeken ember sehol, a ház, a tető nem egyéb, mint az ember maradéka. Akárhogy is vesszük, a táj anyanyelve az ember, pozitív és negatív következményeivel együtt, mert egy anyanyelv nem tud rossz lenni, egy anyanyelv kivétel nélkül jó. Hagyományt és mítoszt adunk a tájnak, s az itt kiállított megannyi kép egyedi kódrendszerrel ellátott hagyományt és mítoszt közvetít. Az örök visszatérés reményével kecsegtető képek az eredet közelébe kalauzolnak, nem hagynak időt a félrenézésnek, nem hagynak teret a félreértésnek. Itt figyelni kell.

Mindannyian, akik most itt vagyunk, egy ismert vagy még nem ismert környéken jöttünk keresztül, hogy ideérjünk, hogy jelen legyünk. Még egy kis idő, és a megszokott környék ebben a formájában feltehetően radikálisan eltér a mostanitól. „Isten jóságát kell dicsérni a föld hegyeiben és dombjaiban.” Adja tudtunkra a tizenötödik században élt Temesvári Pelbárt ferences szerzetes Rosarium című könyvében, s ha az épületek nem is lesznek már itt, a Temesvári Pelbárt említette hegy és domb el nem tűnhet egyhamar. Nagy Előd tudja, képei dokumentumok is, és ha mi már nem, a jóságos Isten utánunk még nézheti őket.

Nagy Előd kivételesen jó érzékkel használja a megszokott teret, képein az egyes képi elemek arányait mindig az adott, rögzíteni kívánt táj sajátos helyzete szabja meg, így a képek sokfélesége nemcsak a környezet dinamikus mozgásból adódó spontaneitásából ered, hanem a festőművész változatos, bátor kompozícióalkotási készségének is köszönhető.

Az ember és természet között megkötött, több száz évvel ezelőtti optimista forogatókönyv szerint végérvényesnek tekintett szövetség a megszűnés fázisába lépett, ennek eredménye, hogy egy új, nem túl biztató szövetség tető alá hozása látszik megvalósulni, s ha még nem is találtunk rá megfelelő elnevezést, érzékelhetően hátat fordítottunk a természetnek, a természetünknek. Nagy Előd a fák és virágok köztársaságába, a közösség-összetartó tradíciókról meg nem feledkezett világok irányába, egyszóval az erősebb lét közelébe navigál vissza minket, otthonra találat, otthonra hív el.

A Kárpát-medence megismerése, a Magyarország néven illelhető szimbólum megfejtése a körülményeknek ellenálló felvidéki vagy erdélyi falurészleteken, házsorokon keresztül karakteresebben nyújt támpontot, mint bármi egyéb jelzés. Ezeken keresztül jutunk el oda, ahol van hely, ahol a mi helyünk van, ahol a haza van. Nagy Előd segítőtársként szegődik mellénk a térképek nélkül is könnyű haza-találásban.

Meglátásom szerint a természetesség, a magától értetődőség a képek egyik kulcsmozzanata, ami által nem is egyszerű nézők, hanem beavatottak leszünk, szinte szereplői nézőpontba kerülünk, hiszen megszűnik a szigorúan körülhatárolt tér, a mi helyünk sincs pontosan kijelölve, senki sem mondja meg, hova álljunk vagy hova üljünk, már csak azért sem, mert a táj csak a képeken létezik. Így nem nézői, hanem a részesei leszünk egy olyan kiállításnak, amely a kiszámíthatatlan természet teljes rekonstrukciójára való törekvés helyett egy-egy részlet önálló értékének időtlenségét hangsúlyozza, ezáltal pedig sikeresen megszabadult az időbeliség béklyójától, és immár kizárólag a térben létezik.

Köszönöm a figyelmet, és kívánom, hogy legyen Önök számára is legalább olyan meghatározó élmény ez a kiállítás, mint amilyen számomra volt, amikor először láttam.





SARUSI MIHÁLY

Bulira buli*

Muri (urak és úrinők nélkül), házibuli (mindenesetre: bulákkal), kerti, miegyéb házi mulatsággal (abban a korban...)...

A kaszárnya után (valamennyire /mégis/) szabadon.

Corvin 7.

... Tovább, tovább!

Tanulj, koma, ne hagyd magad.

Debrecönbe kéne mönni?

(1965)

Pali unja a bulikat, ellenben a tudomány! Boldog, hogy megtarthatta első hivatalos spanyoloráját (a TIT-ben) – helyettesítenie kellett tanárukat. S jól jött az 50 forint is. Dicséri a Magyarországot, amely szerinte az egyetlen értelmes politikai lap kis honunkban. „Tegnap a vállalatomnál volt egy buli. Én is hivatalos voltam erre. Teljesen felesleges volt, és minden ilyen jellegű buli az. Meg általában a tömeghelyek azok. Nem érdekel a szórakozás, a nő, az ital, a tánc. Csak a zene, no meg a többi általad már ismert terület. A tudomány! 'A tudomány egy fa, amelynek gyökere keserű, de gyümölcse édes!' (Arisztotelesz). Nagyon tetszik.” Ajaj, szóval ide jutottunk. Benőtt a fejük lágya? Megkomolyodtunk, érünk, éregetünk?... Mi magunk épp keményen tanulunk, hogy végre sikerüljön az a kibalzsamozott fölvételi.

A tudomány. A tudás. Valóban. Hogy többet tudjunk. Okosabbak legyünk. Kevésbé lehessen becsapni bennünket. (Hogy aztán...) (Rendben behúzzanak bennünket a csöbe?)

Gyermekklinika: kösz a vért! „Kedves véradóm! / Betegségem gyógyításához vérátömlesztésre volt szükségem. Kezelőorvosaim az Ön vérért adták nekem. Engedje meg, hogy köszönetet mondjak és hálámat fejezzem ki azért, hogy véradásával lehetővé tette, hogy életben maradjak és újra egészséges legyek.” B. Katalin, Debrecen, Gyermekklinika. Hogy valami értelme is legyen az életünknek. (Mellesleg: főtanodai véradás után diákszállónk mosdójában elájultam és alaposan bevertem a fejem. Mert a katonaság után a főiskolán is adtam vért, meg még utána párszor. Hála legyen Istennek. Két év múlva hasonló köszönetet küldött N. Imre.)

* Részlet a szerző ÉLETSZOMJ című, készülő levélregényéből.

Pali: ripittyára. Dúl, mi több, buzog benne a tudomány iránti lelkesedés. „Persze tudomány alatt itt speciel a közgazd. tudományt értem... De foglalkozom azért mással is. Mondjuk, éppen most olvasom a napokban megjelent Egzisztencializmust. Erről talán szóban elbeszélgetünk. / Különben teljesen jó kedvem van. Érzem, hogy élek és érzékelek. Mind jobban értékelem, hogy tanulhatok, viszonylag szabad vagyok, és 21, lassan 22 éves...” Nem különben. És amire én is vágyom... Ezért tanulok, hanyagolom a fodrászatot. Még hogy a szakmám, de vendégeimet is! Ami nem tesz jót... (Miközben fodrásznők, hölgyvendégek, nem régi tanárim s barátok szurkolnak, hogy sikerüljön!) „Örömmel konstatáltam, hogy Szilveszterről még nem mondtál le. Sándor mit írt, jön?” Az tette volna be a kaput; Pali baráti és deákkörét is bevonni a Sándor által megfigyelhetők körébe... Ha én azt tudtam volna! (Honnét gyaníthattam?!) Szűz Mária. „Persze nem szeretném, ha még Szilveszter szent éjszakáját is végigfilozofálnánk. Szerény jókedv és közben felfordítjuk az utcát.” Janega szokása volt Rákosligeten éccaka fölfordítani a kerítések. Eszerint Pali közreműködésével? Hogyne, egy-két lityi vinkó után... bármi kitelik a magunk fajtából.

Csak „néhány nagyon rázós levél” volt (verseimmel) abban a küldeményében, amelyeket nekem legutóbb visszaküldött. Nyilván a katonaságtól írottak, amelyek leleplezhettek (volna). Odaadná az Új Íráshoz bejáratos haverjának, „Bár úgy hiszem, Te nem nagyon adod ki azokat.” Az egyik beépült HADAK ÚTTYIK című kisregembe... A fél országot bebarangoló katonaszökevény K. M. szerzette... futás közben. „Menekül a rab a szökevény...” Szegény Új Írásnak az hiányzott volna!... Leszerelés után igyekeztem eltüntetni a nyomokat. Kértem Marikát is, égesse el azt a leveletem, amelyet 1965 tavaszán, szökésem előtt írtam neki (a budai kaszárnnyából a szögedi egyetemi diáklányszállóba): nemsokára találkozunk, mert leszerek... Hogyne, még másfél évem volt hátra. De tudtam, hogy rövidesen szabadulok. Hogy milyen áron, akkor még nem volt világos? Vagy már igen? Azt mindenképp, hogy belevágok... Lesz, ami lesz! És hogy: sikerülnie kell. (Hogy így lett, ahhoz némi szerencse is kellett. S az a Marikának írt levél, remélem, elhamvadt. Ahogy a szerelmünk is – szerencsémre!)

Sándor filozopter az ELTÉ-ről. Másodikul megőrzött levele még hosszabb, mint az elsőként félretett s előbb idézett küldeménye: 5 kézzel írt oldalt tesz ki. Ebből is csak szemelgetünk. „Ami a filozófiai kérdéseket illeti: amiket felvetettél, azok inkább pol.-i kérdések. Nagyon vitathatók, és vitatkoznak is rajtuk. Legutóbb voltam egy ötórás vitán, amin filozopterek vitatkoztak különböző évfolyamokról Huszár Tibor vezetésével, aki a Valóság szerkesztője, s neves filozófus. Igen élesen polemizáltak. A terítéken a következő kérdések voltak, amelyeket nem is kívánok most kommentálni. / Van-e nálunk prol.diktatúra, s ha igen, milyen a jellege, s szükséges-e? Az államhatalom jellege; jó vagy rossz-e az egypártrendszer, kell-e többpártrendszer? A külpol. kérdések közül: az olasz kommunista párt stratégiája és taktikája; van-e lehetőség Olaszó-ban a hatalom átvételére? Vannak-e törések a nemzetközi munkásmozgalmokban, s mik okozták ezeket? Stb... A közelmúltban nekem szegezték a kérdést,

akarok-e párttag lenni. Minden körülményt mérlegre igyekeztem tenni, s igennel válaszoltam. (A filozofterek közül én vagyok az első.) De... Azok, akik nem szeretnek elveim és éles kritikai módszerem miatt, csak erre vártak. Taktikáztak. A KISZ csoportgyűlésnek kell egyik ajánlónak lenni a p.tagsághoz. Ajánltak is,... úgymond elévülhetetlen érdemeket szereztem a pol.-i gyakorlatban, főként ha már a gyerekkori helyállásra, az '56-os áldozatvállalásaimra stb. gondolnak, s ezek, valamint felkészültségem, továbbá családi tradícióim mindenképpen alkalmassá tesznek a tagságra.” Hajaj, nem is az apja, ő maga nyerte el a Szocialista Hazáért Érdemérmet?... „Viszont – ezt figyeld – félnek, hogy éles kritikai szellemem, amit eddig tapasztalhattak, ha vitatkoztam velük, talán nem tesz majd alkalmassá, hogy p.tag lehessen, mert nem fognak szeretni az emberek!” Hogy megérezték diáktársai... Akik közt ott ült pl. a költő Kilencek egyike, másika? Ahogy ott ülhettem volna (akkoriban úgy gondolhattam, szerencsémre, ma meg: szerencsétlenségemre) magam is.

Nagy vita támadt a vele foglalkozó KISZ-gyűlésen. Azt írja, több százan lesték az előadását a folyosóról... Kicsit tán lódtott. 2011-ben ezen jóval túllőtt: azt állította a világhálón elhelyezett közösségi levelében, hogy ... szerénysége szovjet űrhajóval megjárta a Marsot. Meg hogy időközben angol lord lett. (Mi meg – zarándi Kurta nemesként – úgy járunk a Holdra, mint más a klotyóra.) (Gyula:Csaba=1:1) (Gestapó-KGB-CIA-ÁVH-...: – Minél nagyobb hazudj, annál jobban elhiszik!) „Oda-bent egyik-másik pártolóm, s időközben meggyőzött ember extázisba esve lelkesedett, miközben kiszaradó torkommal és fáradtsággal küszködve a pártosságról, a helyes emberértékelésről, az öntudatosságról, egyesek apolitikusságáról és kommunistaellenességéről beszéltem.” ...Végül: „Sikerült. Az utolsó ellenzöm is megtört, beismerte, hogy szubjektivista alapon ítélkezett, anélkül, hogy ismerne. Gondolom, egy darabig még emlegetni fogják beszédemet az egyetemen.” A régi BM-esek talán.

2011-es közösségi levelében azt állítja, hogy kommunistaellenes tevékenység miatt az apját eleneven megnyúzták a Szovjetunióban. Ja, ja, nagyon ja! Valamikor, valahogy... nekiállhatott leszámolni velük. Mint az állítólagos közösségi levelében a III. ezredben emlegeti, bekényszerítette a szolgálatba a kommunista titkosrendőrség. Mit lehetett tenni? (Be, az iii/iii-be.) Mindenesetre a halálhírére hozó illető 2015-ben azt állítja, hogy az ellenségei által sűrűn elkövetett orgyilkossági kísérletek egyikében szerzett súlyos sérüléseibe halt bele a honi moszkovita titkosrendőrség alezredese (és habsburgi főherceg). „Szeretettel üdvözöllek: Sándor.” Nyilván azt írtam: nem különben. (Keltezés most sem ír, így a postai bélyegző igazít el.) (Bár lehet, hogy az is kamu.)

Pali: ide forradalom kell! Jól ledorongol. Okkal, sem, kiderül(het). „Te, a nagy forradalmár – Petőfi, Voltaire emlőin nevelkedő –, habár kicsit anarchista is (ez Rád vonatkozik), egészen más hangon beszélsz, mint néhány hónappal ezelőtt.” Anarchista? Volt benne valami. Sőt, kiáltványba is fogalmaztam... (Úgy 1964-ben.) „Ez megalakulás, vagy elveid feladása, avagy a dolgok tisztábban való látása. Mindenesetre én most kezdek ebbe az állapotba kerülni, és kedvem lenne mindent feldúlni (ez is anar-



chizmus).” Mi az, hogy! „Igen, ide forradalom kell!” Elvtársak, figyeltek? (Nem ránk ügyeltek. A szerencséjükre!) „Pajtás, most már egyre nyíltabban emlegetik – legálábbis az egyetemen –, hogy óriási hibák vannak gazd. életünkben, mely tudvalevőleg létünk alapja, ez a meghatározó.” Már amennyire, mondanám, Sass cimborá szerint meg éppen fordítva. „Hogy csak egyet mondjak, jelenleg országunk a második legeladósodottabb Európában.” Nocsak, ezt már 1965-ben tudhattuk? „Szörnyű.” Mi több, „Ezt egy pofa mondta az Országos Tervhivatalból.” Ha ők tudták, mi miért nem? Kádár mért nem? „És ezek mind elvi hibák miatt vannak. Itt gyökeres változásra van szükség. / Olvasod Te is az újságban: gazdasági mechanizmus...” Sőt, új. Azt mondja, a kereslet-kínálat viszonyaira építő szabad piac visszaállítása ránk hozná a rothadó, élősdikapitalizmust. Hogyan lehetne ezt elkerülni? „Előre csak ugrással kerülhetünk. Hogyan: esetleg forradalom útján. De azt hogy képzelem? Nem tudom. Viszont az elégedetlenség nő.” Nőttön.

A közgazdászok így, a bölcsészek kicsit másképp. Pl. március idusán nemzeti zászlót lengtetve mennek ki az utcára. Petőfi elé. Míg szét nem verik őket. (1965-ben? Valamivel később.) (Veszprémben az érettségi előtt álló gimnazisták, köztük levélregényünk szerzőjének jövőbelije, 1972-ben merik az utcán szabadon megünnepelni 1848-at.) (Meg is kapják a magukét.) (...Hogy tudjam, jól választottam!) Szilveszterre Pali magnót kerít. Gusztinak szerezzünk nőt – találtunk, cigánylány fodrászlány alakjában –, mi meg majd csak boldogulunk. (Gusztifölfűjt hólyag, ma sértésnek venné, ha fölemlgetné ezt a „kalandját”).

Feri honvéd úr. Rászálltak, jó darabig nem jöhet haza. „Tudod, hogy van az”; ha valakit kiszúrnak az öregkatonák... Hiányzanak neki a fodrász kartársak! És: „Az urat né ird, nem vagyok Kurtucz Ferenc honvéd úr”. Idegesítettem az elvtársakat? Akik a minap szabadultak meg az egyik Kurtuczától, hogy most itt legyen a nyakukon a következő. (Botrányra botrány.)

(Az is jó buli lehet!)

Keszthelyről Janeg. Karácsonyi és újévi üdvözet a Fenéki útról, vár, látogassam meg, s hogy „Jan.-ban szeretnék Csabára menni, jó lenne egy kicsit részegeskedni, jókat hülyülni, na, majd meglátjuk. Légy jó kisleány, szeresd a lányokat, ott, ahol éppen engedik. Ölel barátod: Janega.” ’68 nyarán látogattam meg, akkor derült ki, miért ritkulnak a levelei. Iskolatársával élt már együtt, s az asszonyjelölt vette át a gyeplőt. Nagyon helyesen! Se részegeskedés, se szoknyavadászat, se bandában zenélés... El is végezte a mezőgazdasági akadémiát. Nősült, szép gyermekeik születtek, tsz-elnök lett. A változások után megzavarodott, nem értette, mi történik. Annyira azért nem, hogy ne találja föl magát! Sörfőzdet alapított, abból élt. A nagygazdaság iránti föltétlen odaadásával ellentétben a barátja, Misike, a zsilér, kisgazda és iparos ivadék a nagybirtokrendszer ellenségeként nem értette, barátunk miért szántaná egybe az országot Kevermestől Bulcsúig. Miért vágatta ki a környék összes út menti fáját a tsz-hez tartozó tájon... Zavarta a nagytáblás művelést végző repülőmozgását? A

ciheres? A bokros-fás liget? A mezővédő erdősáv? A nagytáblát szétszaggató ér, patak, csermely? Amikor azt egybecsatornázni is lehet! Dűlőút, ösvény? Tanya, szál-lásmaradék... Apró- és nagyvad menedéke, rejteke, költőhelye? Le vele?

Jani, Jani. Ha szabad országban nevelődik, gazda is marad. Azzá nevelik a gazdász fölsőtanodában. Mert ő inkább tán iparos család fia volt. Nem, mint magunk, akik egyszerre szívtuk magunkba a kisgazdák és a zsellérek igazát... az iparosokéval. (Nyugodj békében, pajtás! Mert vagy húsz éve ő is elment.)

Szilveszterkor egyedül. Meglep: e levelet a húgom a Corvin 7-be Gyönkről, Schmidt sógorunk családjának a vendégeként küldi. „Remekül érzem maga. Annyira jól, hogy haza se megyek szilveszterre. A szobám kulcsát egy kis dobozban hazaküldöm neked... / Fateréktól kérd el az asztalt és a fotelokat. Mondd azt, hogy én is hazamegyek, de csak pont Szilveszter estén érek haza. Különben nem adják oda a fotelokat. / Mivel én nem leszek otthon, a barátnőm se megy el hozzánk szilveszterezni. Úgy-hogy szerezzél be másikat. / Ha haragszol, káromkodd ki magad, utána megnyugszol.” Káromkodtam-é avagy mégsem, nem tudom. Csak az dereng, hogy ekkor lehetett, amikor megittam egy üveket Csiszta Vodka Wiborovát, és elég alaposan kikészültem. Utána a húgom nem tudott begyűjtani az olajkályhájába, mert a behajjintott égő gyufa fűtőolaj helyett a vacsora maradványaival találkozott, az egyik könyv pedig tán máig emlékeztet a vodka mellett kísérlőként fölhajtott vörösbor színére.

1966

Janeg: Te, Aradon?! A keszthelyi diákszállóról ír corvinkai otthonunkba. A hatvannyolcas párizsi diáklázadás idején stoppal megkerestem, ott is háltam, nem kicsit megrémítve az akkor már asszonyaként tüsténkedő szerelmét. Az 1970-es években pedig egyetemista táncház – no meg Kallós Zoltán – csábított ugyanide. „Hát itt élek Keszthelyen, e sáros, ronda faluban, ahol az ember csak butább lesz és nem okosabb. / Sajnos megint nem tudtam Csabára menni, pedig titkon reméltem és terveztem, Pali biztos mondta.... / Mi újság, hogy vagy? Hogy kerültél Te Aradra?” Janeg, Pali unokatestvére, nem tudott aradi-csanádi rokonságomról, apám családjáról, ezért lepte meg, hova nem utazom. Már akkor: Aradra, Kisiratosra – utóbb mind gyakrabban. Nagyregényt, falurajzot alapozni. Testvért ölelni. „Különben zenélek, a tanulgatás mellett, Pali biztos mesélt róla. Oszlopos tagja vagyok az együttesnek, dobolok és énekelek, na, szólj hozzá. Különben holnap lesz a farsangi buli, egész éjjel játszunk, legközelebb 19-én, s majdnem minden szombaton. / Szóval Misikém, ha van kedved, és ha teheted, továbbá ha szeretnél látni és beszélgetni, gyere, nekem teljesen mindegy, mikor jössz, csak írd meg. Szállás biztosítva! / Nők! Vannak, ilyenek is, meg olyanok is, egyesek helyesek, mások rondák, okosak és buták, vannak olyanok, kik kézfogásra elélveznek, és vannak olyanok, kik úgy kívánnak, mint falu a villanyt.” ...kívánják a... Óriási. Nyilván téveszelnők főiskolai tanár bácsitól hallhatták szocialista

mezőgazdaságunk leendő mérnökei a kommunista Georgikonon. „Tehát lehet választani, részemről nem túlságosan hajtok, lusta vagyok, itt csak a szesz a megfelelő, barátom! / Remélem, nem nősülsz! Sürgősen vedd el az effajta gondolatokat!”

El nem vettem, de ez időben keményen tanultam. Behozni a behozandókat, pótolni a pótlásra szorulókat... Végre sikeres felsőfokú fölvételire vágytam! A leszerelés óta a fölvételiig olyannyira lekötött a tanulás, hogy ezekben a hónapokban véletlen, ha leány mellé kerültem. (Szinte mint Atilla barátom yogijai.) Másként nem lehetett volna. Kenyérkereső dolog s tanulás. Ez töltötte be az életemet. Nem csak a kötelező, az ajánlott szép- és szakirodalmat is elolvastam. Hogy a váratlan mégis csak előforduló néminemű futóvadlövészetre rendre szerencsétlen fordulat nélkül fejeződjék be.

Sándor tanúnak hív? Megint pesti találkozásra hív, hogy végre jól kibeszélgethessük magunkat. És megtoldja egy érdekes dologgal! „Igen sok barátom van szerte az országban, amerre csak megfordultam, ezt tudod, viszont nagyon alaposan meg szoktam gondolni, hogy kibem bízzak meg. Most pedig komoly dologról van szó. Változás fog beállni családi állapotomban..., de mivel ez súlyos következményekkel járhat, a munkámat és elkötelezettségemet tekintve, kénytelen vagyok a legdiszkrétebben, feltűnés nélkül intézni. Nagyon örülnék, ha február 28-án szombaton” (?) „délelőtt itt tudnál lenni Pesten, mint egyetlen vendég, aki engem képvisel meghitt kis összejevetelünkön. No, Miska, remélem, sikerülni fog! Csupán csak ennyi lenne az óriási nagy kérés! Mivel körületekintésből levélben nem részletezhetem, miért döntöttem így, gondolom, e nélkül is megértesz, kérek, ha teheted, azonnal írd meg, hogy itt tudsz-e lenni, amit előre is köszönök...” A postabélyegző olvashatatlan, keltezés nuku, így nem tudni pontosan, melyik év februárjában írta ezt Sanyi, de hátul mégis ott a pöcsét. Ám a dolog nem akar összeállni! Az öröknaptárt bogarászva 1963-tól 1969-ig kizárt, hogy jó az időpont, egyik esetben sem jön ki a 28., szombat, ráadásul kis 1966-os naptárt mellékeltem leveléhez, amiből kiderül, hogy 28-án hétfő lesz. Előtte, szombaton, Sándor napon viszont 26.

Ekkor már a titkosrendőrség kiképzése alatt állt? Hogy így keverje a kártyákat? Ha illetéktelen kezébe kerül a meghívása, ne igazodjék el? Ezért nem mentem? Vendégnek, tanúnak? Engem is be akart húzni a csöbe? Szeretettel, üdvözzel. Hogy barátságáról szó se essék. Így tanítják a KGB-egyetemen? A Gestapónál nyilván. CIA – sicc! Mind, a búsba. ...Szűz anyám, el ne hagyj! Mindamellet akkor „erre” hogy gondoltam volna? Könnyű a semminél többet tudván okosnak lenni.

Pali szállítómunkások közt. Janega megbukott, kegyetlenül káromkodik – panaszkodik Pali. Ő maga tanév végén már okleveles közgazdász lesz, de arra kényszerül, hogy kétkezi munkát vállaljon. Mit ad Isten, jól érzi magát a melósok közt. „Mától kezdve néhány napig dolgozva (fizikai munkával) építem a szocializmust, annál a cégnél, ahol eddig már többször alkalmazásban álltam. Egyszerű, tróger szállítómunkások között vagyok. Először tapasztalom, hogy jól érzem köztük magam, és megértem őket. Csuda jó.” Mint az Arany uccai Aranykapca nevezetű lebuiban?... A Melósban,

Bohnéknál, a Barnevál művelői otthonának tánctermeiben... A lengyel út elmarad. „Nem jó a piac.” Azaz nem éri meg így üzletelni: innen odavinni, onnan idehozni bizonyos kelendő cuccokat, s haszonnal túladni rajtuk. Egyetemista csencselés – jó, hogy: kényszerből.

Sanyi megint hívogat. Figyelmeztet az időpontra, 25-re (!), nehogy megfelekedezzem róla... Pestre, a ceremóniára. Hogy továbbra sem igazodjunk el az időpontban, mert hogy 25-én sem lesz szombati napocska... Hogy ne is válaszoljak neki? Vagy mégis, valamit? „Egyébként, hogy egész pontos legyek, az esküvő pénteken délelőtt 11 órakor lesz.” S hogy sürgősen írjam meg, tudok-e menni! Mert eddig, úgy tűnik, választ nem kapott a kérésére. Vajh miért? Ki emlékszik rá. 25: péntek. Eddig rendben. A többi? (Ha te akkor tudtad volna, ki csalogat magához...) (Mézesmadzag nélkül. Csak úgy. Mint „mi, gondolkodó emberek, ha szabad így nevezni magunkat”. Szabadni szabad. Csak nem mindig érdemes.)

Sanyika, ELTE diákokthoz. E levélen az alábbi időpöcsétök mutatik maguk: a posta, vagy a postán működő elhárítás kontójára írhatjuk, nyilván: Budapest 66 II. -7, II. -7, Békéscsaba 66 II. -8. Hátralé, a boríték háromszögű lezáródását utóbiztosítva ALI BABA ÉS A NEGYVEN RABLÓ nevezetű, 2 Ft értékű díszbélyeg feszít Express küldeményünkön. Nyilván ezért nem kaptuk meg időben. Mert hogy ebben meg S. megköszöni, amiért azonnal válaszoltam szerény kérésére. És elnézést kér, amiért szórakozottságában rosszul adta meg, mikor lesz az esküvő. „Gondolom, nem fogok csatlódni benned.” Biztos csalódhattott.

– Könnyen beszélsz! Te vagy a túlélő. Mi lenne, ha ő venné most elő a te leveleid sületlenségeit?!... Lenne mit szégyellned.

Szó, mi szó. Buddha – egyrészt. Másfelől: Lenin. Volt min gondolkodnod! Hogy utat ne tévessz. Sándor az 1960-as években Lukácsékkal kezdte, hogy magának 2010 táján lord címet adományozzon és földbirtokairól áradozzon. Atila ugyanezen időszak kezdetén a Yoga bűvöletében élt, ám az, sajnos, nem derülhetett ki, hogy mire jut vele. (Szeretném hinni, hogy szebben végzi.) Az egyik vad materialista, a másik rendíthetetlen idealista... Mi magunk? A kettő közt? Középen? Hittel hívóként is... a földön két lábbal járva? (Hogy legyen mit megütni.)

Ági üdvözl. Szegedről üzeni képeslapján, megjött Pestről, ahol jól érezte magát, s majd ír... A képeslapon szegedi szobor: anya, gyermekével. Gyönyörű – éreztem akkor, nem ok nélkül. S benne némi célzást. Mert a legszívesebben őt is feleségül vettem volna. Szinte azon nyomban, hogy megismertem. Gyulán a várfürdőben. Ő gyakorlaton volt a megyei kórházban, Makón a családjá is vendégül látott, máskor Palival utaztam hozzájuk, de nem leltem odahaza (az indóházban ütöttük el az éjszakát), Szegeden is találkoztunk (sőt, a dorozsmai templomkerti meghitt hangulatot költemény örökíthette volna meg). Ám az egész abbamaradt. Félbe. (Ahogy később hal-

lom, abba hagyta az orvosegyetemet, férjhez ment. Biztos szerelemből.) Kedves, kedves Ági...

Párkereső éveim elején tartottam. Mondhatni megkezdtem a párkereső hadjáratot. (A részleteket e leveleknél is mellőzni fogom.) (Ági leveleiből viszont csak ez a képeslap maradt meg.) Miközben ekkor még alkalmatlan voltam a családalapításra. Csak a vágy volt meg hozzá; a körülmények, (külső és belső) lehetőségek még nem.

Pali pesti kiruccanásokról. Palitól kell megtudnom, 50 magyar esztendő után, mit nem követtem el székesfővárosunkban. Ha igaz! (S miért ne lenne az?) Hogy aszondja „Budapesti tevékenységedhez csak gratulálni tudok. Ez kapacitás, barátom: egy-két ágy, plafon, padló, székek, asztalok összehányva majd fél liter jóféle pálinka megivása után. Szép lehetett. Hogy én nem lehettem ott.” Meglehet, én is másféle kujtorogtam. (Ki terjeszthetett rólam efféléket? Teljesen alaptalanul. Emlékezni ugyanis nem emlékszem semmire.) (Kitomboltam magam, belefásulva a folytonos tanulásba?)

Pali nőkről, megyébről. A változatosság kedvéért! „Vígán élek, csak nem cicerézek, pedig elkelve már egy kevés. / Viszont új fejlemények vannak nők területén.” „Terület”, nem rossz. Főleg ha dimbes-dombos. Ne adj isten erdős-bokros, itt-ott horhossal. „Ha viszont találkozol Szőkével vagy Barnával, mondd meg nekik, hogy hazamegyek... Persze csak csínján bánni velük...” És valami egészségügyi törzslapot emleget, amit hazához nekem. A fölvételhez kell? (Csínján bánni velük; vitán felül. Főleg hogy ne tudjanak egymásról.)

Államvizsga (nőcikkkel) a Körös-parton. Mármint Pali ott készülne föl... „Államvizsga időszakban majdnem egész június-júliusban otthon tanulok. Jó lenne kiköltözni a szabadba, a Körös mellé valahová. Nem tudom, van-e reális alapja. Kicsit remetéskedni, úszni, napozni napokat, és néha egy-egy nőtényt jól elkapni a sötétben. Jó?” Jó. (Bár a kettő valahogy nem ment együtt.) (Levegőzni viszont jól esett...) (Pali államvizsgára, én fölvételre készültem. Hogy mindkettő sikerüljön.) (A nőtények meg...)

Pali végez. Pali négy év után végez, búcsúünnepély nevű ballagás az egyetemen (Marx Károly szobra előtt) 21-én. Minden vizsgát sikeresen vesz, 4-eseket, 5-ösöket kap. „Nők megörrülnek, távol kell őket tartani. / Janega egy fajankó, nem ír. Lehet, hogy nősül.” A zsírpötty a kölcsönbe kapott zsíroskenyérről csöppent... „Az idő kitűnő, tanulás közben nagyon sokszor gondolok a pipikre, pláne ilyen prima aerben.” Olyan ájerban mit lehet tenni? Épp 22 évesen, duzzadván a tetterőtől. Dagsztván a vitorlát a jó nagy szellő. Ha, ha. „Írógéped kitűnőnek látszik, majd egyszer-kétszer leütöm, ha megengeded.” Eszerint ekkor vettem volna, nem 1962-ben? Innest nézve; pláne onnast.



Feriék katonabotránya a vonaton. Itthon volt s kissé balhésan viselkedett. Hogyne lett volna érthető... „Szédületes jót balhéztunk a vonaton. Az egyik srác hozott egy butykos pálinkát, amitől mindenkinek elment a maradék esze. Egy békési srác gitározott, mi meg üvöltöttünk, mindenki minket bámult, és fel voltak háborodva és édes megjegyzéseket tettek. Majdnem pankráció lett, az egyik srác neki is ugrott egy ürgepásztornak, alig bírtuk lecibálni a baromját. Szóval szép hecc volt. El sem tudod képzelni,” (hogy a csudába ne...) „hogy mennyire szégyellem magam. Beszélük, hogy ritkán látnak részegen, nem úgymint azelőtt, 'Asszonykám adj egy kis kimenőt...' Hi-hi-hi.” Szó, mi szó.

Fölvettek Debrecenbe! Kurucz Albert dr. igazgatóhelyettes értesít: fölvettek a Debreceni Tanítóképző Intézet népművelő-könyvtáros szakának nappali tagozatára. Ennél nagyobb örömet! Hogy végre, sikerült. Mivel jár? Majd elvállik. De. Gyulán, apám és új családja kisoláhvárosi otthonában vehettem a kezembe.

Feri: csúnya haláloed lesz! Fogalmam sincs, mit írtam neki, mert érdekes dologgal kezdi a levelét. „Kedves Bátyám! / Remélem, nem én vagyok a témája a regényednek. Merem állítani, hogy te nem fogsz szépen meghalni. Vagy felakasztanak, vagy megkésélnék, persze lehet, hogy csak agyon fognak ütni!” Később valóban volt rá példa; mármint hogy ennyire nem tetszett, amit le mertem írni. Őcsém jó jósnak bizonyult. S nehezményezi, hogy nem látogatom meg. „Máskülönben az egyetemre felvettek, elintézték neked.” Ha nem is ő, de épp valóban fölvettek a főiskolára. „Persze van egy jobb ajánlatom, papi csuhában sokkal jobban tetszel.” Hogyne, mert egy kurta ideig azon morfondíroztam, hogy elvégzem a hittudományit. (Nem tudtam, hogy akkor csak papnövelde volt, hittudományi szak a bolsi bagázsnak köszönhetően épp az időben nem.) Cerkával írt levele még ma is olvasható. Ha számítógépen írja, világháló segítségével továbbítja, rég sem híre, sem hamva irományának.

Feri a regényemről. Örül, hogy sikerült a fölvételim, csak azt nem tudja, milyen szakra megyek. Majd: „Degenerált egy krapek vagy, mi a címe a regényednek? Szeretném, ha felvilágosítanál a témáról, nagyon kíváncsi vagyok a képességedre.” Ekkoriban írtam az eredetileg kisregény terjedelmű, hol Anti-Werther, hol Hogyan lettem plebánus, hol A kötegyáni avantgardista menyecskek című kisdud ragasztásom, de az EdithJanegaÉn címet viselő kisregém is, amely a mi Edithtel, Janeggal és Palival történt akkori zűrös dolgainkat igyekeztem megeleveníteni. (Az előbbiből maradt valami, amit ma sem kell szégyellnem, de az utóbbi a kukába került. Hogy most újabb, teljesebb változatával álljak elő?) „El tudom képzelni, 'minimum 5 év'... élj boldogan, ámen / Feri”. Az öt évet eddig szerencsésen megúsztuk. (De hát ki tudja.)

Katonabajtárs Kecskemétről. Kecskemét? Városföld... A szögedi út mellett. Hadgyakorlaton magam is jártam ott. „Tisztelt úri barátom, Te elpuhult koszos civil!!!” Nehezen olvasható levél, volt katonabajtárs írja, hogy már csak 100 nap és civil lesz ő is.

„...hogy a fenébe sikerült lelépned a cégtől? Igaz, bolondnak bolond szerencséje is van. Mindenesetre ügyesen csináltad. / Neked a jobbnál jobb nők, nekem meg itt van a matrac, ez nem igazság...” S aláírás gyanánt újabb kaparás, tán Feri.

Tanítóképező-i. Értesítés Debrecenből, azt követően, hogy megtudtuk, fölvettek a képző népművelés-könyvtár szakára. Tanérvnyitó Szent Mihály hava 5-én 10 órakor! Biztosítják diáktorthoni elhelyezésemet! Jövedelemigazolásom alapján havi rendszeres pénzbeli támogatásom 300 Ft! Tanulmányi ösztöndíjam 100 Ft! Vigyek kb. 220 forintot tankönyvre (ma elég lenne-é 20.000?), 2 db. 4x5 fényképet! Hogy ezt a havi 300 francsi szociális ösztöndíjat megkaphassam, a csabai Városházán igazolást kellett kérnem arról, hogy nincs eltartóm. Az ügyintéző (friss szegedi dr.) – későbbi vb-titkár, egykori játszótárs az Aranyuccából – úgy tett, mint aki nem ismer meg. Azt mondja, itt a felszabadulás óta nem állítottak ki szegénységi bizonyítványt. Mert az enyém az volt. (Szülőatyámmal aláírtam, hogy nem fedezi tanulásom költségeit. Mert nem fizette. Azt mondtam, így legalább kapok valamennyit. Ha kapok, akkor miért ne írná alá...?)

Körösztanyám: Nő nyargalj! Segít, már megint, küldi az iratot, amire a főiskolán szükségem van. Anyám helyett anyám. Amennyire lehetséges. Ugyanonnan, a Corvin 7-ből. „Örülünk, hogy jó vagy, majd névnapodra küldünk csomagot. / Csak tanulj, édeske, ne törődj semmivel, ha van problémád, azt mindig írd meg, és ha tudunk, segítünk. / ... Miért nyargaltál haza a kabátodért, haragudtam, mikor megtudtam, könnyen kaphattál volna tüdőgyulladást, vagy valamit. Majd elküldtük volna csomagban, a bringa meglett, mert Jancsi rögtön ment érte.” Nyilván a vasútállomáson hagytam a kerékpárt. Jó kis nyargalás lehetett! (Vonattal: indulás Csabáról, átszállás Szajolban, leszállás Debrecenben.)

Jönne húgom a gólyabálra. „Édes Misikém! / Hosszú-hosszú leveleid sorozatát megkaptuk. Igaz, hogy azt a levelet, amit nekem írtál, még nem olvastam el, de annyira sokat írtál, hogy képtelenség egy nap alatt elolvasni. / Megszenvedek ezért a levélért! Egész héten a konzervgyárban dolgozunk és borzasztóan fáj a mutatóujjam. / ... Mikor mehetek a gólyabálra... / Misi! Most aztán versenyezhetünk, hogy melyikönket húzzák el hamarabb ruszkiából. Reméljük, hogy mind a kettőnket.” Szerencsémre főiskolai orosz tanárunk kissé süket volt, s csak azért nem húzott el, mert csoporttársaim végigsúgták a feleleteimet. Örök hála és köszönet!!! ... Jönne a gólyabálba, ahonnan magunk időben (részeget mímelve) szöktünk.

Pali a kolezszba. Első levele a Blahánéba, Debrecenbe. „Kedves Nép Művelő és emellett Könyvtáros Barátom! / Örömmel vettem leveledet, de egy pillanatra mindjárt elszomorodtam, mert első soraid olvasása után az az érzésem támadt, hogy máris veszélybe kerültél. Te, az öntudatos, tettekre született kommunista ifjú már a kezdet kezdetén a léhaság és a semmittevés édes, de mélybe húzó pocsolójába estél. Züllesz, barátom.

Nem akartam ilyen szélsőséges jelzőkbe bocsátkozni, de momentán mást nem tudok használni. / Látom már sorsodat. Neked ott éjjel-nappal ölelkezned kell! Jó srác, szimpatikus vagy; nincs mese!! Ezt kikerülvén már csak a rosszabb jöhet: megnősülsz... Amint én egyre messzebb kerülök ettől a holtpontról, Te ugyanígy közeledsz felé vészesen. Az orosz meg ne izgasson.” Még hogy a lányok! Volt belőlük épp elég. Tanítóképző... Persze tanítójelölt lányakkal. Volt köztük csudaszép is! Épp a legszebbet ölelted. De valamiért elmaradtatok egymástól. Hogy aztán a rusnyábbja szálljon rád. Teremtőm, el ne hagyj. (Elhagyott, úgy éreztem.) Az oroszot meg valóban megúsztam!... Nem mehet Indiába, s valószínűleg osztályvezetőnek sem nevezik ki. Ám ami késik, nem múlik!

Bécit ígéri a húgom. Hogy ki volt? Tán már ő sem emlékszik rá. „Édes Misikém! / Leveledet megkaptam, aminek nagyon örültem. / Látod, addig kellett volna bemutatnom neked Bécit, amíg nyár volt és itthon voltál. Egyelőre nem tudok semmit csinálni. / ...Erzsébet napkor akarok csinálni egy bulit, és ha haza tudsz jönni, akkor meghívom őt is. / Képzeld, első héten végig dolgoztunk a konzervgyárban, második héten, igaz, jártunk suliba, de se a matek, se az orosz tanárnő nem volt itt, úgyhogy még az idén egyetlen egy matek és orosz óránk nem volt. Most jön a pláne: a jövő hetet megint végig fogjuk dolgozni a konzervgyárban. / Egy héten fejenként kerestünk 240 Ft-ot, a jövő héten, gondolom, hogy szintén keresünk e körül, úgyhogy majdnem 500 Ft lesz a kétheti keresetünk. Isteni lesz!” Utóbb a fiam is dolgozott valamennyi ideig a Csabai Konzervgyárban – amelyet szintén el tetszettek bazilikázni! „Aztán nehogy elhízzál a sok repetáról. Mert te nem nagyon vagy hozzászokva a ’zabálás’hoz.” Szent igaz!... Eszerint megírtam neki, hogy annyi repetát adnak a szakácsnénak, amennyit kérek. Hamar megszerettek, amiért szinte mindenből kétszer kérek... Ízlik a főztjüket! Hogy ne örültek volna neki, hogy ne vették volna dicséretnek. „Tegnap este jövök haza a moziból, és kit látok faterék szobájában? Ferit és apukát óriási viháncolás közben. Nem akartam hinni a szememnek. / Látszott apukán, hogy milyen boldog. / Misi! Te is írd sűrűn és sokat! Sokat egyél, keveset igyál! A lányokat hagyd a fenébe! Te meg gyere haza reptében!” Röptibe. A Blahánéból a Corvinkára.

Tengerésznek küldene hucicánk „Leveled megkaptam, ami egy egész napig tartó örömet okozott. Olyan jó érzés levelet kapni, hát még tőled! / ...az a véleményem, hogy lökött káder vagy! Szerintem ha elmennél tengerésznek, az még csak a javadra válna, mivel onnan nem lehet csak úgy az egyik napról a másikra elmenni.” Valóban, ez rám nagyon jellemző. Ha valami nem tetszik, szedem a betyárbutort és odébbállok. Fején találta húgom a szöveget... (Persze, mert ismert! Mint a rossz pénzt.) „Ott megtanulnál a fenekeden ülni. / A Kortárstól még nem kaptál semmit.” Ajaj, még ez is; Kortárs... „Persze nem vagyok elkenődve amiatt, hogy nincs nagy kedved magolni. Csak a szád jár. Ha a vizsgákra kerül sor, úgyis fogsz tanulni, és frankó eredménnyel végzel majd.” Közepessel. „Ha másért nem is, hát azért, hogy a hucicádnak jó példát mutass... / Szombaton voltam lógni, és mit gondolsz, kivel? Jancsival. Tudod, aki itt lakik a

Dózsa György úton abban az új házban. Nem tudom, hogy járjak-e vele. Nem az, mert rendes srác, de nem akarok egyelőre fiúkkal foglalkozni. Gondolom, neked is ez a véleményed. Olyan kár, hogy nem vagy itthon. Nem tudom kinek elmondani, vagy esetleg tanácsot kérni senkitől. Mostohaanyád” (a tied) „kész pletykafészek, apuka meg úgyse tudna megérteni.” Húgom, húgom! Félárva, árva húgom. „Október elsején megy az osztály Pestre Az ember tragédiája című darabot megnézni. Képzeld, lehet, hogy nem tudok menni, mert aznap este előadásunk lesz a Balassival.” A néptánc... A Balassival – majd a saját együttesével, a Tabánnal – bejárta Európát, táncművész fia az egész világot, s mellesleg mindkettőjüknek kenyeret is ad a tánc. Hogy aztán a fia, Farkas Tamás táncjátékai bejussanak a közínházakba is. Édes jó Istenként! Drága jó anyánk. (Apánk fiatalágának városában, Aradon, a közínházban is bemutathatta Damjanichék vértanúságáról szóló táncjátékát! Öregapját is megríkatva volna vele, ha apánk ezt megéli...)

Köszönt a fodrászműhely. Mihály nap alkalmából dísztvíratot küldenek, ciklámen-csokorral, Csabáról, a 4. számú fodrászüzletben dolgozók: „KURTUCZ MIHAALY FOEISKOLAI HALLGATO BLAHA L. TEER 18 DEBRECEN = NEEVNA-POD ALKALMAABOOL SZERETETTEL KOESZOENT = A PALLAG BRIGAAD”. Boldog Isten. Ezek szerettek engem. (Hogy máig kötődjem a fodrászokhoz, fodrászathoz.) (Mennyit kaptam tőlük!) (Mi mindent nem köszönhetek – első – szakmámnak.)

Máté a Blahánéről a Corvinkára. Expressz! Szobatársamtól, Debrecenben szerzett csabai barátomtól. „Kedves Misi! / Azért írok ilyen villámsebesen, mert közvetlenül azután, hogy elmentél, felfedeztem, hogy elvitted véletlenül abban a börténésében 3 füzetemet, amellyel közösen hordtuk a cuccot. / Nem is írnék, ha nem a legfontosabbokról lenne szó, ugyanis köztük van a könyvtári feldolgozás, a pszichológia és a műv.politika. Valamelyikben pedig 2 db. levél, ami nagyon fontos! / ...Feltétlenül saját kezűleg küldd el, tehát ne vidd el mondjuk anyámhoz, mert roppant kellemetlen dolgok származnának belőle! / Szeretettel üdvözöl, haverod: Máté.”

Bp., Tengerhajózás. A Mahart Tengerhajózási Rt. személyzeti osztálya (Bp. XXI. Szabadkikötő Fő u. 1.) kéri levelében a Repülőalkalmassági Vizsgáló Állomás (RAVÁ) dr... orvos alezredes elvtársat, hogy ellenőrizze, Kurtucz Mihály szervezte alkalmas-tengerész fedélzeti szolgálatra. „Kérjük a szükséges szervezeti alkalmassági és vestibularis vizsgálatokat elvégezni szíveskedjenek.” Vestibularis? Egyensúlyzavari... -tudományi...? Vagyis hogy mennyire vagyunk szédülékenyek. Nyilván a tengeri betegségre való fogékonyságunkat illetően! Gondolom, nem lett volna semmi baj, simán fölvesznek, ha elmegeyek.



H. HADABÁS ILDIKÓ

Vissza fordulásban

*Míg fenn a lombot őszi szél cibálja,
s ereszcsontrón ki-be búj az ég,
szívemről minden árny lehullik,
ének sóhajt fel titkos rejtekén.*

*Míg fenn a lombot őszi szél cibálja,
s árnyak temetik el a nyár tüzét,
a settenkedő percek elgurulnak,
szögek hegyével karcol a sötét.*

*Míg fenn a lombot őszi szél cibálja,
ágak rezgése drága két kezed,
a fellobbanó milljom gyertyalángban
imává morzsol az emlékezet.*

Karikázós

Gurul a kerék száguldoz,
repül a lány copf – ámuldoz,
vidul a fiú: elkaplak,
nevet a kislány: nem hagylak!

Fogy az út, fogy az ég, ki látja,
nyílik a szerelem virága,
szőke és fekete lány szopfok,
az égi mezőn hogy átúsztok,

szívemet mindegyik sajdítja,
le is út- fel is út, ki tudja...?
fogy az út, fogy a hegy, s esztendő
aki bújt, aki nem majd megnő.



P É N T E K I M R E

Az emlékezés zsolozsmái

H. HADABÁS ILDIKÓ: R Ö G H Ö Z K Ö T Ö T T E N

A kortárs irodalomban kevés álneves szerzőt találunk. A régi időkben ez nem volt ritkaság. Elég megnézni a Magyar írói álnév lexikont. Akkortájt egy-egy ilyen publikáció akár életeket menthetett. Manapság ennek merőben személyes, sőt esztétikai okai lehetnek. Persze ismerjük Nat Roidot, Jack Cole-t, Csokonai Lilit, vagy Szív Ernőt. A méltatandó költő is álnevet választott magának, de szándékát meg lehet érteni: számos tanulmányt, irodalomtörténeti művet írt, és meg akarta különböztetni magát a tudósi munkák szerzőjétől. Tiszteletben tartva döntését nem követünk el indiszkréciót valódi neve elárulásával. Mindesetre a Röghöz kötötten a harmadik verskötete, a Kálvária kövek (2004) és a Kinn a bárány, benn a farkas...? után. Talán az is mond valamit, hogy a legutóbbi szülővárosa adta ki, nagyon szép illusztrációkkal.

Csendes, halk szavú líra ez, melyben a gyerekkor, de általában a múltidézés központi szerepet kap, képes több nemzedéknyi generáció kézfogását érzékeltetni. A hangok pedig ott zúgnak verseiben, a Pannonföld és Dunántúl égboltja alatt. Női mivoltát sem tagadja meg, kivételes érzékenysége és édesanyjához való ragaszkodása egyik meghatározó eleme költészetének.

Amikor verseit olvasom, eszembe jut egy szó: regionalizmus. A szoros, szenvedélyes kötődés a szülőföldhöz, annak megannyi apró jellegzetességéhez. Vannak kortárs példák, mint pl. Serfőző Simon ragaszkodása a tanyavilághoz, Finta Éváé Tokaj környékéhez, vagy Kerék Imrée Sopron „húséges” városához.

H. Hadabás Ildikó is számos versében élteti a táj – számára különleges – hangulatát, élményeit, városa memóriájába égett történéseit, régi, holt alakjait. Kis és nagy emberek emlékét.

Az Óbbhh...! egy párhuzam pillanatát villantja fel, az otthoni kertek „fanyar avarú vad mákonyáét” és Bajza utca jázmin bokrainak illatorgiáját, ahogy írja: „oda-cövekeltek a pillanathoz” ezek a meglepő egyezések, felidézve a hajdani gyerekkor tovatűnt világát. *Az Áhítatban* az örök tavasz jelenik meg, melyben a hajdani szerelem képei derengenek elő: „Szemed tükrében, / lelked tükrében / lassan szavakká / formálódnak, / kezdet kulcsolásba / melegítik, / táncá pördítik / az Életet, / s lassan a Halált is...”

Ezek a különleges pillanatok átjárják a gyermeki idő misztériumát, melyben az ég hinti gyöngyeit – ahogy az *Éjszakai átváltozások* soraiban olvasható –, a tölgyfa és a hársfa rezdülését hallani, s a titkos érkezők léptei alatt nem hajolt meg a fű, s szentjános bogarak világítottak, hogy „el ne tévesszék a várost.” „Lombosodnak az arcok” – a kísértetek bejárják útjukat, és látni lehet őket, a „ragyogással kinyitó szeretet elégető tűzében”. „az ősök fénykép-galériájának neszezése” megnyitja a titkok

bejáratát, Philemon szólongatja Baucist „a kétezer év óta változatlan időben”. Ebben a kétezer évben sajdul meg a fájdalom: az I. világháborús bakákért. (*Érted is szól*). A vers kegyetlen látélet a véres harcok katonáinak öldöklő küzdelméről, az olaszországi pasubiói hegyek magyar áldozatainak nyughelyéről a „hegyek poklának fénytelen mélyében”. A költemény egy gyermekmondóka szavaira épül, mely öt tételben idézi fel a kíméletlen harcokat, az ennek nyomán kihunytt életek sírjait. S az utolsó sor felteszik a kérdést, amelyre válasz már aligha érkezik: „Miért? Kíért? MIÉRT?” A tájversek ismét visszatérnek a szülőföldre, a ragaszkodás változatos díszleteihez, mint pl. a *Megmaradás*: „a magány, szavakkal megkérlelt lassú kinyílása” ... Ez vezet el a verssorokban őrzött, részleteikben élő emléknymokig. Mindez együtt, a régi idők ó ragyogása, amely a sejtekben raktározódott el – „csak az a lélekben felsejlő, / soha ki nem mondható, / egyetlen hazába / kapaszkodó / itt élned, halmód kell parancsa”. S ez jelenti egyben a folytonosságot, a szerető öleléseket, melyek elkísérnek a csendes, a megmaradás jelképeit felmutató temetőig. A „csak az”...a „csak így” ...a „csak itt” zárhatja le az ide tartozás vallomását. Hadabás Ildikó néha a költőtársakhoz fordul egy kis erőgyűjtésért, mint ezt teszi a *Visszabajlások Weöres Sándorhoz* című versében. A több ciklusból álló vers az elhaltak siráma a múltból, a megszakadó „kuli” panasza: „Ha kuli meghal, / ki szereti a földet? / Ki éneklí tovább / a bakonybéli malmot járató ősök énekét?”

A költő tudja, a „lélegző tájban örökkévalóság / szőlősorban ballagó jövő” a harangszóban megbújó századok érdeme. Az a bizonyos „Pannontáji béke” elődeink öröksége: „a látóhatár kontúrjai itt hagyott jelek/ kitárt kezű ölelés minden pillanat. „Ennek a „kitárt kezű ölelésnek” képviselője a költő, aki magában összegyűjti az ősök hagyatékát, hogy az összekötő kapcsokat felszínre hozza. Ám a kontraszt sem hiányzik: az öregotthonok idős lakóinak szenvedése, halál előtti kínjai megdöbbentő mementó, s a vers végi megjegyzés sem sugall feloldozást: „Csak tudták volna időben, / két fájdalom között zakatolja az agy, / hogy ennyire szép az élet.”

A záró ciklus könnyedebb hangja (*Tündérszerelem*) az „árnya-bánja” birodalomba vezet, amelybe elbújik a királylány, a szerelem és a felszabadultság szinte bohózatos kavalkádja, életvidám perdületek tánca. Ez a népdalszerű forma Hadabás Ildikó nagy erénye, mely korábbi verseiben előfordul, azaz a népi lírai formaeszközeinek használata. A „kivirágzott bálteremben” a szerelem, a fiatalság tartja tomboló ünnepét.

Ennek az értékörző lírai gondolkodásnak egyik csúcspontja a *Mindenhol csak feléd nézek* című költemény. Egy összegző, sőt, létösszegző látomás az egykori városról, a szülőhelyről.

„Csupa harangzúgás a városom” – kezdődik a vers, az ismert, többször is alkalmazott felütéssel. „és a nagy kerek égbolt megnyitja tükrét a látásra”. A kisharangok tánca a várost pezsdíti fel, a nagyharangok a város környéki falvakban hallatják mély hangjukat. „Régi harangöntők énekét hallgatja minden”.

„Dajkált, ringatott egykor városom, s a félelem is.”

Az orosz megszállás, jelenlét beleívódott az idegekbe, „a cirill betűk vörös csillagokká váltak” – írja le a kisleány korabeli élményeket, hogy „mennyire sok a tilos er-

refelé”, az orosz laktanyák végtelen kerítése előtt. A halottak őrizték a rendet, s a tanuk élete, hogy „a török, német, orosz ránk ülő századaiban „csak ideiglenes váz az idők hatalma. A legfontosabb: „lélek belül szabad maradt.”

A ragaszkodás, a megőrzött hit varázsolja elő az ilyen mondatokat: „Minden talpalatnyi boldogságot megőrzött a szívem”.

De még nincs vége, még nem nyugodhat el a vallomástevő, a „soha meg nem ismételtető öröm, a harangok felelgetése, a fejfákon megőrzött nevek” el nem téphető köteléssel fűzik a szülői helyhez.

És egy nehezen felejthető mondat: „Én ezt a szülőföldet soha el nem felejttem, platánfa-gyökreimet / mélyre fúrom, leveleimet tele írom az életemmel...”

S itt figyel a Jézus nyomába siető Boldogasszony Anyánk, mert az összekötő érzelem az ő szeretete, ahogyan csak ő tudott szeretni „a farkasfoggal átharapott időkben”.

H. Hadabás Ildikó megtalálja a jelen szavait is. Az *Őszi ölelésben* – melyet Ambrus Lajosnak ajánlott – a szöleész-író erőfeszítéseit veszi számba, amellyel e táj otthonosságát, szőlőkultúráját műveli tovább az ősök törvényei szerint. Igen, ő a gazda, akinek „dolgos kezében üres kancsó”. És megleli a kettős mesterség találó megjelenítését is: „Egyházashetyén daktilusban / diók koppantják régi őszök / Hazát kesergő énekét.”

A *Felismerés* az isteni elrendelés útját fürkészi: „az idő falára írt életünk / tengernyi sorsát az Isten / szeretőn elolvassa..., és új és új életenergiát ölt kelyheinkbe. S az imák szétfeszítik „szorongás rácsainkat”. Hadabás Ildikó el tud szakadni a földi kapcsolatoktól, és néha meghallja „öreg sámán” szinkópás dallamait, ahogy a *Záporban* olvashatjuk, és ebben a vad táncban és zenében önmagára talál. S persze, lehet Godot-ra várni, mert „Beteg a szó s az ember is.” A katedrálisok csendjét ellopta a civilizációs zaj, és a költő kétségbeesetten kérdi, Nagy László szavaira utalva: „Hol van a csend? Az odaát?” A *Fiatal fényeim* is Nagy László alakját idézi meg, a korai, mitikus találkozás, a Veres Pálné utcában történt, írja: „ahogy mellettem elhaladt / minden versora kivirágzott.” Kapunk néhány népdal-ihletű verset, mint az *Éjszakai legényes*, a *Karikázós*, vagy a *Csempezkopácsi pipitérek*. Az utóbbi a hit megtartó erejét mutatja fel, melyet az öregek képesek produkálni templomukban. Az emlékező én sajdul meg a *Visszafordulás* soraiban: a könyörület szavait imává morzsolja a temetői megrendülés. Ez utóbbi versek a hétköznapi passiójárás útját követik, amelyek az öreg, hontalan csavargónak is dobnak egy koszorút.

Hadabás Ildikó a női alkotók közé tartozva kivételes érzékenység jellemzi, a születés és halál élményének közvetlen átélése, a ragaszkodás az anyához, a szenvedések feloldódása a Boldogságos Szűzhöz való fohászkodásban.

Az érzékenység szép példája a *Strock-stációk* című, hosszabb poémája. A kilenc szakaszból álló költemény anyja betegségének szerkeszt egy fájdalom-dossziét.

A vers kezdete fohászkodás – „hadd sóhajtsam magam kezédbe” –, a végső pillanatok idézése, amely már az anyát a világ Fényességébe ragadta. És a veszett strock-ütések megbénították a beszédet, de az anya nem adta meg magát: énekelt a halál ellen, amikor „másodszor is/ leperdültél a földre”. És birkózás a másik szenvedésével, ennek stációi jelennek meg, félelmetes erővel, aprólékos jelenetekkel. Ezt a halál közeli

állapotot át kell élni, amikor a szavak is eltorzulnak, csak az érintések kommunikálnak. Csak ebből a mélységből szakad fel a jajongás: „csak az a jaj, de széles, jaj, de hosszú / az az út valahogy mégse volna, /valahogy mégse fájna Anyám / súlya nincs lépteivel!”

S hiába, nincs menekvés: a „Halál útja, jaj, de kemény”, és át kell kelni a Hádész folyam habjain, ahonnan már nincs visszatérés, és a záró strófa próbálja összegezni ezt a folyamatot: „Beleestél az időbe, / arcod égi fények mossák, / én tudom csak, hogy ki voltál, / Édesanyám, néma oltár!”

Am ez a stáció nem ér véget ezzel a megrendítő verssel, a *Felsejlések*, a *Síratóének anyjának*, *Ilonának halálára* valóságos lírai szertartással vesz búcsút a maga Nagy Halottjától. A pillanat, amikor „közösen meghallottuk a fogyó idő sercegését”, már hiába az utolsó tánc még élő kezével, a krematórium elvégzi kíméletlen munkáját. S már nem lehet, csak elengedő szavakat elmormolni: „Nyitva a börtönöd, ím, csillagos égbe repülsz, / Ég veled Édesanyám...!”

És már csak a vigasz, az elcsendesülés lelkiállapota segít: „Csupasz lélekkel itt maradtam.” Az időbe vert ember „örök fájása” nem csillapul, s a kérdés marad csak: „ugye, ha élnél, megkeresnél?” (*Időbe verten*) A festőművész utolsó napja is elmúlás körül játszódik, halálának bemutatásával: „A festmények lélegzései egyre halkabbá váltak. / A színek eltűntek a palettáról.”

A *Töprengés* a szavak mélyére süllyedt lelki tartalmakat nyomozza, a köznapi tartás pillanatait, amikor a kis öregek: „akik soha nem mondták, hogy mi a haza, / de megrendülten felálltak a déli / harangzó imáikor”. Itt már az emlékezet etikája az, ami a szerző vallomását, emberi tartását emeli a tisztesség magasába: „nekem minden múlt / exponálta kép / egyre tisztul és élesül, mikor / emlékezem, emlékezem.”

A *Gerinc-vigyázásban* ezt a nem múltó, nem csillapuló örködés igényt idézi, azt az éberséget, ami legbensőbb énünkben él: „a GONOSZ valamit akar tőlünk”. Ez a visszatérő, gyermeki öntudat sugallja, hozza felszínre az egyszer meghallott, megtanult parancsokat: „Anyám parancsát, / az aradi vértanúk parancsát, / a haza parancsát... /és szeresd ezt a kis földet, / még akkor is, / ha Te fizetsz meg érte”.

H. Hadabás Ildikó képes látványos nagy szavak, dörgő hitvallások nélkül elkötelezni magát a múltból tanult hitvallások mellett, amelyekben mélyen és megszakítatlanul él magyarságunk szeretete és megbecsülése. Megtanít bennünket (újra) arra, hogy mit jelent a szülőföld, mit a hazai tájból kiszakadó harangzúgás, mit a szülői szeretet, mire figyelmeztet öregjeink elmúlása és poruk elkeveredése a hazai földbe. Tanúságot tesz mindarról, ami „röghöz kötöten” ide láncol bennünket, a múlandóság törvényei középette is.

Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2018





BUJI FERENC

Az összetört nádszál

VERES ZSUZSANNA / TARASZEVIC S ZSUZSA

(1977 – 2018)

Taraszevics Zsuzsa, leánykori – és gyakran használt írói – nevén Veres Zsuzsanna a maga láthatatlanságában és ismeretlenségében is kivételes, sőt nyugodtan mondhatjuk: egyedülálló személyisége volt a magyar irodalomnak. Ami ezt a különleges pozíciót biztosítja számára, az mindenekelőtt torzóban maradt életművének alapjellege és mozgatórugója: az a benne élő hatalmas igény, hogy írásai révén megragadjon egy rég letűnt eszmét, a *férfias hősiesség* eszméjét, melyet a régi Rómában a *virilitas* erényének neveztek. Nyugodtan lehet azt mondani, hogy bármiről is írt, legyen az történelem, irodalom, politika vagy populáris művészet, legyen az tanulmány, esszé vagy regény, kivétel nélkül mindig azt kereste, hogy ezt a benne elevenen élő eszményt milyen témán vagy személyiségen keresztül tudja megragadni. A maga hús-vér eszményeit is mindig eszerint választotta meg. Hogy más vonatkozásokban kik voltak ezek az eszmények, legkevésbé sem érdekelte: szélsőjobboldali politikus vagy zsidó költő, képregényhős vagy torreador – számára mindegy volt. Mindenhol azt kereste, ami heroikus – s miután a mai világból ez a fajta heroizmus már kiveszett, hát a múlt felé fordult. Ezért lett írásainak többsége történelmi témájú. Az egyetlen terület, ahol ezt az eszményt még mind a mai napig életben találta, a bikaviadal. Még tizenéves volt, amikor a bikaviadal felkeltette figyelmét. Szüleivel Spanyolországban nyaralt, és a kérésére szülei a kamasz lányt elvitték egy bikaviadalra. Egy egész életre szóló szerelem vette kezdetét ekkor. Általában a bikaviadalt a mai humanista – következőképpen állatvédő – ember radikálisan elutasítja mint a múlt kegyetlen maradványát, és a vér, a szenvedés Zsuzsa számára sem volt vonzó benne. Ám ami mégis lenyűgözte a bikaviadalban, az a torreador bátorsága, nemessége és hősiessége. Egyik levelében plasztikus képet ad erről:

A bikaviadal nagyon komoly dolog: most már öt éve figyelem és még mindig rengeteg tanulnivaló van, de őszintén mondom, az egész élet benne van egy jó viadalban. A legteljesebb tevékenység, ami korunkban még létezik. És nagyon fontos, hogy nem pusztán elmélet: amikor ott állsz a bika előtt, vagy pánikba esel és semmiféle elméleti tudás nem segít, vagy végigcsinálod. (2017. február 9.)

Egész életében esküdt ellensége volt az „elméletiségnek”. Ennek fényében ajánlotta egyetlen megjelent könyvét dédapja emlékének, „aki hősi halált halt a Kárpátokban, 1914 telén”, egyik tanulmányát pedig „a második világháború csataterain hősi halált

halt SS-katonák emlékére”. Zsuzsa mint mély történelmi érdeklődésű ember számára ami igazán jelentőségteljes volt, az a „nagy háború” vagyis az I. világháború volt. Megítélése szerint minden fontos dolog ekkor dőlt el. Ekkor rendeződött át alapvetően Európának nemcsak a térképe, hanem az egész politikai és szellemi szerkezete is. Ekkor jött el az a demokratikus világ, amely már strukturálisan kiküszöbölte magából a *virilitast*. Hozzá képest a II. világháborúnak, hiába volt nagyobb volumenű, tulajdonképpen már nem volt lényegi hozadéka. A II. világháború csupán konfirmálta és véglegesítette mindazt, amit az I. világháború megteremtett.

Zsuzsa történelmi-politikai gondolkozása nem fért bele a *political correct* szűk Prokrusztész-ágyába. Szimpatizált a XX. század középső harmadának – manapság szélsőjobboldalinak nevezett – mozgalmaival, de különösen a spanyol és a portugál jobboldallal, melyekben sokkal kevesebb volt a populista, szocialista és nacionalista elem, s ugyanakkor sokkal több az arisztokratikus vonás, mint a kontinens középső részének hasonló jellegű mozgalmaiban. A jobboldaliságban is a határozottság és keménység, a hősiesség és egyenesség vonzotta: *az erő kultusza* – és bármilyen politika is lett volna ennek megtestesülése, az elnyerte volna rokonszenvét. Irodalmi vonatkozásban is a *virilitas* eszménye vezérelte: ki nem állhatta azt, ami amorf és szétfolyó, aminek nincsenek éles határai, ugyanakkor rendkívül nagyra értékelte az irodalmi formát, azt a – saját kifejezésével élve – „formai szigor”, mely tartást, határozottságot, karaktert ad az adott műnek. „Nagyon világosan, pontosan, koncentráltan és egyszerűen kell fogalmazni” – mint ahogy egyik levelében írja. Ezért volt az, hogy az összes műfaj közül a lírát tartotta a legtöbbre – noha ő maga nagyon távol állt a lírai alkattól. Kiváló érzeke volt a címadáshoz: képes volt két-három szóba belesűríteni a lényegét. „Amerika, a Gólem”. Ki ne látná meg egy ilyen plasztikus címben azt a világtörténeti szerepet, amelyet a tanulmány szerzője szerint Amerika játszik – még ha ő maga másként is gondolja?

Talán – paradox módon – éppen a „forma fegyelmezettsége” vezette a képregények világába is. Számomra hosszú ideig megfejthetetlen volt ez a vonzalma, hiszen mindaz, ami populáris, kimondottan távol állt tőle – de alighanem a képregények határozott, néhány egyszerű vonallal nagyon karakteresre megrajzolt figurái vonzották, hogy a történetmesélés feszességét ne is említsük. Taraszevics Zsuzsa azonban még egy ilyen populáris témát is képes volt nem populáris módon, hanem nagyon is magas irodalmi szinten megközelíteni. Meglepően komoly ismeretekkel rendelkezett a képregény világról, és ha az ember ezeket a tanulmányait olvassa, elcsodálkozik, hogy ebben a műfajban milyen mélységek és magasságok rejlenek. Esküdt ellensége volt mindenféle „emocionalitásnak”, mindenféle személyes és individuális „önkifejezésnek”. Maximálisan egyetértett a neves tradicionális művészettörténész, Ananda K. Coomaraswamy gondolatával: „A modern művész tetszést akar aratni, vagy ami még rosszabb, ki akarja fejezni önmagát.” Zsuzsától ez a személyes önkifejezés a lehető legtávolabb állt, már csak azért is, mert az erőt és a *virilitast* kínzó *hiányként* élte át, részint önmaga, részint környezete vonatkozásában – miközben *eszményként* gondolkodásának, sőt egész életének meghatározó eleme volt. Élete nagy kalandja a tra-

dicionális iskolával és szellemiséggel való megismerkedése volt: e szellemiség intellektuális „armatúrájának” segítségével tudta önmaga számára megragadni mindazokat az eszméket, amelyek gyermekkorától fogva intenzíven, de mégis megfogalmazatlanul éltek benne. Szerelem volt ez első látásra, s noha a későbbiek folyamán emberi értelemben eltávolodott az iskolától, számos gondolati elemét magával vitte. Mint ahogy már a fentebb is idézett levelében írja,

Amikor *A Farkas korát* írtam, erősen a László András-féle kör szellemi hatása alatt voltam, és jó néhány évembe telt, hogy az ott szerzett – egyébként sok szempontból értékes – tapasztalatokat átalakítsam, főleg a felsőbbrendű, gőgös pózt elhagyjam az írásaimból az egyszerűség kedvéért. Az egyszerűség mindig igazabb. A művészet nem nagyon érdekkel, mert ha az ember jól végzi a dolgát, szükségszerűen művésze a hivatásának: a többi csak szépelgés és a hiúság legyezgetésére szolgáló művészkedés. Számomra az igazi művész nem exhibicionista, különleges zseni, hanem a legszerényebben élő ember: mindig Andrej Rubljovra gondolok, ha tradicionális értelemben vett művészről van szó. Az ikonjai ott vannak a moszkvai Tretyjakov Galériában, lent egy pincehelyiségben, és csak akkor érsz oda, amikor az összes parókás nobilitással meg történelmi képekkel telezsúfolt szobán keresztülmentél, tikkadt aggyal, a bőség zavarától letompultan (ezért is utálom a múzeumokat). De amikor meglátod a Szentháromságot vagy a Megváltó Krisztust (amit a bolsevikok lemeszeltek, utólag kapargatták le róla a restaurátorok), olyan éber leszel, mintha villám csapott volna beléd. És állsz előtte, nézed, és komolyan átlépsz egy másik dimenzióba. Nem tudod levenni a szemed Rubljov ikonjairól. (2017. február 9.)

Bármilyen témáról készült írni, nemcsak rendkívüli alapossággal, de nagy kedvvel és lelkesedéssel is tanulmányozta át az adott területet. Mint minden sajátos karakterrel rendelkező szellemi ember, tulajdonképpen a szakadatlan nyomozás állapotában volt olyan emberek vagy témák után, amelyeken keresztül a maga nagyon sajátos eszményeit ki tudta fejezni. Olyan témákra, területekre és személyiségekre hívta fel a magyar olvasóközönség figyelmét, akikről vagy gyakorlatilag még senki sem írt, vagy pedig egész egyszerűen teljességgel ismeretlenek voltak. Magától értetődik, hogy emiatt a lehető legtávolabb állt a *mainstream* irodalomtól. Azon kevesek közé tartozott, akik az írást valódi hivatásként fogták fel, s míg az élet egyéb területeire csak a szükséges minimális figyelmet fordította, e téren elkötelezetten perfekcionista volt:

Amit te „dolgoknak” neveztl [írta e sorok írójának egyik levelében], azok számomra nem „dolgok”, ugyanis semmi olyannal nem foglalkozom komolyan, ami valamiképpen ne az önmagamhoz vezető út bejárását segítené (legfeljebb a csekkek befizetése). Az írás számomra út, amelyen keresztül megpróbálok a lehető legmesszebbre eljutni. Ezért az irodalom – közönséges értelemben – engem nem nagyon izgat. Regényeket utoljára kamasz koromban olvastam, igaz, akkor a legtöbb klasszikuson végigrágtam magam. A művészet egyébként nem alkalmas a közvetlen megvalósításra, de voltak



emberek, akik fel tudták használni. A művészet csak közvetetten, áttételesen („tükör által homályosan”) képes közvetíteni valamit a lényegből, mert támaszokra van szüksége, és ahogy az ábrázoló művészet felé haladunk, egyre inkább. Talán még a zene a legmegfelelőbb, aztán a líra, de ezek is csak adekvát alkalmazásban. A művészet mindig valamilyen témán keresztül képes kifejezni magát, vagyis épp ez az, hogy ki kell fejeznie magát, formába önteni az ideát – s ezzel mindig veszít. A legtisztább művészet az üres lap, vagy az üres vászon ... egy zen koan, pár vonalas tusrajzok, ilyesmi. Semmi esetre sem a nagyregények ezeröttszáz oldalban (Gottfried Benn: „Az igazság csak nem lehet ilyen hosszú!”) Ha azt látnám, hogy az írás engem nem vezet el sehova, vagy csak művészkedés lenne, narcisztikus öntetszelgés, hisztérikus expresszionizmus, habozás nélkül abba hagynám. Nagyon utálok az olyan „művészi” alkotásokat, ahol X. Y. a saját komplexusait meg torzulásait pszichoanalitikus mazochizmussal „feltárja”. Ezért törekszem egyszerűsége, világosságra és kohézióra az írásaimban, mert általuk valamit lerendezek magamban, valamit megérttek. És nyomban túl is lépek rajta. Ebből a szempontból az írás számomra nagyon-nagyon fontos, sőt talán a legfontosabb. És ha „dolgozom”, egész más realitást élek meg, más tudatállapotban vagyok, akár csak a vezeték, amit átjár az áram. Olyan állapotban kell tartanom magamat, hogy a „vezeték” szerepet megőrizhessem, erre alkalmas legyek, és a lehető legtudatosabban. Lehet mondani, hogy az írás számomra: *rítus*. Talán ha egy tucat művészt tudnék felsorolni, akiknek az életében a művészet ennyire minden területre kiható, esszenciális kérdés volt, a többiek számára valami úri hobbi, különködés – noha ettől még sok valódi tehetség volt köztük. (2010. december 25.)

Taraszevics Zsuzsának elsősorban történelmi tanulmányai jelentek meg – pedig a történelem önmagában véve egyáltalán nem vonzotta. Csak azért gyakorolt rá vonzerőt, mert a jelenkorban a maga eszményeinek nem találta képviselőit. Sokkal közelebb állt hozzá az irodalom. Éppen ezért történelmi írásai valahol a történelmi szaktanulmány és az esszé határmezsgyéjén álltak, és hol az egyik, hol a másik kapott nagyobb hangsúlyt bennük. Hasonló volt a viszonya a regényhez mint műfajhoz is: nem mondhatni, hogy szívelte volna. A regényt a modernség populáris és a valódi formai szigort nélkülöző műfajának tekintette. Ennek ellenére két regényt is hagyott ránk. Első regényében (*A Farkas kora* – 2011) még túlexponáltak a jellemek, de éppen ezért ez a regény nagyon is jól mutatja, hogy milyen eszmék határozták meg szerzőjét egy életen keresztül. A mű legkiválóbb részei egyértelműen azok a jelenetek, amelyekben a roppant feszes dialógusok révén a heroizmus jelenik meg. Ugyanakkor az I. világháború háttérének egy teljesen más értelmezését adja, mint ami a történelmi köztudatot uralja. Második, e folyóirat hasábjain folytatásokban közölt regényében (*Tercio de la muerte* – 2018) a spanyol bikaviadal világába kalauzol el bennünket, amelynek nemcsak szerelmese, de Magyarországon – nőként! – egyedülálló ismerője is volt, és tulajdonképpen kizárólag e miatt tanult meg spanyolul. Ez a regénye már lényegesen kiérleltebb, mint az előző: hiányzik belőle korábbi munkájának sarkossága, hiányoznak a túlexponált jellemek, de annál erősebben jelenik meg benne vá-

gyódása „egy letűnőben lévő, nemesebb és emelkedettebb világ iránt, amit Sancho Panzák ezrei sem tudnak végképp eltörölni”.

Bár nem volt vallásos alkat, mégis nagyra becsülte az egyház szerepét, és elmondása szerint sokat köszönhetett azoknak az egyházi embereknek – katolikus papoknak, protestáns lelkészeknek – is, akikkel összehozta sorsa. Az egyházhoz való hozzáállásából azonban inkább a keserűség hangja csendül ki amiatt, hogy az hivatása, metafizikai küldetése ellenére sem tudta kivonni magát azokból a szellemi involúciós folyamatokból, amelyek az egész világot áthatják. A már említett levelében így írt erről:

Nagyon úgy néz ki, hogy az egyházra a csendes és méltatlan kimúlás vár; valójában az a szomorú, hogy amikor ez megtörténik, alig valakinek fog feltűnni. A magam részéről tragikusnak sem nevezném: mert a „tragikus vég” csak olyanoknál jöhet szóba, akik harcolva, küzdés közben buknak el – nem pedig megalázkodva, folyamatosan alulmúlva önmagukat. Ha gonosz lennék, azt mondanám, az egyház még elpusztulni sem tud méltósággal, bár ez már túlságosan Voltaire-szagú kijelentés lenne („Pusztítsátok el a gyalázatost!”) – akit viszont ki nem állhatok. (2010. december 25.)

Taraszevics Zsuzsa nem erre a világra való volt. Az élet realitásai nem érdekelték. Az irodalom, a művészet, a gondolatok világában élt, és mindig szenvedés volt számára, ha alá kellett merülnie az élet hétköznapi dolgainak világába. Körülményei azonban úgy hozták, hogy ezt egyre gyakrabban kellett megtennie, és egyre mélyebben. Mint ahogy utolsó időszakában keserű szarkazmussal többször is megjegyezte: „Most aztán saját bőrömön tapasztalhatom meg, hogy mit is jelent az, hogy »*Arbeitsmacthfrei*«.”

Zsuzsa a szellem arisztokráciájához tartozott. Mint minden szellemi ember, kiváló humorérzékkal rendelkezett. Erősen kritikus természet volt, főként irodalmi értelemben. Rendkívül találóan, ugyanakkor megsemmisítő szarkazmussal tudta jellemezni azokat az embereket, akik negatív értelemben kivívták figyelmét, és az ilyen vonatkozásokban szinte kimeríthetetlen volt a kreativitása. Alighanem e sorok írója sem kerülte el ezt, de erről szerencsére nincs tudomása. Kiváló nyelvérzéke volt. Nagyon jól tudott oroszul, hiszen férje orosz volt, és a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát 2004-ben orosz nyelv és irodalomból. Ezen felül magas szinten ismerte és gyakorolta az angol és a spanyol nyelvet, és viszonylag jól olvasott franciául. Ha csak egy módja volt rá, minden szerzőt igyekezett eredetiben olvasni.

Bár Zsuzsával csaknem egy évtizeden keresztül szoros kapcsolatban voltam, tulajdonképpen sohasem találkoztunk. Mindössze egyszer voltunk egy társaságban, de még a tényleges megismerkedésünk előtt. Egy-két évvel később megkeresett telefonon, és attól fogva rendszeresen tartottuk egymással a kapcsolatot – de csak telefonon keresztül, esetenként levelet is váltva. Heti rendszerességgel ismétlődő telefonbeszélgetéseink rendszerint nagyon izgalmas, szellemileg felfrissítő, magasan intellektuális

diskurzusok voltak. A témát csaknem mindig ő határozta meg – és ez rendszerint az a kérdés volt, amely éppen akkor érdeklődésének középpontjában állt. Mint ahogy említett levelében megfogalmazta,

egyedül én vagyok képes arra, hogy értelmet és célt adjak az életemnek, de nem úgy, hogy azt „feláldozom” egy másik embernek, mert ebben az önmehtagadás érvényesül ugyan, de az önállítás nem, és szerintem a kettőnek ki kell egészítenie egymást. Nem vagyok önző a szó köznapi értelmében, ugyanakkor minden csak annyiban érdekel, amennyiben önmagammal valamiképpen kapcsolatban van. (2010. december 25.)

Tulajdonképpen csaknem mindig intellektuális-kulturális élményt jelentett vele beszélgetni. Tudásából, gondolkodásának következetességéből, látásának mélységéből az írásai csak töredékes képet adhatnak.

Halálhíre Balatonföldváron ért. Mint minden nap nyaralásunk alatt, aznap is a Kármelhegyi Boldogasszony-kápolna melletti parkba mentem, ahol éppen a megelőző napon avatták fel az új kálváriát. Még mielőtt elindultam volna szállásunkról, eszembe jutott, hogy hoztunk magunkkal egy távcsövet, de még elő sem vettük. Magamhoz vettem hát, fogtam a könyveimet és a laptopot, s a földvári magasparton elindultam a kis liget felé. De előbb még, gondoltam, megnézem távcsővel a túlpartot. A túlpart látványa nem nagyon kötött le, alig is látszott, viszont észrevettem, hogy a Balaton vize egészen különös. Aznap éppen meglehetősen viharos idő volt, sötét felhők kergették egymást az égen, de közöttük rövidebb-hosszabb időre kisütött a nap. A tó haragos hullámokat vetett. S ahogy elkezdtem nézni a vizet távcsővel, valami egészen más látvány tárult a szemem elé, mint amit szabad szemel lehetett látni. Nyugodt lelkiismerettel mondhatom: ilyen szépséget még nem láttam! Ahogy a nap a haragos hullámokon ezerszeresen megcsillant, alig tudtam levenni róla a szemem. Ha úgy irányítottam a távcsövet, hogy a part ne látsszon, akkor határozottan az a benyomásom volt, mintha nem is egy víztükröt látnék, hanem egy függőleges, földöntúli csillogású fal jelenne meg előttem. Lenyűgözve bámultam a csillogást. Semmi konkrét tárgy nem volt, ami elvonhatta volna figyelmemet, csak az egész látóteret betöltő csillogás. Nem víz, csak függőleges csillogás, mely mintha csak nem is felületi jelenség lett volna, hanem a „textúra” mélyéből fakadt volna. Mindebből szabad szemmel semmi nem látszott. A nap már eléggé alacsonyan járt, és egy bő félóra múlva végre rászántam magam, hogy továbbinduljak a kis néptelen park felé. A kápolna, melyet még a XX. század elején az itt nyaraló arisztokraták építtettek maguknak, a frissen felavatott kálvária, a park ligetesen nőtt fái és a csaknem teljes csönd: ennél ideálisabb helyet a munkához aligha lehet elképzelni. És ott, ebben a szinte paradicsomi állapotban, a földöntúli csillogástól még csaknem bódult állapotban ért el Zsuzsa halálhíre. Az édesanyja hívott fel. A döbbenet után rögtön eszembe jutott az a film, amelyről korábban természetesen Zsuzsával is szót ejtettünk: *Fliegauf Benedek Csillogás* című filmje. A csillogás, amelyről akkorra odaát már ő is tapasztalatot sze-

rezhetett. Tapasztalatot szerzett a valóságnak arról a magasabb fokáról, amelynek fényében a mi világunk olyan, mintha csak Platón barlangjának árnyjátéka volna.

*Hah, ó tudatlan, a halál napján
fog csak fény derülni rá:
Álom volt csupán, mit láttunk,
s amit hallottunk, puszta mese.*

Khwádzsa Mír Dard (1721–1785)

BIBLIOGRÁFIA

– 2003 –

Alekszandr Dugin: Gótok, hunok és a szvasztika
Északi Korona, 5. sz. 7–8. o. Ford. T. Zs.
Alekszandr Dugin: A türkök ökömenéje és a sámánizmus
Északi Korona, 5. sz. 9–10. o. Ford. T. Zs.

– 2004 –

Alekszandr Dugin: Amerika, a „zöld ország” (részletek)
Tradíció. A Metafizikai Tradicionalitás Évkönyve MMIV (Debrecen), 221–228. o. Ford. T. Zs.

– 2005 –

Alekszandr Dugin: Az ellenbeavatás René Guénon munkássága szerint
Északi Korona, 13. sz. 34–39. o. Ford. T. Zs.
Ioann (Szentpétervár és Ladoga metropolitája): A rombolók masírozása
Északi Korona, 17. sz. 18–20. o. Ford. T. Zs.

– 2006 –

[T. Zs.] Ragyogó középkor
Északi Korona, 21–22. sz. 38–43. o.
[T. Zs.] A Codreanu-legenda
Északi Korona, 23. sz. 36–45. o.
[T. Zs.] LéonDegrelle, a világháború utolsó krónikása
Északi Korona, 24. sz. 26–36. o.

– 2007 –

[T. Zs.] A „chilei héják” és a „hatalom akarása”. Búcsú Augusto Pinochettől

Északi Korona, 25. sz. 43–49. o.

[T. Zs.] Amerika, a Gólem

Északi Korona, 26. sz. 17–27. o.

[T. Zs.] Az Orosz Birodalom „alapköve”. Pjotr Sztolipin élete és halála

Északi Korona, 27–28. sz. 34–55. o.

[T. Zs.] Bekezdések a modern nőről

Északi Korona, 29–30. sz. 58–63. o.

– 2009 –

[T. Zs.] Korunk (ál)vallása

Északi Korona, 31. sz. 63–70. o.

[T. Zs.] Gondolatok a képregényről – festészet és a film tükrében

Északi Korona, 31. sz. 80–97. o.

– 2011 –

[V. Zs.] *A Farkas kora*

Budapest, Kairosz Kiadó. 238 oldal

– 2012 –

Buji Ferenc: *Harc az óriásfarkassal*. Beszélgetés Veres Zsuzsannával

Magyar Hírlap, 2012. január 14. 14. o.

[V. Zs.] *Az örök libertinus*. 1. rész

Magyar Hírlap, 2012. május 12. 14. o.

[V. Zs.] *Az örök libertinus*. 2. rész

Magyar Hírlap, 2012. május 19. 15. o.

[T. Zs.] A történelem átértékelése. A „háromdimenziós” történelemfelfogás

Horváth Róbert – Murányi Tibor (szerk.): *Láthatatlan rezgéseim tánca minden. A hetvenéves László András köszöntése*. Budapest, Aktémossyné Kiadó, 189–216. o.

– 2013 –

[T. Zs.] *A Caudillo – Francisco Francóról*. A tiszta jobboldaliság érvényesítése a 20. század viharában

Magyar Hüperión, 1. sz. (I. évf.) 30–44. o.

[T. Zs.] *A vörös csillag árnyékában*. A konkvisztádor halála. Nyikolaj Gumiljovról

Magyar Hüperión, 3. sz. (I. évf.) 311–326. o.

[V. Zs.] *Luchino Visconti: A párdúc*

Életünk, 1. sz. (LI. évf.) 22–44. o.

– 2014 –

[V. Zs.] *Ének Igor harcáról*

Új Forrás, 1. sz. (XLVI. évf.) 22–44. o.

[V. Zs.] *Alex Raymond Wasp Amerikája*

<http://ujforras.hu/alex-raymond-wasp-amerikaja/> (digitális publikáció: 2014. július 17.)
[V. Zs.] A photo-strip elfeledett klasszikusa. David Wright: *Carol Day*.
<http://ujforras.hu/a-photo-strip-elfeledett-klasszikusa-david-wright-carol-day/> (digitális publikáció: 2014. augusztus 14.)

– 2015 –

[V. Zs.] A Minótaurusz labirintusában. A spanyol bikaviadal
Életünk, 3. sz. (LIII. évf.) 39–84. o.
[V. Zs.] Terror Buenos Airesben. Az argentin képregény
Életünk, 5. sz. (LIII. évf.) 74–81. o.
[V. Zs.] Az örök libertinus
Életünk, 9. sz. (LIII. évf.) 36–45. o.

– 2016 –

[V. Zs.] Az apokalipszis ügynökei
Életünk, 1–2. sz. (LIV. évf.) 10–36. o.
[V. Zs.] Oszip Mandelstam, az „ismeretlen katona”
Életünk, 7. sz. (LIV. évf.) 45–56. o.
[V. Zs.] Bújócska a halállal. A Gumiljov-ügy
Életünk, 12. sz. (LIV. évf.) 48–69. o.

– 2017 –

[V. Zs.] Út a forradalomba. Pjotr Sztolipin élete és halála. 1. rész
Életünk, 4. sz. (LV. évf.) 75–84. o.
[V. Zs.] Út a forradalomba. Pjotr Sztolipin élete és halála. 2. rész
Életünk, 5. sz. (LV. évf.) 54–72. o.

– 2018 –

[V. Zs.] *Tercio de la muerte* (A halál harmada). 1. rész
Életünk 1. sz. (LVI. évf.) 75–84. o.
[V. Zs.] *Tercio de la muerte* (A halál harmada). 2. rész
Életünk 3. sz. (LVI. évf.) 73–84. o.
[V. Zs.] *Tercio de la muerte* (A halál harmada). 3. rész
Életünk 4. sz. szám (LVI. évf.) 62–84. o.
[V. Zs.] *Tercio de la muerte* (A halál harmada). 4. rész
Életünk 5. sz. (LVI. évf.) 152–167. o.
[V. Zs.] *Tercio de la muerte* (A halál harmada). 5. rész
Életünk 7. sz. (LVI. évf.) 1–28. o.



VERES ZSUZSANNA

Max Reisenbach naplója¹

SZENTPÉTERVÁR, 1914. JÚLIUS 29. ESTE

Mindenki a háborúról beszél, még hozzá oly magától értetődő egyszerűséggel, mintha gyerekjáték lenne. „Elpüföljük a németeket, és vidáman hazatérünk!” Ezt az illékony lelkesedést most úgy nevezik, hogy „a haza iránti kötelesség teljesítése” – figyelmen kívül hagyva azon tényt, hogy Oroszországot senki sem támadta meg. Wittének igaza volt: az alsóbb rétegek mit sem törődnek Szerbiával, és értetlenül nézik az arisztokrácia és a gyáriparosok harcias felbuzdulását. Nem lehet nekik felróni, hiszen egész Európa a cselekvési kényszer lázában ég, feltartóztathatatlanul sodródik egy ismeretlen és elképzelhetetlen jövő felé; emberi akarat már nem tartóztathatja fel ezt a forgószélet. Aki útjában áll, azt elsöpri. Mintha egy láthatatlan, démoni erő zsongító varázsporát hintették volna a levegőbe.

Szükségem volt néhány napra, hogy kiszellőztessem a fejemet. Nem afféle „bánatomat borba fojtom” önszánalomba merültem; a züllés művészetét tökéletesíttem, amelyre diákkoromban komoly jártasságra tettem szert. És bár a szilaj évek már elmúltak, nem árt olykor felfrissíteni az emlékeket. Pétervár egyik távoli szegénynegyedében áll egy mulató – stílszerűen Szklepnek² hívják. Szerencsére valamennyi, a hírnevére mégoly keveset is adó ember elkerüli, utazók pedig véletlenül sem vetődnek arra. A nyomorult viskók mélyén, mindent elnyelő, mohó torokként lapul a Szklep. Itt minden eladó – fegyver, tiltott bódítószerek, egzotikus csempész tárgyak –, és bármilyen valutát elfogadnak; szükség esetén ékszert és arany holmit is. Egy ogyesszai görög kereskedő üzemelteti és verbuválja a személyzetet a világ legtávolabbi tájairól. A romániai cigány muzsikuskoknak nincs párjuk, de ami a legfőbb: a Szklepben található a világ legodaadóbb kurvái. Ez alkalommal kifejezetten olyanok társaságát kerestem, akik egyetlen általam beszélt nyelven sem értenek.

Gyalog mentem haza, ami jó négyórás séta. A lakásba lépve Ivan valósággal letámad azzal, hogy mennyire aggódott értem, ezenkívül sorra érkeznek a küldöncök szigorúan bizalmas levelekkel, akiknek az utolsó kopekjét is odaadta. Aztán habozva kinyögi a lényeg: megkapta a behívóját. Brilló leveleiből tudom, hogy néhány körzetben mozgósítanak, de úgy gondoltam, ez csak a Monarchiának szánt figyelmeztetés. Ivan előadja, hogy egyedül tartja el idős anyját, aki belehalna a bánatba, ha őt a frontra küldenék, stb., stb. Végül oda lyukad ki, hogy mivel én „mindenféle magas népeket” ismerek, nem segítenék-e elkerülni a katonai sorozóbizottság előtti megjelenését. Megnyugtatom, hogy utánanézek a dolognak, de most muszáj pár órát aludnom.

– Maximilian Karlovics! – szól utánam izgatottan, mielőtt belépnek a szalonba.

– Itt van a kisasszony.

– Miféle kisasszony?

– Hát az amerikai. Reggel óta a szófán kuporog a szalonban. Kínáltam, de egy falatot sem evett. Óránként bekukkantok hozzá, nem ájult-e el a nagy koplalásban. Megmakacsolta magát és nem hajlandó hazamenni.

Azt hiszem, kínomban kezdek vallásos lenni: „Uram irgalmazz, Krisztus kegyelmezz!” A tudat, hogy ki tudja, mennyi ideig kell magyarulkodnom Rory Stanfordnak, egyenesen fájdalmas.

– Jól van – sóhajtom megadóan. – Főzzön egy dézsa kávé, majd elbánok vele.

Stanford kisasszony mozdulatlan porcelánbabaként, réveteg tekintettel kuporog a faragott támlájú pamlagon. Olyan sápadt, mint sötét szőrmebundája alól kivillanó fehér csipkeruhája. Legutóbbi találkozásunk óta ismét nyugtalanító változáson esett át.

– Nahát, Rory! – szólítom meg erőltetett könnyedséggel. – Mondhatnám, hogy micsoda meglepetés – de nem az. Ivan említette, hogy reggel beköltözött a lakásomba. Azért akad egy kevés hely számomra is?

– Hagyja abba. Semmi kedvem tréfálni – mondja remegő, vékony hangon, de továbbra sem néz rám.

– Őszintén szólva, nekem sincs, de mivel megtisztelt a látogatásával, úgy vélem, illendő szórakoztatnom.

– Hol mászkált négy napig?

– Nem szoktam „mászkálni”, nem vagyok svábbogár. Gyalogosan, lovon, konflissal vagy vonattal közlekedem.

– Pontosan érti, mire gondolok. Négy nappal ezelőtt elment egy párbajra, megígérte, hogy jelentkezik, de egy sort sem írt. El tudja képzelni, hogy éreztem magam? – Irritálóan magas hangjában indulat vibrál, és tetőtől-talpig remeg, mint akit sokk ért. A testet öltött Hisztéria – Freud cigánykereket hányva örömeiben ilyen páciens láttán.

– Magányra vágytam – jegyzem meg nyugodtan.

– Úgy! Szóval egyedül volt.

– Mondhatni.

– Talán meditált egy barlangban? – kérdezi csúfondárosan.

Elég ebből.

– Megkínálhatom egy pohár konyakkal? Oldja a feszültséget... Bocsásson meg, amiért nem értesítettem, de időközben nyilván tájékozódott a barátjától.

– Nem a barátom, legalább egy hete színét sem láttam. És nem iszom alkoholt. Tehát mi történt?

– Murderer úr lelötte Friedl századost – mondom színtelenül.

– Nagyon sajnálom.

– Friedl katonatiszt volt, és ő kezdeményezte a párbajt. Tudta jól, hogy így is alakulhat.

– Akkor most maga... kihívja Mordredet?

– Miért tenném? Ez nem vendetta. A bosszút a harag táplálja, és ha a csapdájába esik az ember, veszített.

- Vagyis semmit sem fog csinálni? – kérdezi értetlenül.
- Úgy terveztem, alszom egyet.
- Hirtelen felugrik és kezét tördelve járkálni kezd:
- Nézze, Max... Nem minden úgy van, ahogy gondolja... Mordred nem az... aki-nek hiszi.
- Nocsak. Beavatna? Miért nem veti le azt a bundát? Talán géppuskát rejteget?
- Nem mondhatok többet. Maga nagy bajban van, Max.
- Attól tartok, nem értem.
- Nagyon kérem, menjen el Pétervárról. Minél gyorsabban és minél messzebbre.
- Itt állandóan szemmel tartják.
- Kik? – kérdezem meglepetten.
- Nem mondhatok többet, ne kényszerítsen! – kiáltja küszködve. Csaknem sír; révült tekintete elhomályosodik. Laikusként paranoid pszichózisra tippel, némi skizofréniával megspékelve. Ezeknek a tébolyoknak nagy piaca van az utóbbi időben. Régen leláncolták az örülteket, ma hajmeresztően ostoba módszerekkel kezelik őket, hátha még normálisak lesznek valaha: modern korunk humanista illúziója. Hogy-hogy eddig nem vettem észre kóros egzaltáltságát? Túlságosan el voltam foglalva a saját ügyeimmel. Vajon mit akar tőlem valójában, és mi ez a halandzsa a veszélyről?
- Mindketten bajban vagyunk, de maga még megmenekülhet – folytatja nehézkesen –. ...A háború... Mi közünk nekünk kettőnknek a háborúhoz? Kit érdekel, hogy az Isten háta mögött egy félnotás lelőtt valami herceget, és az osztrákok ezért elverik a szerbeket? Maga kezdettől fogva kívülálló, Max... Ne keveredjen bele.
- Nyugodjon meg, és beszéljen világosan. Biztosíthatom, hogy semmiféle veszély nem fenyeget, csupán kis hal vagyok a tengerben. A világon senkit sem érdekel, éleke vagy meghalok.
- Rémülten tiltakozik:
- Nem, nem, téved! Nekik nagyon fontos!... Majd egyszer elmondom, ha már túl leszünk az egészen... én sem tudok mindent. Annyi bizonyos, hogy kereket kell oldanunk. De nem Németországba, ott fogják először keresni... Menjünk Amerikába. Talán egy félreeső helyen meghúzhatjuk magunkat, amíg kitalálunk valamit...
- A párbaj előtt azt mondta, hogy Friedl van veszélyben. Most mitől lettem hirtelen én a célpont? Lásza be, ennek semmi értelme.
- Friedl... Ugyan, kit érdekel Friedl... – suttogja maga elé és leroskad a pamlagra.
- Ha tehetek valamit magáért, Rory... – mondom tanácstalanul. – De nem kellene folyton a lakásomra járnia, rossz hírbe keveredik.
- Rajtam kívül senki sem védheti meg, és magán kívül senki sem segíthet rajtam.
- Max... utazzunk el New Yorkba holnap reggel.
- Ez már nevetséges.
- Milyen felállásban gondolja? Itt helyben kérjem meg a kezét, vagy fogadjam örökbe? Miért nem beszél az apjával?
- Összerezzen.

– Azt nem lehet. Apám nem segíthet! Meg kell bíznia bennem. Tudom, hogy egy szószátyár libának tart, de higgye el, jót akarok magának.

– Kérem, ne akarjon jót. Eleddig valahányszor jót akartak nekem, mindig ráfiztettem. A legjobb, ha semmit sem akar.

Olyan kétségbeesetten néz, mintha tőlem várná a megváltását. Most nem küldhetem el.

– Rendben – mondom fáradtan. – Tegyük fel, hogy mindketten veszélyben vagyunk, és maga értesült erről. Ha valamely fantasztikus okból így is lenne – miből gondolja, hogy lázasan összepakolok és elmenekülök? Mit keresnék én New Yorkban? Maga bármikor hazautazhat; sőt, javaslom is, mert hamarosan kitör a háború, az pedig nem szépreményű lánykáknak való... Értékelem a figyelmességét, de nem fordíthatok hátat mindennek, hogy magával összeölelkezve elhajózzam a naplementébe az új világ felé.

– Miért nem?

– Eskü kötelez, maradnom kell. Nem feltétlenül Pétervárot, de Európában. Őszinte leszek magához: nem vágyom kényelmes életre, szelíd asszonykára, visító kölykökre, tisztas állásra egy befektetőcégnél, vagy farmra, ahol birkákat tenyészthetek. Mindebben nincs semmi rossz, csak tudja, nem az én utam.

– Inkább meghal, igaz? De a halálnál ezerszer rosszabb, amit tehetnek magával! Én viszont nem akarok meghalni... Könyörgöm, mentsen meg! A világon mindent megadnék a segítségéért. – Remegéstől összekoccanó fogain át szűrt szavait alig értem. Talán beadhatnék neki egy kevés ópiumot, hogy megnyugodjon. – Fogalma sincs róla, mibe keveredett.

– Magának köszönhetően valóban nincs – mondom mosolyogva. – De majdcsak elboldogulok.

– Én nem akartam... Kérem, bocsásson meg. Ha bármi történne... rettenetesen félek.

– Törölje meg szépen az arcát és húzza ki magát, mert összegörnyedve nem kap levegőt.

Töltök egy pohár italt, de nem veszi el. Megragadja a kezemet, magához húz és átölel.

– Tartson szorosan – suttogja. – Itt maradhatok ma éjjel?

– Nem jó ötlet – a saját érdekében. Hazakísérem, és amíg nem jelentkezem, maradjon a szállodában. Végül is egészen engedelmes kislány lett magából. Be kell valljam, lenyűgöző természetességgel ötvözi a gyermeki ártatlanságot a ledérséggel.

– Nem akarja kihasználni a helyzetet, igaz? – kérdezi hirtelen felvillanó mosollyal. Lehetetlen kiigazodni rajta. Százféle arca van, és nem tudom, hogy ezek nyilvánvaló mentális betegségéből fakadó, élösködő maszkok-e, vagy egy tudatos színjáték kellékei. A kihívás mérgezően vonzó, akár az édenkertbeli alma.

– Használja csak ki – bátorít. – Lehet, hogy soha többé nem látjuk egymást.

Ledobja szőrmebundáját, csipkeruhája a földre csúszik, amint az apró gombokat kipattintva lehúzó a válláról. Nem visel alsószoknyát, sem fehérneműt: szégyenérzet

nélkül tárulkozik fel. Kihívó tekintete megbűvöl. Egy hang a fejemben megállást parancsol, és harcba száll feleledő vágyammal.

– Figyelmeztetem, ilyen módon nem vagyok megvesztegethető – mondom mosolygva. – Legalábbis hosszú távon.

– Az majd kiderül – suttogja. Karját a nyakam köré fonja, meztelen testével hozzám tapad és meleg, nedves ajkai lázas türelmetlenséggel keresik az enyémet. Félelemből és feszültségből táplálkozó, természetesen feltörő szenvedélye magával ragad.

– Olyan régen várok erre – mondja könnyfátyolos szemmel. – Annyit ábrándoztam róla... – Megragadja a kezemet, két ujjamat sima, meleg combjára teszi. Halkan felsikolt, amikor kalandozni kezdek a testén; csípője ütemes mozgásba kezd, egyre hangosabb nyögdecseléssel többet követel. Az arcát nézem; remegő orrcimpáit, homlokára tapadt izzadt hajfürtjeit, a gyönyör kínjában vonagló száját, amellyel rekedten a nevemet suttogja. Próbálok megőrizni önuralmamot, hogy gyengéden, lassan adagoljam a kéjt, de ő elkeseredett agresszivitással veti rám magát. Azután hirtelen ellök magától, zokogva összegömbölyödik a pamlagon, arcát tenyerébe temeti:

– Nem megy – nyögi fájdalmasan. – Így nem megy...

Értetlenül bámulok rá.

– Ne nézzen, nem bírom elviselni a tekintetét! – sikolt fel eszelősen. Sietve öltözködni kezd. Némán állok mellette. Azt hiszem, most nekem jönne jól egy ital.

Hátat fordít, karját védekezőn maga köré fonja, és halkán azt mondja:

– Nem megy, ha közben nem bánt... ha nem okoz fájdalmat.

Tényleg beteg – uramisten, mibe keveredtem!

A félhomályos szalon kínból, vágyból és feszültségből épített szűk burkába belehasít a külvilágból érkező morajlás. Mintha embercsoport közeledne a házhoz. A dolgozószoba felől tompa puffanás hallatszik, amit röviddel később ablaksörömpölés és fájdalmas kiáltás követ. Egy pillanat alatt kijózanodom. A tükör előtt elhaladva egy önkéntelen pillantással felmérem, hogy mellkasig kigombolt ingben, felborzolt hajjal nem vagyok éppen szalonképes látvány. A dolgozószoba padlóján, félig öntudatlan állapotban Ivan hever, halántékából patakzik a vér. Mellette ódon állóórám darabjai és néhány méretes kő, amiket a nyitott ablakon keresztül dobtak be. Fájdalmas nyöszörgés közepette elmondja, hogy a puffanás zajára bejött, és amikor meglátta a törött órát a földön, be akarta csukni az ablakot. Ekkor az üvegen át, oldalról erős ütés érte a halántékát. Az ablaküveg betört. Kikiáltok Rorynak, hogy hozzon hideg vizes törölközőt. Szegény inasom imát mormol, miközben megpróbálok elállítani a vérzést.

– Jaj, uram, nagyon fáj... Anyuskám, bocsáss meg, amiért nem imádkoztam eleget... Megbüntetett az Isten... Katona se akartam lenni, hogy a hazámat szolgáljam...

– Rory, hozzon egy takarót és egy lavór hideg vizet – sürgetem. – Törölje le a véréket a homlokáról, és cserélje a borogatást. Jól szorítsa rá!

– És maga? – néz rám a lány rémülten.

– Hívatlan vendégeim érkeztek. Beszédem van velük.

– Nem kellene orvost hívni?

- Ha ki tud jutni a házból, semmi akadály.
- Mit jelentsen ez az egész?
- Számomra kedélyes esti lincselésnek tűnik.
- Nagyon vérzik! – sopánkodik Rory. – Istenem! Ki tudja, mennyien vannak...

Ne menjen ki!

Erélyesen ráparancsolok:

- Maradjon Ivan mellett, és eszébe ne jusson követni.

A ház előtt huszonöt-harminc emberből álló csoport verődött össze: ránézésre diákok, munkások és persze csavargók. Egyöntetűen skandálják: „Немцы, домой!”, „Свободе России!”³ Szánalmas megjelenésű, hórihorgas, görnyedt hátú fiatalember áll az élükön – az úgynevezett baloldali értelmiség jellegzetes figurája, amolyan huszadik századi Csernyisevszkij; elfuló dühvel rázza felém az öklét, miközben torkaszakadtából üvölti az *Orosz isten* sorait:

*Бог бродяжных иноземцев,
К нам зашедших за порог,
Бог в особенности немцев,
Вот он, вот он, русский бог.⁴*

Egyedül állok szemben harminc emberrel – vértől csatagos nadrágban, jobb kezemben pisztollyal, amit az utolsó pillanatban a hatás kedvéért vettem magamhoz. Így együtt erősnek hiszik magukat:

– *Mocskos német!*
– *Gyilkosok!*
– *Takarodjatok haza!*

Ideje feltenni a porosz drill álarcát; olyan keménynek és hidegnek kell mutatkoynom, mint a tiszta gyémánt. Igaz, hogy sok lúd disznót győz, de oroszlánt mégsem.

– Ez egy igen pocskék vers, és elszavalása sem szónoki képességre, sem jó ízlésre nem vall. Mit akarnak?

A görnyedt hátú Csernyisevszkij-másolat rákezdi:

– Azért jöttünk, hogy felszólítsuk: takarodjék Oroszországból! Van pofája a mi kenyérünket enni, miközben parasztok ezrei éheznek, százezreket állítanak fegyverbe – maguk miatt! A dölyfös német már kétszáz éve mérgezi szent hazánk levegőjét, befurakodva az uralkodói körökbe. Ideje, hogy véget vessünk ennek! Ha nem megy szépszerével, felgyújtjuk a házat!

A sarkon feltűnik két lovas rendőr; bajuszuk alatt vigyorogva elhaladnak. Így állunk hát.

A könyvmoly vicsorogva folytatja:

– Hiába tanulta meg a nyelvünket, a szívében mocskos német maradt! Belekényszerítik békeszerető, bölcs uralkodónkat egy olyan háborúba, amihez semmi közünk

– és maga nem áthat itt parádézni Pétervárott! Ne hadonásson azzal a fegyverrel, ebből is meglátszik, miféle. Ártatlan népekre lövöldözne, he?! Vegye tudomásul, itt senki se fél magától, ocsmányi disznó!

– Eszemben sincs lövöldözni, maga nem érdemel golyót – mondom ridegen. – Az ártatlanságot inkább hagyjuk, miután voltak szívesek betörni az ablakomat, ezáltal egy honfitársukat megsebesíteni, aki most pokoli kínok között haldoklik. Életem nagyobb részét Oroszországban éltem le, de még soha nem akarták rám gyújtani a házat, és garantálom, most sem fogják. Ki dobta a követ? Van mersze előállani?

Egy síheder csípőre tett kézzel, hetykén kilép a tömegeből:

– Én! A maga pofájába szántam, átkozott élősködő!

– Rosszul viselem, ha meg akarnak ölni – mondom vészjóló nyugalommal. – A méltó távozásról, engedelmevel, magam fogok gondoskodni, ha eljön az ideje. Mutassa a kezét.

– Mi van?!

– Tudja, az emberi kéz sok hasznos és értékes dolgot képes előállítani. Emelje fel a kezét! Rajta!

A síheder zavart értetlenséggel körülnéz, majd kinyújtja a karját, mintha kezét akarna fogni valakivel. Habozás és szánalom nélkül keresztüllövöm a tenyerét. Hitetlenül mered széttroncsolt jobbára; egy pillanattal később üvölteni kezd, amint a fájdalom felkúszik az agyba. A többiek elképedve hátrálnak. „Ha megdobnak kövel...” Kenyér éppen nem volt kéznél.

– Ez nem „lövöldözés”, csak tettének jutalma – közlöm szárazon.

A görnyedt szónoknak több se kell. Ezelősen felkiált:

– Maradjatok, testvéreim! Íme az élő példa a német gyilkos ösztöneire!

– Én a helyében örülnék. Legalább nem fogják besorozni – mondom szórakozottan.

– Maga vadállat! Az utolsó szálig kiirtjuk a fajtáját, elég kárt tettek már! Testvéreim! Nyugati szövetségeseink beszélnek, hogy ezek a gyilkosok megcsonkítják a francia gyerekeket, nehogy kezét emelhessenek Vilmos császárra!⁵

Ilyen hátborzongató képtelenséget még életemben nem hallottam. Bizonyára Lord Northcliffe propagandagépezetének legújabb agyszüleménye. Nos, senki se vádoljon azzal, hogy nem értékelem a morbid humort.

– Sőt, a fontoskodó bajkeverőknek a veséjüket is kivágják, és a császár magángyűjteményében őrzik – kontrázok rá. – A magáé még megvan?

Valaki felkiált:

– Lámpavasra vele!

Erre mindnyájan skandálni kezdik:

Lámpavasra vele!

– Valóban ártatlan hívei vannak, szónok úr – vetem oda a könyvmolyoknak.

– Nem vagyok szónok, hanem joghallgató a Pétervári Egyetemen, és mindent tudok a maguk üzelméről!

– Mindig mondtam, hogy az egyetemek a felforgatás melegágyai. Szóval nagyhangú úrnak meggyőződése, hogy ha engem lámpavasra lógatnak, akkor Oroszország távol marad a háborútól, nemde? Elég hézagos logika egy leendő jogásztól.

– Nem magáról van szó! Ez csak a kezdet: meg kell szabadítanunk hazánkat valamennyi német betolakodótól!

– És a tatárok, a lengyelek, a franciák, a zsidók? Gondolja, hogy van ennyi lámpavas Oroszországban?

– Elég legyen, nem vitatkozni jöttünk!

– Ami azt illeti, én sem szívesen ácsorgok itt éjnek évadján magával. Az ügy egyszerűen megoldható: maguk azon cseppet sem gáláns elhatározással járultak elém, hogy rám gyűjtják a házat, én pedig ezzel nem értek egyet. Mivel a szénné égés és az akasztás között nincs ínyemre választani, valamelyikünknek engednie kell. Ezért a következőt ajánlom: hagyjuk a körülményeskedést, és egyszerűen lőjön agyon.

– Hogy micsoda?! – kérdezi falfehéren.

Felé nyújtom a pisztolyt:

– Fogja. A Mauser gyors, biztos fegyver. Gondolom, még életében nem lőtt, de három lépésről nem hibázhatja el. Ha kívánja, közelebb is jöhet. Rajta, fogja!

Elképedve bámul rám, nem mozdul.

– Ne aggódjon – biztatom –, a dolgok jelenlegi állása mellett nem fogják elítélni. Legalább harminc ember tanúsíthatja, hogy én kezdeményeztem. Emellett hazája büszke lesz magára, és persze Isten megbocsát. Ha felérek, beszélek vele az érdekében.

Rogyadozó lábbal indul felém, remegő kézzel elveszi a fegyvert. Kerüli a tekintetemet, mégis tisztán érzem a félelme szagát. Ha egy szemernyi emberismerettel is rendelkezem, nem fogja meghúzni a ravaszt. Nyilván mindenféle gondolatok cikáznak az agyában, és ilyen helyzetben a gondolkodás a tett ellensége. Beférkőzik a kétely, ami késlekedéshez vezet, és vége a játéknak. Ez nem gyilkos típus: sokkal inkább az orosz közéletben ezrével nyüzsgő, idealista, töprengő és tépelődő intellektuel, aki elméletben mindent tudni vél, de a tettek mezején nulla. Hacsak mellékesen nem forradalmi terrorista, mert azok bármire képesek. Abban az esetben viszont már halott lennék.

Komótosan széthúzom az ingemet a mellkasomon. – Vessen véget ennek az otromba színjátéknak. Mi sem könnyebb, mint meghúzni a ravaszt. Tegye meg, és ünnepelni fogják.

Két kézzel szorítja a fegyver markolatát, hogy leplezze felindultságát. Különös módon, tökéletesen nyugodt vagyok. Képtelen gondolataim támadnak: vajon mit szólna apám, ha hírért venné méltatlan halálomnak?... Végül is nem függök senkitől, és tőlem sem függ senki – egyedül a távozás módja nincs ínyemre. Nem állhatom a jó stílust nélkülöző, ízléstelen dolgokat. Halvány csalódottsággal veszem tudomásul, hogy még nem érkezett el az idő.

– Maga... maga aljas... – szitkozódik elfúló hangon.

– Egy kissé balra, hogy pontosan szíven találjon. Utálnék fájdalomtól fetrengeni a lábai előtt.

Ezzel betelt a pohár. Hisztérikusan felzokog, elhajtja a pisztolyt, és elfehéredett ujjait a szájára szorítva futásnak ered. Pár méterrel arrébb leroskad és hány. A tömeg néma döbbenettel bámulja – nem lennék a helyében.

– Akkor hát ezzel megvolnánk – mondom, miközben begombolom az ingemet.
– Most pedig kotródjanak innen! Takarodjanak!

Az emberek némán eloszlanak. Rory Stanford megjelenik az ajtóban; kisírt szemén látom, hogy semmi jóra nem számíthatok.

– Istenem, Max, mi történt? – kérdezi rémülten.

– Menjen vissza. Mondtam, hogy maradjon Ivan mellett.

– Ivan meghalt. Nagyon sajnálom.

Roszból is megárt a sok. Átkozottul fáradt vagyok.

– Szedje össze magát – mondom színtelenül. – Hívok egy konflist. És ne jöjjön ide többé. Nem biztonságos.

– Magával mi lesz?

– Én mindent túlélék. Nem tehetek másként.

JEGYZETEK

- 1 Részlet Veres Zsuzsanna *A Farkas kora* című regényéből (Budapest, 2011, Kairosz Kiadó, 113–128. oldal).
- 2 „Szklep” (Склеп) (orosz) w „Крипта”.
- 3 „Немцы, домой!” „Свободу России!” (orosz) w „Németek haza!”, „Szabadságot Oroszországnak!”
- 4 ...az *Orosz isten*... Pjotr Vjazemszkij herceg (1792–1878), műkedvelő költő verse. Vjazemszkij fiatalkorában közel állt a francia felvilágosodás és az orosz dekabristák eszméihez. Puskin barátja volt. Az idézett költeményben az I. Miklós uralkodása alatt megnyilvánuló németek iránti rokonszenvet bírálja. Az utolsó versszak részlete Szegő György fordításában:
*Ki jöttment s idegen itten,
Annak jó isteneként.
Németé az orosz isten,
Ilyen isten a miénk.*
- 5 Nyugati szövetségeseink... A francia gyerekek német katonák általi megcsonkításáról valóban terjedtek hírek az I. világháború alatt. Mint később kiderült, a – teljesen alaptalan – történeteket a brit Intelligence Service sajtóosztálya koholta, amiért az 1920-as években hivatalosan bocsánatot kértek.



KOVÁCS ISTVÁN

Ellenőrzőkönyvecske

Az ösvény az erődnek mondott
meredek, sziklás part mentén vezetett.
Naponta arra jártam.
Reggeli imába csomagolt,
heges lélekkel,
s kopott hátitáskámmal,
melyben az ellenőrzőkönyvecske
a füzetek között lapult,
hogy csak lassított mozdulatokkal
lehesen megtalálni.
Ha egyest kaptam vagy intőt
– amit igazságtalannak,
a gyermek följelentésének tartottam –,
a háborús belövések-szaggatta partoldal
torz üregeivel rám-rámvicsorgott.
Nemegyszer összemarcangolt lélekkel értem haza,
ahol megbüntettek a beírásokért.
Ne cirkusolj! –
szakították félbe
magyarázkodásomat.
A mentség jogának hiánya
a szégyenérzetet
konoksággá jegecesítette.
Egy idő után
izmosodó megátalkodottságomat is
rabságnak éreztem.
Mefogadtam;
széttaposom a kígyózó ösvényt,
hogy elpusztítsam a visszautat.
Fejemre tankos sapkát húzva
araszoltam rajta végig.
Hogy teljessé tegyem lázadásomat,
kiválasztottam a legijesztőbb parti üreget,
amelynek bokorbajszos–gyökérszakállas grimaszán belül
kőfogsorok csattogtak
a felvonulásokon megszokott
díszmenet-ütemben.
Fölkapaszkodtam hozzá.

Milyen természetes a bátorság
lélegzetvételnnyire a félelemtől!
Fejemet
a meredély sötéten ziháló szájába kellett tenni,
mint oroszlánéba a cirkuszidomár.
Se dobpergés, se rivaldafény.
Már nem volt számomra menekvés,
ha túl akartam élni...

Csak az iskolatáska
csatjára találtak rá
az üreg alatti kőomláson,
s a széttépett ellenőrző
néhány lapjára...

Talány

Ezerkilencszáztizennégy decembere.
Lehullottak a levelek, de nem ért véget a háború.
Sőt, mintha csak ekkor kezdődne igazán.
Az orosz hadsereg
Galícia nagy részét elfoglalta.
Egy kozák század betör
a Duklai-hágóhoz közeli faluba,
pontosan oda,
ahonnan hatvanöt és fél évvel azelőtt elindulva
Miklós cár pár száz métert
belovagolt Magyarország területére.
„Ó, a cár!... A mi cárunk!...” –
köszöntötték lelkes áhítattal a helybéliek.
A honvédek megpróbálnak ellenállni,
akárcsak annak idején.
Századosukat legázolják a lovak.
Amikor feltápáskodna,
egy fiatal kozák borotvaéles saskájával suhintva
levágja fejét,
amelyet cirkuszi ügyességgel
még a levegőben elkap,
s hadizsákmányként magasba emelve
elvágtat vele.

Ezerkilencszázyolcvankettő tavaszán
a csehszlovák határ közelében
villanyoszlopnak gödröt ásva
csontvázra bukkannak a csákányozó munkások.
A kihívott régészek
nem találják a dögcédulának hívott
azonosító lapocskát,
de a csatról és gombokról megállapítják,
hogy első világháborús honvéd
földi maradványairól lehet szó.
Újratemetéséhez
hiába akarnak többet tudni róla:
a csontokon nincsenek
gránátszilánk-roncsolások...
Azóta is megfejtetlen talány
a koponya hiánya.





BALÁZS GÉZA

A hatalom és az erkölcsi nyelvromlás

BESZÉLGETÉS JÁNOSI ZOLTÁNNAL¹

Jánosi Zoltán József Attila-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár, 2007 és 2015 között a Nyíregyházi Főiskola rektora, 2016-tól az Irodalmi Magazin, 2017-től a Magyar Napló főszerkesztője.

– *Nemrégiben Nyíregyházán előadást tartottál Ratkó Józsefről, s akkor szóba került, hogy Ratkó határozottan és sarkosan állást foglalt a korabeli magyar nyelvhasználatáról. Különösen ez a gondolata ragadott meg: „nem grammatikai nyelvromlás van, hanem erkölcsi nyelvromlás”. A nyelvészek óztkodnak a nyelvromlás kifejezéstől, de ez az erkölcsi nyelvromlás, ami nyilván a nyelvhasználat etikájára vonatkozik, megállja a helyét.*

– Ratkó a korabeli hatalom nyelvromlásáról, sőt egyenesen a nyelvet eredeti funkcióiból kiforgató nyelv-manipulálásáról, folytonos nyelvi szemfényvesztéséről, trükközéséről beszél. Megítélése szerint a Kádár-korban regnáló hatalom nyelve a nép mellett – azzal együtt – az anyanyelvet is csapdahelyzetbe vezet, mert az igazságot elfedő és a hazugságot demonstráló szerepekbe kényszeríti. Ez pedig, felülről uraltan, áthatja szinte a teljes nemzeti-nyelvi kommunikációt, akképpen, hogy a félrebeszélő hatalom nemcsak a hétköznapi, hanem a művészet nyelvét is torzulásokba taszítja, vagy lappangásba vonja. Hazudozásra, a valóság és az igazság leplezésére szólítja (a hatalmat kiszolgáló írók nyelve) vagy pedig (az ellenzéki írók esetében) a rejtjeles beszédhez (allegorikus, allúzív, elvontan metaforikus nyelv) vezet. Ebben fő segítségével (a „tilt, tűr, támogat” programjának mezébe bújtatott) cenzúra, illetve az a leplezetlen hatalmi szándék, hogy az igazság a két, új társadalmat akaró gondolati-történelmi pillérről (1956-ról és az egypártrendszeréről) egyszerűen nem mondható ki. Az 1989-ben, mindössze ötvenhárom éves korában elhunyt Ratkó ezzel a nyilatkozatokban, versekben, prózai munkákban alaposan leírt gondolatkörével Közép-Európában, Magyarországon, az Isten háta mögötti Nagyállamban, évtizedekkel elébe ment a hatalmi nyelv természetét elemző és leleplező későbbi nyelvészeti felismeréseknek is. A francia Stephan Courtois szó szerint azt írja ugyanis a csaknem húsz éve magyarul is megjelent könyvében, hogy a kommunista hatalom által uralt történelmi időkben kulturális szempontból „kétségkívül a nyelv eltorzítása volt a legrosszabb. A szómágia folytatán – sorolja fel például – átnevelő intézménnyé vált a koncentrációs rendszer, a hóhérok pedig szorgos nevelőkké, akik azon fáradoznak, hogy »új emberré« alakítsák át a régi társadalom gyermekét. (...) A kiforgatott értelmű szavak valami ferde szemléletet

¹ Az interjú rövid változata megjelent az Édes Anyanyelvünk 2017/5. számában. A szerk.

hoztak létre, és ez eltorzítja a távlatos összképet: így áll elő a társadalmi és politikai szentengelyferdülés. (...) Páratlanul ügyes – nagyrészt a nyelv eltorzítására épülő – propagandájuk jóvoltából a kommunisták még a terrorista módszereik ellen irányuló kritikákból is hasznot húztak, visszafordították őket a kritikusok ellen...” Mindezeket a torzító nyelvi manipulációkat alapvonásaiban felismerve az „igazság” és a „hazugság” roppant egyszerű oppozíciójában gondolkodó Ratkó a hatalmi nyelvhasználatot és a korabeli verbális művészet nyelvét szembeesítve az irodalom, az író nyelvalkalmazását egyértelműen a „morál” kérdésévé tette. Ha ez a moralitás (vagyis az igazság felismerése, ennek megnevezése, vállalása s ezeken át a nemzeti és emberi elkötelezettség) nincs meg a szerzőben, akkor, álláspontja szerint, a nyelve is „megromlik”. A művészi nyelv ezért az ő koncepciójában nem csupán a tehetség, hanem az emberi tartás függvénye is. Ratkó minősítései határozottan árulkodnak arról, milyennek látja a hatalommal nem konfrontálódó, az előtt meghajló irodalmi nyelvet és ennek képviselőit. Ratkó műveiben a szabadság eszméjéhez társul a szenvedélyes igazságkeresés. A költői szót „a dolgokra irányított ív-fénynek” nevezi, ami igazságot, valóságot, szabadságot keres. „A költőnek erről a szabadságról kell beszélnie, másképp a nyelve kimarjul, ellepi a penész, szavai megöregednek, kihalnak” – mondja. E gondolkodás háttéréből üzen azoknak a költőknek, akiket a politika manőverei a közösségi ügyekkel való szakítás hálójába sodortak, s ezért feladták saját szabadságukat is. A költői „nyelvromlás” okát tehát valóban nem grammatikai fogyatékoságokban, hanem a morális, végső soron magatartási válságban látja. A „penészes szavak”, a „kimarjult” nyelv képei nem elsősorban a nyelvi, hanem azon át az erkölcsi viselkedésre vallanak rá minősítéseiben. Ő, aki a reneszánsz Tinódi hitvallását költőisége és nyelvvel bánása alapelveként viseli, az utolsó szóig megtartva a „se adományért, sem barátságért, sem félelemért hamissat bé nem írtam, az mi keveset írtam, igazat írtam” következetességét, pontosan látja e morális válság történelmi okait. A nemzet történelmi sanyarúságát a korban szerinte a személyiség félrevezetése és elgyöngülése is tetézi: „Az utóbbi évtizedekben, sőt hatvan-nyolcvan évben gerinchajító időket éltünk át. Sajnos nagyszavú, nagy tehetségű művészek is megromlottak. Azt tapasztalom, hogy műveiken ez meglátszik. Megbűdösödtek ezek a művek. Ha a versből hazug, rossz szó szakad ránk, az a költő erkölcséről árulkodik.” A művészi és társadalmi nyelvromlást elsősorban a politikai állapotok következményének valló Ratkó végső soron az ország irányítóinak s a hatalom vazallusainak az arcát és lelkét mutatja fel a széttroncsolt nyelv képleteiben. E felismerése után, ha a hatalmat támadja, ezt gyakran az állampárti diktatúra nyelvének, nyelvhasználatának leleplező jellemzésén át teszi. Anyanyelvének megcsúfolásaként éli meg a kiforgatott, elemi funkcióiból kisiklatott politikai-közéleti nyelvalkalmazást is. „Olyan anyanyelvet kaptam örökül s ajándékul – írja –, amely csupa rejtelem, izgalom, maga kínálta költői kép, pontos és érzékletes, s ráadásul szavaiban és törvényeiben – kút-mélyében különös és tiszta valóság szemlélet virít.” S mindezekkel szemben ezeket tapasztalja: „De a szó nálunk elválik a dolgoktól s lebeg vala a vizek felett – így dögöl... S mit tehet a költő, ha anyanyelvének szavait kiüritik, bemocskolják, megbecstelenítik azzal, hogy nem a dolgok és az igaz-

ság megnevezésére használják? Bizony, hallgatnia illenék, szűkölnie, megtanulnia a kutya beszédét, mint Latinovitsnak!” Ratkó nézetei szerint tehát a társadalom bajait kibeszélő szó elnémítása és a társadalomért való nyelv elferdítése ugyanarról a tőről fakadnak: a vidám barakk urainak és öreinek az érdekét fejezik ki.

– *Meglepődve hallottam előadásodban, hogy Ratkó József 1986-ban újból lefordította az Antigonét. S hogy ezt az újrafordítást máig sehol sem mutatták be. Mit lehet erről tudni?*

– Az 1980-as évek elején Ratkó olyan erővel fordult a számára új műnem, a dráma kísérletéhez, hogy létrehozta élete első, és azonnal nagy sikert arató (Szép Ernő-díjban és „Az Év Könyve jutalomban részesülő) drámai művét, a *Segítsd a királyt!* című alkotást (1983-84). Ezt az *Antigoné* új magyarra ültetése s a *Kreón* című (mintegy az *Antigoné* „előjátékaként” megírt) drámakísérlet követte (1986). Ha a *Segítsd a királyt!* a magyar történelem, az *Antigoné*-fordítás és a *Kreón* az európai ember hajnala felől végzi el a 20. századvég magyar történelmi helyzetének értelmezését. Bennük az ókori sorsok, nézetek, archetipikus emberi helyzetek a közelmúlt és az adott jelen magyar történelmének lényegfelmutató tükreivé válnak. A Ratkó-típusú „antik drámák” lelki és erkölcsi földrendéseinek epicentruma természetesen – még a távoli Théba vidékén is – újabb nemzeti történelmünk legközelebb eső sarokpontja, az 1956-os forradalom. A forradalomnak és a körülötte feszülő tragikumnak a nemzeti, politikai és etikai kérdéskomplexuma az *Antigoné*-átültetésben és a *Kreón*ban azonos síkon jelenik meg így az egyetemes ember sorskérdéseivel. Az ókori kultúrtörténeti modellekben a magyar krízis antropológiai fókuszálása a cél: Szophoklész művében és a thébai mondanokban Ratkó a magyar történelmi (és lélektani, morális) helyzettel szinkron kódokat keresi. Az öt nevesebb *Antigoné*-fordítás: Csengery János, Csiky Gergely, Révai József, Trencsényi-Waldapfel Imre és Mészöly Dezső átültetései után ő az aktuális nemzeti gondokat törekszik ráültetni a görög alapzatra. „Antik” drámaiban ezért az emberi arcok ezért egyszerre görög és magyar hűségűek. S ha az István-dramában (*Segítsd a királyt!*) az a „természetes”, mert százados tapasztalatokból leszűrt s az író jelenében is keserűen megtapasztalt történeti tény, hogy a nemzeti jövő igen gyakran az önmaga ellen forduló magyarsággal szemben kényszerül viaskodni a létért, az *Antigoné*-magyarításban – amit Kocziszky Éva nyersfordítása és filológiai jegyzetanyaga készített elő – még merészebb, még távolabbi párhuzamok élesednek ki. A nyelv és a szituációk sugallatai révén például az, hogy a temetetlenül heverő, s holtában a vadállatok sorsára jutott Polüneikész Nagy Imre és a többi mártír árnyékát viseli, hogy *Antigoné* – ahogyan Nagy Gáspár *Az Antigonét fordító Ratkó József* című versében metaforikusan jellemezte a drámai hős Ratkó-féle történelmi kontúrjait – „56-os nagyságú” „ormótlan cipellőt” visel, *Kreón* arcából pedig a halálos ítéletekben részes, megtorlás-kori (de később is „hosszú hatalmú”) közvetett hóhérok, vagyis közismert magyar politikusok tekintete villog körbe a pódiumról. Ratkó fordításának a magyar világhoz és a közvetlen politikához vezető tudatosságáról beszédesen vallanak

Nagy András Lászlónak (az István-drámát elsőként színpadra állító rendező-barát-
nak) emlékezései: „Ő akarta ezt 1986-ban lefordítani, éppen az 1956-os forradalom
harmincadik évfordulóján, s nem véletlenül, hiszen akkor egyértelműen lehetett
üzenni, hogy temetetlen halottakkal nem lehet együtt élni. (...) Kocziszky Éva az el-
készült műfordításról szóló, évekkel később született tanulmánya világosan bemutatja,
hogy Ratkó fordításának nyelvi közege, a szavakban, s különösen a szavak
asszociációs környezetében kifejeződő etikai tartalom nem görög, hanem mélyen



Tornai Józseffel a Magyar Írószövetségben, 2008-ban

magyar és keresztény, azon belül is protestáns. (...) Ratkó Szophoklész szövegének
éppen szellemiségét sajátította ki, mert öntudatlanul nem csupán magyarra, de a
maga nyelvére és világvilágára fordította le.” A költőnek ezeket a törekvéseit a Szop-
hoklész-től lefordított dráma nyelve nagy erővel hordozza. Alapvető már az a tény is
– Kocziszky Éva összegzésében –, hogy „egészen más világból érkezett a fordító sze-
mélyisége: nem a „nyugatos” tradícióból, hanem egy sajátos alföldi, falusi közegeből.”
Kulturális, nyelvi öröksége és a népi irodalomhoz kapcsolódásai miatt szövegátülte-
tésében ezért erősen „archaizál”, „nyelvjárási kifejezéseket” alkalmaz, „feltűnő továbbá
egy biblikus kifejezéskincs jelenléte a szövegben.”, tónusában pedig kézzel fogható a
„morális célzat”, s hogy mindezekkel együtt „a holtak” jogának Antigoné-típusú
hangsúlyozását idomítja korához. Az ötvenes évek vége, majd a hatvanas évek eleje
halálszagú politikai atmoszférája: a rettegés-elvű világ s a lényegében a Ratkó-drámák
születésének koráig nyúló nemzeti szerencsétlenség teszik abszurdot súroló félelmes-
ségében is hitelessé többek között, hogy Szophoklész magyarul eddig jobbra így is-
mert, híres mondata: „Sok van mi csodálatos, / de az embernél nincs semmi

csodálatosabb” (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása), avagy: „Sok nagyszerű van a világon, de semmi sem nagyszerűbb az embernél.” (Szabó Árpád fordítása), Ratkó átültetésében így hangzik: „Sok szörnyű csodafajzat van, / s köztük az ember a leg-szörnyebb.” Az Antigoné-fordítást és a *Kreón* című egyfelvonásost Ratkó tervei szerint *Oidipusz gyermekei* címen, egyszerre, egymás után játszották volna. Az összevont előadás azonban sohasem jött létre. „Sem a költő életében, sem azóta nem akadt színház, amely vállalta volna a bemutatót. Így Ratkó teljesítménye születése óta „könyvdráma” maradt.” – írta jó tíz éve a színikritikus-irodalomtörténész Karádi Zsolt. Az *Antigoné*nak született ugyan néhány diákelőadása a költő lakóhelye közelében, de országos bemutatóra máig nem került sor. A mű méltó helyén történő előadása színpadi kultúránk nagy adóssága ma is.

– *Néhány irodalmár, gondolom, hogy Nagykovács is, illetve a nemrég elhunyt Antall István dicséretesen igyekezett ápolni Ratkó József emlékét. De vajon a méltó helyén van-e az irodalomtörténetben Ratkó József?*

– A költői életmű ismerete és az irodalomtörténeti feldolgozottság tekintetében azt kell mondanom, hogy Ratkó József „jó helyen” van a nemzeti irodalmi tudatban. (A drámákkal kapcsolatban más a helyzet, erre még később visszatérek.) A költő halála utáni évtizedekben megszakítatlanul folyt tovább életműve értékeinek irodalomtörténeti birtokba vétele és új könyveinek kiadása is. Ezek a nagykovácsi alkotó mindaddig kiadatlan vagy kötetekbe nem emelt műveit is átadták az olvasóknak. Első kötetként – a Felsőmagyarország Kiadó gondozásában – először a költő összes versei jelentek meg 2000-ben (*Ratkó József összes művei. I. Versek*). Az első gyűjteményes igényű, hiánypótló – s napok alatt az utolsó darabig az olvasók kezébe jutott – könyv már előzetesen alapos filológiai háttér munkák elvégzését generálta. Babosi László a teljes Ratkó-bibliográfia összegyűjtésével és megjelentetésével (2010), hagyatéki kutatásaival, kézirat-feltárásaival segítette ezt a munkát. A teljes életművet átfogó verseskönyv már megjelenése pillanatában a további Ratkó-kutatások megkerülhetetlen bázisává lett. 2002 karácsonyára az író drámáit tartalmazó könyvet is kezükbe foghatták az érdeklődők. (*Ratkó József összes művei. II. Drámák*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2002.) A költő prózai munkáit összefoglaló kötet (*Ratkó József összes művei. III. Próza*. Kairosz Kiadó, Ratkó József Olvasótábori Egyesület) 2014-ben került a könyvesboltokba. A három – Ratkó műveit immár hiánytalanul tartalmazó – könyvvel a szerző teljes életműve hozzáférhetővé vált a kutatók és az olvasók számára. A szakmai feldolgozásokról most csak ennyit: Ratkó József életrajzát Babosi László nemrégiben a művek születését és az életrajzi elemeket összekapcsoló remek kifejtésben *Költő a diktatúrában. Ratkó József életrajza* címen írta meg. A könyvet a jövő évre fogja a Magyar Napló Kiadó megjelentetni. Magam, a tavalyi évben, a Magyar Művészeti Akadémia által a *Közlekedések írókról* sorozatban kiadott *Ratkó József* című monográfiával igyekeztem tudatosítani a költő és drámaíró értekeit. A kötet már decemberre elfogyott, jelenleg utánnyomás alatt áll, ami az egyértelmű bizonyítéka a Ratkó József-i értékek keresett-

ségének a mai irodalomtörténeti tudatban. Ahol az eddigieknél erősebb tudatosításra lenne szükség, az egyértelműen drámáinak színpadi előadása. Az *Antigoné*- átültetés sorsáról már beszéltem a *Segítsd a királyt!* soraiban, jeleneiben pedig, hogy erről a helyről is a színházi szakemberek figyelmébe ajánljam a művet – Bíró Zoltánt idézve – „Mintha a *Bánk bán* kelne új életre ..., talán több lírával, kevesebb cselekménnyel.” S a dráma nyelvi értékeit említve: a szóbeliség archaikus fényei, korai nyelvemlékeink ómagyar csillámai, Károli, Pázmány, Alvinczi, Szenci Molnár műveinek képei, stiláris fordulatai s a magyar költészet századainak tanulságai – Balassitól József Attiláig –, valamint Bartók hatása szintetizáló természetességgel csendülnek egybe soraiban. A dráma nemcsak eszmeileg – hanem nyelvi teljesítményként, bravúrként is – polemizál, opponál korával. Amíg a kortárs magyar irodalom egy részében gyakran a nyelv ízekre bontásának vagy csupán ironikus arculata felmutatásának programja folyt, addig Ratkó egy évezred nyelvi kultúrájában teremtett organikus rendet. Összeszedte, egybekovácsolta, megőrző szintézisbe fogta annak sokrétű nyelvi értékeit, szépségeit. Ahogyan Szekrényesy Júlia fogalmazott: a „fűrészporstílus rémuralmában” „Ratkó József némiképp helyre állítja a költői dráma becsületét. Bizalmat ébreszt: azt sugallja, a költészet nemcsak – és nem elsősorban – cifrázkodás, hanem tartalmas, kifejező erejű közeg.” Ratkó Szent István-drámájának és *Antigoné*-fordításának előadása ezért mindenképpen a magyar színházi kultúra nyeresége volna.

– 2015-től egy vonzó küllemű, egy-egy témához kapcsolódó sok-sok képet és tanulmányt közreadó újság szerkesztője vagy: ez az Irodalmi Magazin. Kérlek, mutasd be a lapot!

– Az Irodalmi Magazint négy évvel ezelőtt néhány fiatalember „találta fel”, és azt kell mondanom, hogy ez a gondolat, majd a kivitelezése is telitalálat volt. Már az első jelent szám, amely Illyés Gyula életét és életművét mutatta be, prototípus-szerűen tartalmazta az új irodalmi fórum minden értékét. Én 2015-ban kapcsolódtam be Oláh János kérésére a munkába. A lap az irodalom után érdeklődő, magyar nyelven olvasni tudó embereknek szól, korosztálytól függetlenül, akik tudományos és dokumentatív megalapozottságú információkat, értelmezéseket és sok új összefüggést, ismeretet is szeretnének megtudni az adott témáról: egyetlen jelentős szerzőről, egy-egy irodalmi korszakról, egy-egy magyar tájegység vagy népcsoport irodalmáról. Az is a „feltalálók” elemi szándéka volt, hogy a tanulási-tanítási gyakorlatban is közvetlenül használható lapot adjanak az egyetemisták, főiskolások, középiskolások, sőt általános iskolások, illetve a különböző szinteken oktató tanárok kezébe. Vagyis minél több értékes és érdekes új tartalmat közöljenek a témáról. Így születtek meg Illyés után a Krúdyt, Zrínyi Miklóst, Kölcsey Ferencet, Móriczot, Tamási Áront, Nagy Lászlót; az első világháborúba kényszerített magyar írók munkáit, a Balatonnak és környékének, majd a GULAG történelmi borzalmának az irodalmát bemutató számok, legutóbb pedig a Székelyföld irodalmát az olvasók elé táró összegzések. Minden egyes lapszám irodalomtörténészek, kutatók, írók, költők, képző- és fotóművészek, gyakorló tanárok közös gondolkodásaként valósul meg, gyakran bevonva a néprajz-, a zene- és a történettudomány, sőt a film-

esztétika képviselőit is. S kifejezetten a kérésemre – és öröömre – öt vagy hat szám óta mindig közlünk az illető alkotó vagy egyéb téma anyanyelvi kérdéseit is érintő vagy az adott műalkotás nyelvi természetét, képi összetettségét érintő cikkeket, tanulmányokat. Balázs Géza professzor úr így szinte valamennyi újabb számunk szerzője lett, s nyomában több nyelvművelő, stilisztá, nyelvtörténész is bekapcsolódott a közös alkotásba. Az Irodalmi Magazin komplex értéktartományokat közvetítő oldalain így együtt szerepel, több oldalról világítva meg az alkotó, a kor, az irodalmi anyag jellegzetességeit, összetettségét – a Kárpát-medence minden területéről – akadémikus, egyetemi, főiskolai oktató, fiatal költő, a módszertanhoz kiválóan értő tanár, történész és zenetörténész, festőművész és folklorista. Az áttekintett és beérkező forrásokról csak annyit, hogy legutóbb, Székelyföld irodalmáról annyi kiváló írás, illetve onnan származó műalkotás gyűlt össze, hogy két számot is össze kellett állítanunk, az első a kezdetektől 1945-ig, a második ettől az évszámtól napjainkig követi nyomon e mindössze 12 800 négyzetkilométernyi terület és (jelenleg) csaknem hatszázezer magyar nyelvű ember irodalmát. Az Irodalmi Magazin közkedveltsége miatt bármilyen jelentősebb változtatás a lap jelenlegi szemléletkörein és struktúrájában hiba volna. Lapjain a legkülönbözőbb tudományos vagy művészeti irányzatok képviselői is békésen megférnek egymással a választott téma: a mindig magas irodalmi minőség horizontja alatt. Ennek a közös alkotói szemléletnek a megtartása, sőt kitágítása a legfontosabb feladat ma, illetve ebben az esetben is fontos a fiatal szerzők (akár középiskolások) bevonása. Jelenleg már az olvasók kezébe került a két Székelyföld-szám, rövidesen az 500 éves reformációnak a magyar irodalmi kultúrára, nyelvre tett hatását elemző lapszámunk is megjelenik, novemberben pedig az Arany János életművét összegző kiadványunkat is fellapozhatják olvasóink. A jövő év márciusában a Cseh Tamásra emlékező és az ő „énekes”, „dalköltő” szerepét az irodalommal szorosan egybevető számunkkal jelentkezünk, majd lapot tervezünk, teljes történeti áttekintésben, az egyenruhába bújt vagy kényszerített magyar költőkről, azután Jókai Annáról és Ady Endréről is.

– 2017-től a Magyar Napló főszerkesztője is vagy – milyen irányba igyekszel majd kormányozni a lapot?

– A Magyar Napló folyóirat 1989-ben született, címe szerint is a magyar társadalom, kultúra, történelem és művészet folyamatainak intenzív irodalmi értelmezésére, „naplószerűen” is dokumentatív és nyílt feltárására. A teljes magyarság, vagyis a határokon túl élő magyar nemzet életének és kultúrájának folytonos figyelése is ebből az igényből maradt máig fontos irányelvünk. A lap szerkezeti struktúrája, alapvető szemléleti irányai is ettől az induló évtől kezdve alakultak ki, s hozták létre kiváló szerkesztők során át a folyóirat jelenlegi, leginkább Oláh János főszerkesztősége alatt a mai formáját elnyert tartalmi és vizuális arculatát. Ha a külső formán szükséges is csiszolnunk, és a szerkesztőség tervbe is vette a külső megjelenés 2018 januárjától történő megújítását, egy kevésbé színes, jóval inkább a belső tartalmat tükröző arcél megújítását, a tartalmi irányokon, a szellemi arculaton, a rovatokon és azok szellemiségén

nem tervezünk fontosabb változtatásokat. Állandó célunk a lap minél több fiatal elérő, megszólító és elgondolkodtató tartalmainak erősítése, ezzel összhangban pedig a jelenleginél több fiatal szerző bevonása a munkába. Összességében a fiatalok szemszögének megjelenítését látom most a legsürgetőbb kötelezettségünknek, ezzel együtt az elméleti munkába is több fiatal szakember bevonását tervezem. A lapnak ugyanakkor kialakult, állandónak mondható szerzőcsapata van mind az idősebb korosztály, mind a fiatalabbak részéről. Több nagy kulturális-tudományos-művészeti szervezettel is jó kapcsolatot ápolunk. A Veritas Történetkutató Intézet megjelent



*„A költők futása” rendezvényen, 2018-ban.
(A háttérben Zsille Gábor. A stafétabot Oláh János székében.)*

könyveit rendszeresen recenzáljuk, tagjai történeti munkák szerzői a lapban, a MANK (a magyar alkotóművészeket összefogó szervezet) képzőművészei pedig (köztük például a Szolnoki Művésztelep alkotói) gyakran illusztrátorai a lapnak. Folyamatosan figyelünk a Magyar Művészeti Akadémia által kiadott könyvekre is, íróképző- vagy zeneművészeinek műveit rendszeresen közöljük a lapban és az Irodalmi Magazinban. Fontos további cél a Magyar Napló európai és világirodalmi látószögének további szélesítése is. A hagyományosan jó lengyel, cseh és más közép-európai anyagaink mellett ezért folyamatosan tervezzük más és távolabbi népek kortárs irodalmának a közvetítését. Októberben egy bolgár szerzőt mutattunk be, aki Nagy László iszkázi szülőházaról s magáról a faluról alkotott megrázó erejű verset. Folyamatban van ír szerzők magyarra ültetése és a lapban megjelentetése is. Szívesen látnék több, a mai magyar nyelv és beszéd állapotával, a határon túli magyarok nyelvi helyzetével vagy akár a nyelvjárások jövőjével foglalkozó igényes cikket is a lapunkban.



KELEMEN ERZSÉBET

Az öröklét térvers/kép-mezején

EMLÉKEZÉS AZ AVANTGÁRD MESTERRE,
PAPP TIBORRA

2018. július 18-án kaptam a hírt, hogy távozott közülünk a kortárs avantgárd nagy mestere, Papp Tibor. 26-án készültem hozzá. Már nem tudott megvárni...

Pár héttel előtte telefonon még irodalomkritikai kérdésekről beszélgettünk. Ujvári Erzsiről, aki hiába volt a múlt század első évtizedei művészetének, a korabeli magyar és európai irodalomnak jelentős nő-költője, mégis kirekesztették az irodalmi kánonból. Az 1986-ban megjelentetett, régóta várt posztumuszkiadása is „merénylet” volt az avantgárd ellen, nemcsak az elhibázott kötet szerkesztése és a költőnév helytelenül írása miatt, de az utószó is méltatlan megközelítése az Ujvári-életműnek, mert nem azt keresi, ami egyedi, ami jó, ami nagyszerű a versekben, hanem lebecsüli, leértékeli a prózakölteményeket.

Papp Tibor irodalmi missziós tevékenységével, az *Avantgárd szemmel* című kötet sorozatával, tanulmányaival a kortárs irodalomkritika hiányosságait igyekezett pótolni: az elfeledett és méltatlanul elhallgatott alkotókat próbálta visszahozni nemcsak az aktuális avantgárd beszédmódjába, de a magyar irodalmi kánonba is. A térvers/képeinek utcai, élő verssorai is gyakran ezt prezentálják: a szöveg és a tipográfia együttes erejével állítják eléink a méltatlanul elfeledetteket, hogy emlékezzünk. A poétizált utcákat róva, az utcákon kanyargó versek folyamában bárhová lépünk, érezzük, hogy valamitől, valakiktől, így Ujvári Erzsiről, Reiter Róberttől és társaiktól megfosztott világban élünk (lásd a *Hétköznapi séták* című művet).

„Már lehet, hogy az ősz nem érem meg” – mondta nekem a telefonbeszélgetés során közbevetve, azzal a természetességgel, csendes elfogadással, ahogy a betegségét is méltósággal viselte. S arról beszélt, azon gondolkodott, hogyan lehetne bővíteni az életművét bemutató, Debrecenben létrehozott állandó avantgárd tárlatot.

Mindez sosem az önreklámozás eszköze volt számára, hanem a mély küldetésstudatának kisugárzása, a misszióstevékenységének szerves része. Mert tudta, hogy űrt kell betöltenie: az irodalmi gondolkodásunk fogalmi apparátusából ugyanis még mindig hiányoznak a lineáris költésztől eltérő verstípusok, s nem ismerjük eléggé az avantgárdnak irodalma(ka)t megújító, felfrissítő erejét sem.

A *Vendégszövegek* elnevezésű kiállítóteremben a Papp Tibor-művek ezt a befogadói megértést segítik és a műfaji sokszínűséget prezentálják: így a térvers/képek vagy térképversek kiállítórészlege, az óraköltemények, a logo-mandalák, a kubusok vagy betűnegyzetek, a gyűrű és spirálalakzatú vizuális költemények, a francia nyelvű installációk és az úgynevezett tapogató-vers kiállított darabja. Sőt a hangversei és a számítógéppel generált dinamikus költeményei is hallhatók, láthatók. Az általa alapított,

szerkesztett folyóiratok egyes példányai szintén megtekinthetők, valamint az irodalomtörténeti értékű levelezései és a fotók sora. S ami még nagy érték a kiállítóteremben: Stéphane Mallarmének az *Un coup de dés jamais n'abolira le hasard* (Egy kockadobás soha nem szünteti meg a véletlent) című tipografizált költeménye. Ez a mű csak kéziratban létezett. Papp Tiborék mentették meg az utókornak: ők adták ki olyan vizuális megjelenítésben, ahogy eredetileg Mallarmé tervezte.

Papp Tibor a vizuális költészeti kategóriában a mozgásra, változásra mindig kész egyedi alkotói attitűddel új műfajokat teremtett. S ez a műfajteremtő alkotói attitűd, az egészen sajátos hang már megjelenik az első kötetekben is: a *Sánta vasárnap* (1964) és az *Elégia két személyhez vagy többhöz* (1968) a klasszikus irodalom írott-beszélt nyelvén túl már a hagyományos formák dekonstruktív lebontásainak és újjáépítési mozzanatainak megjelenítői. A klasszikus forma zártágát a *Vendégszövegek 1*-ben (1972) tovább oldja, a tényleges vizuális költészet pedig a *Vendégszövegek 2,3* című kötetében (1984) jelenik meg. A nyitott formát kedvelő alkotói attitűdöt erősítik a „technológiai kalandok” (Derrida) is, a XX. századi médiatörténeti váltások: az új lejegyzési rendszer közegében megjelenik a számítógép, ami az irodalom perspektíváit is kiszélesíti. Papp Tibor számára az 1983. év jelentette az új mediális eszközzel való találkozást: a Kazincbarcikán lakó húgának egy „familiáris” számítógépet vásárolt ajándékba, s mielőtt átadta volna, Párizsban kipróbálta, s a gyártó munkakönyve alapján elsajátította a programozás kezdeti lépéseit. Az új médium kínálta lehetőségek felismerése nemcsak a számítógéppel generált dinamikus költeményeket hívta elő az alkotópályája során, de a statikusan megjelenő további műveket, így például az 1995-ben megjelent *Vendégszövegek 4* vizuális költeményeit is: a kötet művei már mind számítógéppel készültek, s új poétikai formák teremtődtek (térversképek, térképverssek, hínárvok, sorjázók, gyűrűk és spirálok), a *Vendégszövegek 5*-ben (1997) pedig megjelennek a logo-mandalák és az egysoros, úgynevezett *Villanások* betűtipográfiai, koncept művei.

De nemcsak a vizuális költészet képi, szövegi, formai elemeit dúsítja fel a Papp Tibor-i életmű, hanem a magyar irodalom zsánerének önéletírás-fejezetéhez is új színeket ad (*Egy kisfiú háborús mozaikja*, 2003; *Olivér könyve*, 2004; *Innen el*, 2012). Papp Tibor fiktív önéletírásnak nevezte el az események elképzelhető, de nem bizonyított, valós, mert *bármikor megtörténhetett volna* élményére építő vallomást. Új ez a megnyilatkozás abban is, hogy az eseményeket a vizualitás és a szöveg együttes ereje beszéli el. Ezáltal megteremtette a költő a magyar önéletírásnak nemcsak fiktív, de a vizuális költészettel is érintkező kuriózum-változatát.

Az összegyűjtött versek és vizuális költemények köteté, a *Vendégszövegek (n)*, (2003) után a költő ötször öt betűvel bűvös négyzeteket is alkotott.

Arany László 1882 nyarán a SATOR-AREPO mágikus betűnégyzetről apjának is beszélt. „Ördög vigye a problémáidat – mondta Arany János másnap a fiának –; feltettem magamban, hogy csinállok egy sator arepot, s egészen belefájdult a fejem.”¹ A mű azonban mégiscsak elkészült. Mágikus betűkubusát úgy szerkesztette meg a



*Papp Tibor kiállításának megnyitóján, L. Simon Lászlóval
(2010 április 11. Debrecen, Szent József Gimnázium.)*



költő, hogy az egyben rákvers is lett: balról jobbra, jobbról balra, felülről lefelé, alulról felfelé egyaránt olvashatók a sorok.

Papp Tibor ezt az Arany-művet választotta a 2007-ben megjelent *25x25 – Bűvös négyzetek* című könyvének mottójául. Ezzel is jelezve a hagyomány továbbírását, illetve a kötetben megjelent művek hangtani-logikai konstrukcióját, amely igencsak összetett. S miben nyilvánul meg ez? Miért is kívánta pokolba Arany János a kubusírást, miért fájdulhatott meg tőle a feje? Akárcsak egy kötött formájú versnek, úgy a betűnégyzetnek is szabályai vannak: az ötbetűs palindromnak, az oda-vissza olvasható sornak úgy kell felépülnie, hogy bármelyik irányból olvasva szótári jelentéssel bíró szót adjon. A palindrom eredetileg olyan szót vagy szókapcsolatot jelent, amely visszafelé olvasva is ugyanaz, tágabb értelemben viszont a visszafelé olvasottnak nem kell feltétlenül azonosnak lennie az eredetivel. A számszerű behatárolás (öt betűből álló szavakból kell felépülnie) különösen megnehezíti az alkotói folyamatot. A kubus a nyelv legkisebb alkotóeleméből, a betűkből (hangokból) szigorú logikai szabályok alapján épül fel, apró négyzetekké rácsozva az alapformát. „Ördög vigye...” – mondhatnánk Arany Jánossal, ha akár költői leleménnyel is megáldva próbálkoznánk megalkotni egyet. Mert nehéz feladat. Papp Tibor viszont egy egész kötetre valót komponált. S nem is akármilyet. A konkrét vers kimondhatatlanságát kimondhatóvá tette. A bűvös négyzetek mellett ugyanis klasszikus versformákkal is találkozunk a kötetben, s a mágikus négyzet szavai vendégszóként, vendégszövegként kerülnek át a szabad sodrású verssorokba, miközben a megszokott forma konkrét versben, mintegy címszavakból felépülő vers-sűrítményben összegződik. A konkrét és szabad vers egyedi találkozása ez, amely elmossa a műfajok közötti határokat.

Papp Tibor a számítógépes művészetben is nemzetközileg előkelő helyre került: Alexandre Gherban az új költészet úttörőjének nevezi, azon ritka szerzők egyikének, akinek munkásságában egyenlő súllyal szerepelnek a papírra fektetett, az írott és a számítógépen kreált irodalmi művek, s akinek korszakalkotó dinamikus költeményét elismeri minden „költészettörténelem” és minden számítógépes irodalmat taglaló írás. A művet a szerző 1985-ben mutatta be a párizsi Georges Pompidou Központban *Les très riches heures de l'ordinateur, n°1* címmel, II. (Jó) János király fiának, Jean de Berry hercegnek (1340–1416) a óráskönyvét idézve (*Nagyon gazdag órák*). A mű történetéhez hozzátartozik az is, hogy „az utóbbi tíz évben azt hittük elveszett...” – írta nekem Tibor 2016 novemberében. „Egy pár hónappal ezelőtt a »PARIS VIII Egyetem Irodalom Számítógépen« tanszékén a professzor kapott egy angol nyelvű küldeményt Amerikából, azzal a szöveggel, hogy újraprogramozták Papp Tibor művét, s milyen körülmények között van joguk használni.” Valóban, az Amerikai Egyesült Államokban a MIT (Massachusetts Institute of Technology) kutatói a francia nyelvű Papp Tibor-műből rekonstruálták a dinamikus művet, és 2016-ban elkészítették az angol nyelvű változatát (*The very rich hours of computers*), amit még ekkor ősszel, Debrecenben be is mutattunk a „Látható nyelv” című városi program keretében. *Nagyon gazdag* percek voltak, a mű *nagyon gazdag*, értékes alkotás. Akárcsak az első magyar automatikus versgenerátor, a *Disztichon Alfa*,

amely tizenhat billió hexameter és pentameter együtttest generál. A versgenerátor működése során a költő által megalkotott program egy üres disztichon-szerkezetbe véletlenszerűen választja be a szöszedetből a szavakat. Tehát előre egyetlen egy disztichon sincs megírva! Papp Tibor huszonnégy, szavakkal kitöltetlen disztichon-sémát alkotott, majd minden üreshely-pozícióhoz szószákot rendelt, amelyekben minimum tíz szó található, de előfordul kétszáznál több szóelem is. A program elindításakor a véletlenszerűen kiválasztott szerkezet pozícióiba ezekből a szákokból választódnak ki, ugyancsak véletlen útján, a szavak, s születnek meg a disztichonok. A költő a véletlen irányításával gondoskodott arról is, hogy a 16 billió disztichon mindegyike értelmes, esztétikailag élvezhető legyen. Az elemek közötti összeférhetlenséget egy feltételes paranccsal küszöbölté ki: ha valamelyik elem a lehetőségek szákjából már bekerült az adott disztichonba, akkor ez a parancs az azzal összeférhetetlen elemek felhasználását tiltja. A parancsok egymásutánját, az úgynevezett algoritmust pedig a programozó határozza meg.

Egyáltalán ki a szerző? – a számítógépes szöveggenerálásnál gyakran vetődik fel ez a kérdés. A költő vagy a gép? Vagy talán mindkettő: a költő és a gép? Ugyanis úgy tűnik, hogy a számítógépbe táplált szavakból és szintagmákból maga a gép generálja immár a szerzőtől önállóan a disztichonokat, a hangverseket és vizuális költeményeket.

Nem a számítógép írja a verset, hanem az a programozó, a mi esetünkben a költő, aki az algoritmust létrehozta. A disztichonok preformáltságát is ő határozza meg esztétikailag. Ezt az „esztétikai programot” a szavak egymáshoz rendelésének aprólékos, gondos megszerkesztésével igyekszik biztosítani. A részleteket úgy állítja össze, hogy költői többlettel rendelkezzenek: kedveli például a szófonatokat, ezért gyakran alkalmazza ezt az alkotói módszert. A költői világra jellemző nyelvi egységek összekapcsolását, a lehetséges szókapcsolatokat (a 16 billió disztichont biztosító szókészlet fő „vázát”) pedig a számítógépes program analógiájára „lejátssza” magában a megszerkesztés során.

A szerzői távollétben tehát ott van a jelenlét: a *Disztichon Alfa* több mint százötven oldalas programja, vagy a *Hinta-palinta* (2000) lingo modellezési nyelve és forgatókönyve, amelyben a költő a generált verseken, szövegeken kívül már vizuális költeményeket és hangverseket is létrehozott a programmal, több éves konstruktív alkotómunka eredménye, amelyben a vers-, kép- és hangsorok véget nem érő folyamatát pontosan meg kellett tervezni. A költő tehát a programmal „manipulálta” a médiumot: a számítógép látszólagos önállóságába beleavatkozva szerzői jelenléttel töltötte meg a dinamikus költeményt.

Papp Tibor irodalomszerető tevékenységéhez tartozik a lapalapítás és szerkesztés is. A hazájától távol ezt különösen fontos erőnek tartotta. Hiszen ő is – mint sokan mások – átélte az elszakíttóságot. A kommunista diktatúrában családjukat osztályellenségnek tartották, ezért érettségi után kiváló tanulmányai ellenére sem vették fel az egyetemre: helyhiányra hivatkozva rendszeresen elutasították. Így az egri Lakatosárugyárban lemezlakatosi szakmunkás képzést szerzett, s Miskolcon, Csongrádon, Debrecenben és Budapesten dolgozott. Az 1956-os forradalom idején

Budapesten egy MTI-fotósnek segédkezett, sokat látott, hallott, s emiatt az ávósok keresni kezdték. 1957-ben menekülnie kellett az országból. 1957 és 1960 között Ford-ösztöndíjas volt, a Liège-i Műszaki Egyetemen *candidat ingénieur* diplomát szerzett, s egyik alapítója lett a *Dialogue* című belga folyóiratnak. 1961-ben érkezett Párizsba, ahol szabadhallgató lett a Sorbonne-on, a Szabad Európa Rádióknak, valamint a Francia Rádió magyar adásának pedig külső munkatársa lett. 1985-től a Polyphonix nemzetközi modern költői fesztivál alelnöke, s tagja a Société de Bibliologie et de Schématisationnak, ahol a tipográfiai kutatócsoport vezetőjévé választották. 1992-ben a Francia Írószövetség vezetőségi tagja lett, 1997-ben pedig a *Le Temps des Cerises* könyvkiadónál a *Collection Union des Écrivains* sorozat igazgatójává nevezték ki. „Lapfenntartó ösztöne” hatására és vizuális alkotásainak tipográfiai tökéletesítésére kitanulta a nyomdászmesterséget is. S egyik alapítója és haláláig szerkesztője lett az első nemzetközi, csak számítógépen generált műveket közlő irodalmi folyóiratnak, a párizsi *alire*-nek, továbbá a belga *Dialogue*-nak, a francia *d’atelier*-nak, valamint a vizuális irodalom egyik legjelentősebb, nemzetközileg is elismert fórumának, a *Magyar Műhelynek*.

A francia folyóirat címe, a *d’atelier a Magyar Műhellyel* való kapcsolatot jelzi: a „műhelyből” született „gyakorlótér” lett. Ez az orgánum azért is jelentős, mert a szerkesztők (alapító tagok: Nagy Pál, Papp Tibor, Philippe Dôme) nem magyar lapot szerkesztettek francia nyelven, hanem „egy francia avantgárd folyóiratot”, amelyben a viszonyítási pont az akkori francia irodalom volt. Jacques Roubaud a ’70-es évek végén a francia irodalmi világban a legprogresszívebb erőnek tartja a lapot.

A modern törekvéseket, az új esztétikai irányelveket, később az avantgárdot egyre markánsabban képviselő Magyar Műhely első száma 1962. április 14-én jelent meg Párizsban, május elsejei dátummal, ezer példányban. A folyóirat az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő megtorlás elől Nyugat-Európába menekülő, az országot kényszerűségből elhagyó fiatal írók, képzőművészek lapja volt. A folyóirat indulásakor a szerkesztőbizottság tagjai Czudar D. József, Márton László, Nagy Pál, Papp Tibor, Parancs János és Szakál Imre voltak. Magyarországon, Erdélyben, a Felvidéken és Kárpátalján a hallgatásra ítélt pályatársak, az idősebb és a fiatalabb nemzedék egyaránt küldte a kéziratát a tilalom ellenére a szerkesztőknek. Ők pedig megjelentették a modern szellemű írók, költők munkáit. Így például Hamvas Béla, Hernádi Gyula, Kemény Katalin, Mándy Iván, Mándy Stefánia, Mészöly Miklós, Pilinszky János, Örkény István és Weöres Sándor műveit. Az 1964-ben megjelent Weöres Sándor-különszám és a *Tűzkút* megjelentetése pedig már igazi „avantgárd gesztus volt” (Papp Tibor): szembe mertek nézni a hivatalos magyarországi értékrenddel, s visszahozták Weöres Sándort az irodalmi élet fő színterére.

Új, akkor még kevéssé ismert hazai nevek is feltűnnek a folyóiratban (Cselényi László, Fajó János, Hankiss Elemér, Jovánovics György, Marsall László, Oravec Imre, Orbán Ottó, Szentjóby Tamás, Tandori Dezső, Tábor Ádám, Tolnai Ottó), s az 1956-os »„rovott múltú” Erdély Miklós, Páskándi Géza is.«²

A szerkesztőség felkarolta a fiatal tehetségeket: a *Magyar Műhely*ben indult De-dinszky Erika, Esterházy Péter, Kemenes Géfin László, Labancz Gyula, Mészáros Ist-ván, Petőcz András és még sokan mások. A lap különszámai, a „kutatások mérföldkövei”³ pedig olyan irodalmi értékekre hívták fel a figyelmet, amelyek „az adott pillanatban a magyar irodalom látóhatárán kívül estek,”⁴ és az irodalomtörténet újraértékelésének és a közvetítés szükségességének jelenlétét prezentálták⁵ (Weöres, Kassák-, Füst-, Szentkuthy-, Joyce-, Erdély-, Bujdosó-, Papp- és a strukturalista kü-lönszám).

Népszerűsítésére a szerkesztők számtalan irodalmi körutat szerveztek Európában: megfordultak többek között Amszterdamban, Baselban, Bécsben, Bernben, Genfben, Göteborgban, Grazban, Londonban, Oslóban és Stockholmban is. Később Marly-le-Roiban és Hadersdorfban évente Magyar Műhely-találkozókat szerveztek. Így lett az orgánium „a Nyugatra kényszerült, illetve a Magyarországon és a környező államokban kilátástalan helyzetbe került magyar írók közös folyóirata.

A 70-es évek második felétől, az 56-57. számtól Bujdosó Alpár, Nagy Pál és Papp Tibor vezette a lapot, egészen 1989-ig. A folyóirat szerkesztése ekkor került át Pá-rizsból Budapestre, s a szerkesztőbizottság kiegészült a hazai és a szomszédos álla-mokban élő alkotókkal. Juhász R. József a Felvidékről, Szombathy Bálint a Vajdaságból, Magyarországról pedig Hegyi Lóránd, Petőcz András, Székely Ákos és Tóth Gábor csatlakozott az alkotótriáshoz.

Az 1995-ben az új nemzedék újabb fiatal szerzői jelennek meg a folyóiratban (Balázs Áron, Bohár András, Erdély Dániel, Székelyhidi Zsolt, Pető Tóth Károly, Kárpáti Zsolt, Kovács Zsolt, Nyírfalvi Károly, Tóth András György, Farkas Attila Márton, Vilcsek Béla, Szepessy Ákos, Szacsva Pál, Séra Bálint, Vass Tibor, Zsubori Ervin stb.)

A folyóirat újabb periódusát az 1996. év jelzi. „A hazai viszonyok között egyre nehezebben birkóztunk meg az adminisztratív akadályokkal – emlékezik vissza erre az időre Papp Tibor. – Egyre nagyobb terhet jelentett kétlakiságunk, még Bujdosó Alpárnak is, aki Bécsből járt át. Úgy éreztük, a Műhely avantgardistaságára szüksége van a magyar irodalmi és kulturális életnek [...] Éveken át kerestünk olyan, kimondottan tehetséges avantgárd, vagy az avantgárd irányában nyitott fiatal írókat, köl-tőket, akikben találunk elegendő önzetlenséget, az irodalom iránti odaadást és kulturális háttérrel”. Ezt a tehetséget, sokoldalú személyiséget L. Simon Lászlóban látták meg, aki „csapatársaival”, Kovács Zsolttal, Sörös Zsolttal és a korábbi munka-társakkal, Szombathy Bálinttal és Juhász R. Józseffel átvette a lapszerkesztést.

A Magyar Műhely szerkesztése az új nemzedék számára is alkotói függetlenséget, kreatív műhelymunkát jelentett, s szintén vállalták „a magyar művészeti gondolkodásban perifériálisnak számító, újító szellemű művek bemutatását,” viszont ők már nem csupán a modern irodalomra koncentráltak, hanem felkarolták az egyes művé-szeti ágak határterületein működő alkotókat is, így a média-, képző-, akció-, színház-és zeneművészetnek az avantgárd és a kísérletezés jegyében fogant műveit, dokumen-tumait is.⁶

Papp Tibor Magyar Műhely-címlaptervei önálló vizuális költeményekként értelmezhetők, s ezekkel az alkotásokkal önálló műfajt is teremtett az experimentális költészeti kategóriában. Ehhez az alkotótevékenységhez kapcsolódik majd L. Simon László (ő a 102. számtól a 149. számig alkotta önállóan a borítókát) és Szombathy Bálint, a Magyar Műhely jelenlegi felelős szerkesztője.

A *Magyar Műhely* szerkesztősége az induláskor olyan körülmények között hirdette és demonstrálta „a magyar kultúra egységét, a világ minden táján élő magyar írók és művészek együttműködését, amikor [...] rágalomhadjáratot” indítottak ellenük. De tudták, hogy akik kint „elzárkóznak a kapcsolat és a párbeszéd” elől, azok „vagy megszűntek értelmiségi hatóerőt, szellemi tekintélyt képviselni, vagy hosszabb távon ezt kockáztatják.” S mindez az otthoniak érdeke is, hiszen a kényszerű elzárkózás felszámolását, „a már közmondásszerű félszázados késés megszüntetését” segítheti elő a párbeszéd.⁷ A *Magyar Műhely*nek sohasem kellett bizonygatnia magyarságát, európaiságát: számára „Párizs, Bécs, Budapest, Újvidék, New York, Érsekújvár, Toronto és Nagykovácsi azonos szellemi tartományok” voltak.⁸ S az évtizedek során a szerkesztők európai érvényességet adtak a magyar értékeknek.

Bohár András az *Aktuális avantgárd: M. M.* című tanulmánykötetében az első magyar automatikus versgenerátort, a *Disztichon Alfát* méltatva figyelmeztet bennünket arra, hogy „időszerű honi irodalmunknak is számba venni azokat az irányokat, amelyek [...] gazdagítják a palettát.”⁹ Ilyen irányok az experimentális törekvésekhez tartozó vizuális költészeti alkotások. Viszont ezen belül is nem csupán az új utak, kezdeményezések kerülnek marginális területre az irodalomtörténet-írás vagy az esztétikai-elméleti megfontolások során, hanem ősi műfajok is. Papp Tibor ezt is orvosolni igyekezett: immár az életművet záró *emlékmeder* című kötetben „a modern vizuális költészet előőrseit” (Papp), a 17-18. századi vizuális formákat idézi fel műveiben.

Jelenlétével, avantgárd útjelző tábláival, útmutatásaival, tanácsaival és nem utolsósorban az állandóan születő műveivel mindig gazdagított bennünket. Az életében többször elmondtam, leírtam: alkotásai a magyar líra egyik legjelentősebb költői életművét, a korabeli magyar poézis csúcsát jelentik. A halála az életmű újbóli értékelését spontán módon felveti: irodalomtörténeti és -kritikai mérleget készítünk. Nem okoz dilemmát az irodalmi csúcspontok meghatározása. A történeti avantgárdban meghatározó erejű géniusz Kassák Lajos volt, az aktuális avantgárdban Papp Tibor. Több rendkívüli tehetséggel alkotóval büszkélkedhetünk, a tanítványai köre is széles: ha felragyog/megszületik egy újabb géniusz, annak ő fog (már odaát) a legjobban örülni.

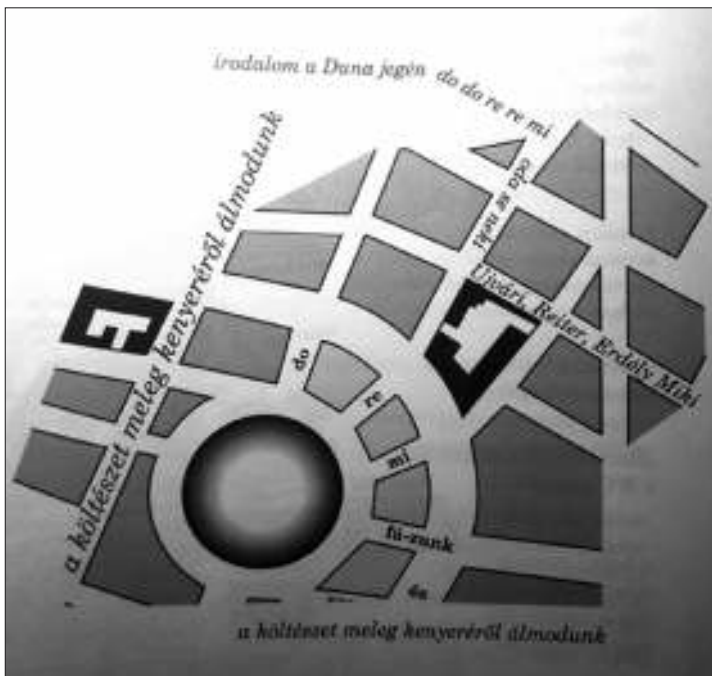
A ravatalánál a térversképek, térképversek alkotói nagyszerűségét is kiemelték, méltatták a búcsúbeszédben. Ebben a perspektívában viszont már új kartográfiai elemeket használhatunk csupán, mert új dimenziók nyílnak. S önmagunkat is meg kell, meg kellene nyitni, hogy felkészülhessünk, az odaátra távozót pedig segíthessük az úton. A temetési szertartást végző atya (a térképversek gondolatszálát felvéve) adta meg a választ: Jézus nem adott térképet a kezünkbe. Ő önmagát adta mindnyájunkért,

mindenekért, mindenkinek. S az ima az, amivel segíthetünk magunkon, másokon, az odaáttra költözött felebarátunkon.

Biztos vagyok benne, hogy Tibor ezt már tudja: az örökélet nagy térvérs/képmezéjén már erről szólnak a sorai. Csak értelmeznünk kell, s helyesen az üzeneteit.

JEGYZETEK

- 1 Idézi VARGHA Balázs, *Játékkoktél*, Minerva, Budapest, 1967, 97-98.
- 2 G. KOMORÓCZY Emőke, *A párizsi Magyar Műhely szerepe a kassági örökség ébren tartásában s a hazai ifjabb nemzedékek experimentális művészetének kibontakoztatásában*, Magyar Műhely 161 (2012/3.), 45.
- 3 ACZÉL Géza, *Termő avantgarde*, Szépirodalmi, Budapest, 1988, 311.
- 4 PAPP Tibor, *A Magyar Műhely 30 éves = Uő., Avantgárd szemmel az irodalmi világról*, Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2008, 16.
- 5 BOHÁR András, *Papp Tibor*, MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 2002, 9.
- 6 L. SIMON László, *A Magyar Műhely helyzete és jelentősége az ezredfordulón*, Magyar Műhely 161 (2012/3.), 38.
- 7 *A párbeszéd jövője*, Magyar Műhely 25. (1968. január 15.), 59, 61.
- 8 *Magyar Műhely* 75. (1990. március 20.), 1.
- 9 BOHÁR, *I. m.*, 189.



Papp Tibor, Hétköznapi séták (részlet). In. Vendégszövegek (n), *Ister*, Budapest, 2003, 555.



M. KISS SÁNDOR

Különbéke

K Ö N Y V K A T Á N A K É S J U L C S I N A K

(Emlékirat)

Részlet

VI. Fejezet: Piros vér a győri utcán.

A korábbi részletek: Életünk 2009.4., 2009.10., 2010.4., 2010.10 sz.

Nehéz és keserves emlékekkel dús fejezet megírásába vágtam a fejszemet Katám, Julcsikám. Korai benyomások keverednek bennem szinte egymásba simulva a későbbiekkel és talán akaratomon kívül is békés egységben. Az állandóan táguló és bővülő szakmai tudás szervesül a valóban megélt valóval.

A tizenhárom éves nyolcadik osztályos gyerek ül a számítógép billentyűzete előtt kéz a kézben a hetvenöt éves történésszel. Az időkeverte emlékezetet kellene részre bontani. Hamisítás, és ha lehet szépélgés nélkül.

Amikor gyerekfejjel átéltem azokat az októberi napokat, lenyűgözően izgalmas kalandnak tűnt az egész, majd évtizedeken át felejtésre ítélt, múlt pillanatnak. Aztán, gátszakadás, lávaömlés. S ez a láva hol még bugyborékol, füstöl, s eláraszt, hol szilárd és alakot öntött. S a kettő egyvelege az emlékezetem.

1956. szeptemberben, tanévkezdéskor új iskolába költöztünk. A győrszigeti általános iskola kopott, agyonfaragott olajzöld padjait, a mocskos, színehagyott foltokkal ékesített fekete hajópallót, a málló vakolatot, Iván bácsit a piszkoskék színű overálban pompázó óriás termetű pedellust, felváltotta a csupacsillogás. Parkettás osztályterem, ahová papucs nélkül be sem lehetett lépni, hatalmas zsiszibongó, faltól-falig üvegportálok, iskolai szövetkezeti bolt tele áruval, s egy helyes fiatalasszony a mackótermetű Iván bácsi helyett. És mindezt mi kaptuk a szocializmustól, külteki gyerekek, ahogy ezt naponta hallottuk is. Csakhogy már személy szerint nem volt kinek megköszönni. Rákosi pajtás emléke már foszlóban s Sztálin apánk alakja is lassan köddé vált.

A sárga köpenyes volt osztályfőnökünk Ali bácsi helyét pedig termetét tekintve mintegy pótolva Iván bácsit is a valahai pedellust, az ugyancsak mackótermetű és mozgású Laci bácsi foglalta el. Vastag nyakán, a fejét szinte járulékos elemmé árnyékosítva egy több dioptriás a világot felöklelő szemüveg ült, alatta egy rakoncátlan kefebajusszal. Egy óriásra nőtt okulárés süni.

Laci bácsi!

Gyerekek! Immáron több mint öt évtizedet töltöttem el a katedrán. A legjobb pillanataimban a terem különböző zugaiból villant és villan rám Laci bácsi csúfondáros, szúrós, grimaszos tekintete: „Már megint utánzol fiam!”

Nekem, ez a tépett sorsú, magát nem éppen sikertelenül kommunistának imitáló mackó, aki beült az iskolazenekar első sorának szélére a sok takonypóc közé, hamis hangokat is kicsalva hegedűjéből, többet adott, mint a világ összes módszertanásza összegyűjtött műveivel együtt.

Laci bácsi tanítóideálja, egyetemre bocsátó intelmei szerint, a Gárdonyi Géza faragta néptanító alakja volt.

Hétfőnként az osztályfőnöki órákon, ha az előző héten nem volt ránk panasz, hol Gárdonyi novelláiból, hol Thor Heyerdahl könyvéből olvasott fel részleteket.

Kon – Tiki, s Az én falum.

KEDVES KATÁM, JULCSIKÁM!

Anyátok, már a legújabb rendszerváltás után, egyetemistaként sikerrel pályázott meg egy dániai ösztöndíjat. A kurzus végeztével „saját összekuporgatott pénzen” meghívott bennünket Dániába. Gesztusa lefegyverzett, bár a következménye igencsak megviselte a zsebemet. Az érző szívű Tódor helyét – a hűséges Skodáét – ekkor már Madame Pompadour, a szeszélyes Peugeot foglalta el. Koppenhágában, egy 56-ban eltávozott magyar – Kovács úr – biztosított szállást a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Intézetvezető egyetemi tanárának. Elmélázhattam egy doboz sör mellett, a tengerben fürdő sellőlányt Ariellát csodálva, majd Svédországba vitt tovább az utunk. Indulásunk előtt megállapodtam egy svédországi magyar szervezettel, hogy két előadásért cserében három vagy négy éjszakára biztosítanak szállást a stockholmi Magyar Házban.

Útközben Shakespeare várában komázhattam Hamlettel, hogy aztán Oslóban, a Heyerdahl Múzeumban rám törjön Laci bácsi, a forradalom, az osztálytársak, a korán meghalt Lakatos Pityu és a felejthetetlen barát, a már szintén eltávozott Csiriz emléke.

Lelki kötődések, idegbe ágyazott emlékek. Ott, akkor döbbsentem rá – szégyenemre? –, hogy Kon Tiki szinte észrevétlenül, de életem állandóan része volt. Kon Tiki a forradalom, Kon Tiki a Hősök Tere, s Kon Tiki álom a jövőről.

Kon Tiki visszatért a győri iskolából.

1956. október 22-én hétfőn 13 órakor még a Kon-Tiki fedélzetén hajóztam Laci bácsi mondatai hátán.

Aztán. Idővihar.

Ott állunk a tömegben a Hősök Terén leendő anyátok kezét fogva, hogy el ne sodorja a tömeg, s hogy legyen kibe belekapaszkodnom. S egy kihajtott gallérú, szakállas fiatalember az üres koporsóról, a megrabolt múlttól, az oroszokról beszél.

„Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – a jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkezendő húsz vagy ki tudja hány évünk, ott fekszik. (...) Mi értetlenül állunk azelőtt, hogy a forradalmat és annak miniszterelnökét nemrég

kórusban gyalázók, ma váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói. Azt sem értjük, hogy azok a párt- és állami vezetők, akik elrendelték, hogy bennünket, a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktassanak, ma szerintem tülekednek, hogy – mintegy szerencsehozó talizmánként – megérinthessék ezeket a koporsókat. Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat, nem jár nekik köszönet azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink.”

Akkor ott, Julcsi, Kata egyre szorosabban fonódtak az ujjaim leendő anyátok kezére, arcomon langymeleget érzek – a szellő vagy valami más? S halkán eszelősen mormogni kezdek. „Őrült! Őrült! Őrült!”

„De apa – ér el hozzám Réka hangja –Te is ezt mondd!”

„Otthon” – hallom magamtól is elidegenedve, saját hangomat.

Ez a fiatalember akkor és ott időtelenül mitológiám része lett, s a mitológia örök. A történelem – igaz – a mitológiából sarjadzik, a mitológia kritikája, de mitológia nélkül nincs történelem. Persze mindez fodítva is való. 1956 is a történelem mitológiává válásáról szól. S a történelem mitológiává is vált.

2004. október 23-án Lengyel Anna „egy csepp” műsorfolyamában, a Kossuth Rádióban a következőket mondtam:

„Szabó Lőrinc Pannon ős című versét évente újra és újra elolvasom, és újra és újra több tartalommal telítődik. „Ősz van /.../ Nem az ős: az benne a fontos, hogy van! /.../ A szél könnyelmű suttogása / ős legendákra tanítja az erdő / figyelmes bokrait és századok/ óta köztünk kísértő szellemek / fájdalmát – örömét mesélgeti /.../ Ősz van /.../ Az évek szele csöndesen / hordja a sírokra a feledést...”

Ebben a rövid idézetben benne van Szabó Lőrinc véleménye a történelemről.

Benne van a mítosz, a mese fontossága, a könnyelmű suttogás, az őslenda, a figyelmes bokrok és az egymással feleselő, mégis egymásba simuló századok.

Azt gondolom, hogy ebben a rövid idézetben utalás történik Madáchra, de megelőlegzi akár Nagy Lászlót és ki mindenki mást is.

Utalás történik arra, hogy mi a történelem lényege, és utalás történik arra is, hogy mi a mítosz, a mese lényege.

És egy nagyon fontos gondolat: Szabó Lőrinc szerint a mítosz túléli a történelmet.

Az idézet azzal záródik, hogy az évek szele csöndesen hordja a sírokra a feledést, tehát felejtünk, a megbékélés a felejtéstől függ.

Én meg azt gondolom – továbbra is szeretve Szabó Lőrincet – hogy amíg élünk, az a feladatunk, hogy ne a feledés legyen úrrá a történelmünkön, hanem figyeljenek ránk a késői utódok is.

A szép, a felemelő az inkább megragad az emberben, mint a keserű valóság.

Azt is gondolom: ugyan pontosan kell tudnunk, hogy mi történt, de hódolnunk kell a mítosz fontossága előtt is.

Norvégiában anyátok egy ugyancsak dániai ösztöndíjat nyert diáktársa Christopher várt. A norvég fiú, egy későbbi magyarországi ösztöndíjas útja során sajátos leckét



adott a nyugatot már akkor is jellemző „demokratikus” gondolkodásból. Hosszan beszélgetett '56-ról, kivettem magamért, röpdöstem, szenvedtem, olyan igazán magyar voltam. A fiú a „magyar bombát” az Unicumot kortyolgatva udvariasan végig hallgatott, majd feltette a padlóhoz szögezõ kérdést: „Tanár Úr! Miért nem szavazta meg a magyar parlament '56-ban az oroszok kivonulását?”

Tényleg miért nem?

Bergenben Christopfer egy diákotthonban biztosított szállást, majd magunkra hagyva bennünket, valahova egy kis faluba, a fjordok világába küldött a nyaralójukba, amely ajtaja vendégszeretõ nyíltsággal, tárt karokkal várt. Arra felé nem élt volna meg akkoriban a kulcskészítõ kisiparos. A falu fõterén tébláboló helyiek pedig már vártak ránk, hogy el ne tévedjünk.

A másik szálláshelyen a campingban a faház szobájának asztalán egy kis cédula fogadott: „Ha Ön reggel eltávozik, kérem, hagyja a pénzt az asztalon.”

Lehet, ha 1956. október 23-án mi is ezen a „demokratikus szavazáson” alapuló úton indultunk volna el, az asztalon hagyhatnánk most otthon is a pénzt? Csak a magyar parlamentnek kellett volna megszavazni a szovjet csapatok kivonulását?

Gyarmathy Líviától hallottam elõször Kis Szelmenc és Nagy Szelmenc történetérõl. A magyar lakosságú falut a békeszerzõdések során kettéválasztották, az egyik fele a Szovjetunióhoz, a másik Csehszlovákiához „csatolódt.” Az országhatár az út közepén húzódott. Átjárás nem volt. A közelmúltban Zelei Miklós elevenítette fel a történeteket. Elmondta, hogy a szelmenci ügy valamilyen ENSZ bizottság elé került. A beszámoló elhangzása után a bizottságot vezetõ, különben rendkívül szívélyes viselkedésû magas beosztású hölgy feltette a „christoferi” megalapozottságú, politikailag rendkívül korrekt kérdést: „Miért nem hozták létre egy népszavazás útján az önálló szelmenci köztársaságot?”

A polgármesteri válasz alkalmazkodván a demokrácia sajátos játékszabályaihoz bölcs volt, és „pizsi”: „Nem volt rá alkalmas a pillanatnyi politikai helyzet.” (Óh! Katalónia.)

Hát igen! Ezek szerint '56-ban is itt követtük el a hibát. Ahelyett, hogy összevissza lövöldöztünk, szavaznia kellett volna a parlamentnek és kimondani a független köztársaságot, illetve szavazni kellett volna és kikiáltani a köztársaságot beleértve a Trianonban elcsatolt, magyarulakta részeket is. Legfeljebb a szovjet parlament kihirdette volna, hogy Magyarország kommunista munkássága önagressziót követett el saját munkásosztálya ellen a fasizálódás jegyében. Ehhez – ugyan más indokokkal – csatlakozhatott volna az ENSZ plenáris ülése is néhány ellenszavazattal, más elõjellel, természetesen szovjetellenes éllel, de tele gatyával, s azonnal létrehozva a kérdés vizsgálata „tárgyában” egy rendkívüli albizottságot illetve esetleg egy bizottságot, netán fõbizottságot. Aztán minden marad a régiben. (Persze ez egy tisztességtelen gondolatmenet volt, hiszen ekkor már egy életerõs ENSZ uralta a világot s nem a közismerten tehetetlen Népszövetség.)

Ehelyett!

1956. október 23-án reggel nyolc órakor Laci bácsi bejött az osztályba, s kiszólitott. Anyám patikában dolgozott, érthető hát, hogy engem küldött el gyógyszerért. A karil, a korabeli fejfájást csillapító slágergyógyszer rettenetesen keserű volt. Laci bácsi víz nélkül rágta szét s nyelte le. Manapság már én is szétrágom s nyelem a karil család leszármazottait, de nekem kell a víz is. Hiába. Züllésnek indult hajdan erős magyar.

Este, miután délután anyámmal lehordtuk a pincébe az éppen megérkező szenet, egészen éjszakába nyúlóan elmozdíthatatlan voltam a rádió mellől. Először még tánczenét sugárzott a Kossuth Rádió, később hírek, szünet, Beethoven, szünet, hírek, Beethoven, s valami furcsa háttérzaj. Süvítés. Nem értem! Sírnom kell. Sírok is. Nem tudom miért, de sírok.

Évtizedek múlva lemelem a polcról a „rádióadásokat”, felfrissítendő esetleg csalóka emlékezetemet.

„20:23 h. (A tánczenét megszakítják, majd szünetjel.)

Felhívjuk kedves hallgatóink figyelmét, hogy az előbb felolvasott közlemény, tévedésen alapul és a következőképpen hangzik helyesen:

Az MDP Központi Vezetőségének politikai bizottsága mai ülésén elhatározta, hogy már a legközelebbi napokban egybehívja a Központi Vezetőség legközelebbi ülését. A Központi Vezetőség ülésének napirendje:

1./ A politikai helyzet és a párt feladatai – előadó Gerő Ernő elvtárs.

2./ Szervezeti kérdések.

22:03 h. – Hírek.

Budapesti fiatalok ma délután a Parlament elé vonultak. Az esti órákban Nagy Imre elvtárs szólt a fiatalokhoz. – Nagy Imre elvtárs jelenleg tárgyal az ifjúsági küldöttekkel és több képviselővel.

22:22 h. – Kedves hallgatóink! Rendkívüli hírt közlünk

Az MDP politikai bizottsága a helyzet értékelésére és a teendők megbeszélésére azonnalra összehívta a központi vezetőséget.

(A hírt 10 percenként ismétlik meg, megszakítva a zenei adást.)

Október 24.

4:30 h. – Jó reggelt kívánunk kedves hallgatóinknak.

Megkezdjük reggeli zenés műsorunkat. – (Zene helyett rövid szünet után):

Kedves hallgatóink, közleményt olvasunk fel:

Fasiszta, reakciós elemek fegyveres támadást intéztek középületeink ellen és megtámadták karhatalmi alakulatainkat. A rend helyreállítása érdekében további intézkedésig tilos minden gyülekezés, csoportosulás és felvonulás. A karhatalmi szervek utasítást kaptak arra, hogy a rendelet megszegőivel szemben a törvény szigorával lépjenek fel.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa.”

Jézusmária! Mi ez?

Azóta évtizedek teltek el. Hallanom sem kell azt a szimfóniát, elég, ha eszembe jut, s máris kúszik a görcs a gyomromba, a szívembe és könnyezni kell. Ilyenkor jó a szemüveg, meg lehet igazítani. Csak legyen a közelben egy pad, amelyre lerogyhatok.

Másnap reggel még társam volt az iskolatáska. A délelőtt folyamán elterjedt a diákok között, hogy Nagy Imre behívta a szovjet csapatokat. Aztán ebéd után tanáraink zaklatott beszélgetéséből az is kiderült, hogy Nagy Imre valamilyen 53-as utat akar folytatni.

Érteni ugyan semmit nem értettünk, mégis mindent tudtunk, s este már az is világos volt, hogy kitört a forradalom. Éppen kosárlabdáztunk, amikor Laci bácsi jött be a bordásfalak közé, s maga köré gyűjtve bennünket, csillogó szemekkel mesélt a 48-as jurátusokról, Petőfiről, a szabadságról.

A napokban találkoztam hatvanegy év után Duducz Józssal, hajdani osztálytársammal. Döbbenetes élmény volt. Emlékeinkben kavargatva Józsi felidézte annak a délutánnak a történetét, s benne Laci bácsi szavait. Mit mondjak? A számból vette ki a szót.

Évtizedekkel később tudtam meg, hogy Laci bácsi „előző életében” káder volt. Iskolájából – 1955-ben! – egy Győr környéki faluból az asszonyok seprővel üzték el, mert meg akarta akadályozni, hogy a tiszteletes a sekrestyében hittanórát tartson.

A mi iskolánkban az utolsó, rendes tanítási nap október 25-e volt. Azután már csak az élményeinket megosztani jártunk be Laci bácsihoz és másik bálványozott tanárunkhoz G. bácsihoz. Anyámék dolgozni jártak, hiszen az egészségügyben nem volt sztrájk mások szülei vagy szintén dolgoztak, vagy ki tudja merre kóboroltak, de a lényeg mégis az volt: az iskola a legbiztonságosabb hely. Ott vigyáznak ránk. Rám is, s az óvodából rendszeresen hozzánk átszökő, akkor négyéves öcsémre, Lacira is.

G. bácsi – ötven évvel később olvastam róla, hogy állítólag ügynök volt – 25-én csütörtökön reggel összehívott bennünket, s Laci bácsi jelenlétében közösen megalakítottuk a Forradalmi Ifjúsági Tanácsot. Ennek természetesen tagja lettem, éppúgy G. bácsi javaslatára, s a gyerekek egyöntetű helyeslése közepette, mint ahogy 1956 szeptemberében is ugyanilyen körülmények között választottak meg az iskolai úttörő-szervezet csapattanácsa elnökének. Népszerűségem a társaim között is természetes alapokon nyugodott. Anyám, apám egész nap dolgoztak, így enyém volt a lakás, lehetett cigarettázni. (Akkor én még ellenálltam a világ legrohadtabb csábításának. Nikotin tündér a kapukon kívül maradt egészen 1956. október 25-én estig.)

Én írtam az osztálytársaim otthoni irodalmi dolgozatait is, s nekünk volt meg otthon Az orvos a családban, amit nézegetni lehetett.

2006-ban volt a negyvenötödik érettségi találkozásunk. Anyám halála óta nem szívesen megyek vissza Győrbe, de akkor volt osztályfőnököm, az Osi – Németh György – invitálására is vállalkoztam rá, hogy újra koptatom Győr utcáinak köveit. A vacsorát követő poharazgatás során Dezső, a valahai osztálytárs elnevelte magát.

„Te hogy mi milyen szorgalmasan olvastattuk nálatok az Orvos a családban-t. S a képek!”

Jóval később értettem meg azt is, hogy elfogadottságomnak volt még egy oka, az öcsém. Kabalánk volt. Mindenhova vittük magunkkal, mert nem volt kire hagyynom, s a fiúkban csírázó apai tulajdonságokat lehetett rajta gyakorolni.

G. bácsi bízott meg bennünket azzal is, hogy gyűjtsük a forradalom „relikviáit”. Gyűjtöttük. Aztán később – anyám egy darabig dugdosta őket – a relikviák a cserépkályhában landoltak. Borzalmas volt nézni, mint hamvadt el a sok, Szigethy Attila szerkesztette Hazánk. 1956. november 4-e után ez az újság tartotta a lelket az oroszok megszállta Győrben. A lapban publikáló újságírók közül ketten emelkedtek ki termékenységgükkel. Ma már tudom: az egyik biztos, hogy ügynök, a másik a legjobb esetben is Kádár-kollaboráns lett.

Ez volt családunk történetében „56 hagyatékeként” a második iratmegsemmítés. Az első sem nélkülözte a „történelmi hátteret”. Egy alkalommal apám könyvtárában rábukkantam egy gyönyörű szép kiállítású könyvre. Nyíró József Emberek a havason című regényére, az Erdélyi Szépművés Céh gondozásában kiadott könyvre, halina kötésben. „Tudod Sánikám, sok ilyen könyvünk volt, de apád valamikor 1950-ben elégette.” – mesélte el anyám, egyetemistaságom egyik nyarán. Nem tudom, kitől hallottam akkor, hogy a honi könyvégetés szellemi atyja a Rákosi rendszer hírhedt kultúrdiktátora Révai József volt, egyik végrehajtója pedig Losonczy Géza, 56 központi személyisége mellett, néhány későbbi „reformforradalmár” ún. nemzeti kommunista illetve legyünk „objektívek”: nemzeti baloldali. Bezúrták akkor a Petőfi összet is, ha a kiadója fasisztának lett minősítve. Máig izgat a gondolat, mit érezhetett akkor, a különben nagyműveltségű és pengeagyú Révai, vagy éppen a református gyökerű Losonczy? Az a Révai, aki ha hírért vette, hogy a polgári dekadens Thomas Mannak új könyve jelent meg, azonnal megszerezte Svájcban, futárpostával? Az a Révai, aki végighallgatta a svájci kultúrhuszár jelentését a svájci munkások pauperizálódásáról, majd mérgesen az asztalra csapott: most pedig mondja el, hogy mi a valós helyzet? Az a Révai, aki befejeztette Déryvel a Befejezetlen mondatot! És mibe örült bele Losonczy Géza?

Apámnak, bár lehet, hogy könyvgyűjtő létére sajgott a szíve a remekéért, de a biztonságunk megőrzése kedvéért, ő maga is élesztette saját birodalmában a fáklya lángját. Mit szólhat ehhez a kései utód?

1957 tavaszán az egész iskola belépett a KISZ-be, G. bácsi vezetésével. Akkor már Laci bácsi volt – ha emlékezetem meg nem csal – a viceigazgató. A fia stramm egyetemista, egyszer hazajöve nekünk is mesélt a forradalomról. Az egyik vidéki egyetem jelentős rangú ifjúsági vezetője volt a forradalom alatt. 56 után lecsukták.

A múlt évek egyikében valamelyik tanítványom szakdolgozatát olvasván az „iratok tükrében” végre felrajzolódott előttem az 56-os Z. Kemény, karakán ember volt, nagyszerű fiatal. A kötélből font hurok sokkal inkább az ő nyaka, s nem egy erdei

vad köré fonódott. Ő volt a jeles északi egyetemi nagyváros rendjére felügyelő fegyveres egyetemi nemzetőr alakulat egyik meghatározó személyisége.

Laci bácsi pedig nemsokára igazgató lett. A KISZ-t meg lenyelte, „jövünk érdekében” az a társaság, amely együtt égette el az orosz tankönyveket, együtt tüntetett a vörös csillag lehúzásáért, együtt volt a börtön előtt, amikor a rabok kiszabadultak. Együtt menetelt a tömeggel és a katonákkal az ÁVH épülete elé, s később oldalági és felmenő rokonai közül sokan a Nyugatot választották, s esetleg közülük sokaknak barátja, boldog őse, ismerőse már a börtön félhomályát őrizte „ellenforradalmi” vétekért.

Beléptünk a KISZ-be, s a KISZ vezető tanárunk S. utasítására – akiről évtizedek múlva Czigány Lóránt barátomtól megtudtam, hogy 56-ban nemzetőr s egy másik vidéki egyetem ifjúságának egyik hangadója volt – tisztséget is vállaltunk, mert aki egyetemre akar kerülni, annak meg kell adni az árát.

A történelem – mondjuk a megszokott kifejezéssel – furcsa fintora, hogy ugyanarra, az egyetlen eseményre különbözőképpen lehet emlékezni, csak úgy, mint egy autóbalesetre.

Írom ezt az emlékiratot, Katám, Julcsikám, s mert nem kívánok túl nagyot tévedni, ellenőrzöm magam hajdani társaim szűrőjén keresztül. „Te egy helyes, vidám, barátságos, senkinek nem ártó baloldali fiú voltál.” – mondja az Európa-szerte méltán nagy megbecsülésnek örvendő filmrendező. Szemem elkerekedik, orrcimpáim kitágulnak. Klasszikus jobboldalinak soha nem határoztam magam. Ma sem. De hogy baloldali, a régi, a „történelmi értelemben véve” azt azért sokallom. Beszélgetőtársam látja rajtam az átfutó pírt, zavartan folytatja tovább. „Egy közös barátunk mondta, de hangsúlyozta, hogy soha nem ártottál senkinek.”

Hajdani szerelmem címe után kutatva – megkérdendő tőle, ha fényképek is szerepelnek ebben az emlékiratban, közölhetek-e róla is egy hajdani fotót, s meg egyáltalán: kiejthetem-e a nevét – valahai tanáromtól érdeklődöm egy elérhetőségi telefonszám után. Hangulatos a beszélgetés a mobilon, majd elhangzik a mellbevágó mondat: „Te akkor nagyon élénken mozogtál a KISZ-ben!”

Igen, az iskola ifjúsága „nagy lelkesedéssel lengette meg a kommunizmus vörös zászlaját az éledő tavaszi szélben” s közben megalakítottuk a KISZ-en kívüliek szövetségét. Az „alapító atyák” egyike a megyei MSZMP egyik legfontosabb vezetőjének volt az unokaöccse, a másik – hogy finoman fogalmazzak – nem itthon szerezte meg később a diplomáját, inkább valahol Keleten, pontosabban a „Lomonoszovon”, a harmadik titkára lett egy Kádár közeli szakszervezeti „főmuftinak” a negyedik, az ötödik és még sorolhatnám.

Titkos társaságunk, a mai napig titkos maradt. Ami összekötött akkor bennünket, valami meghatározhatatlan szabadságvágy, s a tehetetlenség.

Esténként valamelyik utcaszegletben összegyűltünk és cseréltük a híreket. Bizony bizony ki hiszi el ezt ma már? – Tihanyi Árpád Tanár Úrról, akit később kivégeztek „ellenforradalmi cselekedeteiért”, Gulyásról, a levéli református papról, a kommunista



Földes Gáborról, Maléterről, aki szervezi a Bakonyban a MUK-kot, s közben Szászáról tanultunk továbbra is, na meg a harminckét nevű Ságvári Endréről, „korunk hősről” (Elnézést Lermontov Úr!)

Az iskolában nem taposták egymás sarkát az egyetemre vágyók. Legjobb barátomtól, Feritől, hallottam először az Eötvös Kollégiumról, a „nyálam is elcsorgott” hogy ilyen is létezik, de hiába ecsetelte az egyetemi élet szépségeit, rajtam és a két társamon kívül barátaim inkább a szakmát preferálták. Aztán az egyikünk, tanári sugás alapján ekkor már igencsak magasra emelte a tekintetét. Diplomata akart lenni. A célállomás Moszkva volt. A Lomonoszov. A hír hallatán iskolatársunkat valamifajta furcsa burok, gyanakvással vegyes csodálat vette körül. Egyrészt senki sem gondolta, hogy a barátom megbékélt volna a forradalom leverőivel. Másrészt, egyszerűen tudomásul vettük, hogy aki diplomata akar lenni, Moszkvába kell annak menni. Ott kell aztán meg tanulni, hogyan kell a dudát fújni. S nem mellesleg, rendkívül imponált nekünk az is, hogy valaki közülünk, ebből az isten háta mögötti iskolából, feljuthat az istenek közé. Sajátos perspektíva, de perspektíva. Irigységünk mellett, sajnáltuk is őt. Testközelből megismerve az oroszokat, vert nemzet ide, vert nemzet oda, hagyományos, kissé lenéző európai fölénytudatunk azért csak megmaradt.

Én akkorra már elvesztettem hajdani előnyömet, amelyet apám néphadseregbeli fél évtizedes katonatiszti karrierje jelentett. Már az is nagy eredmény volt, hogy nem lettem egyéb. A sok hurcolkodás közepette valahol elkallódott a születési bizonyítványom. A kitöltő közeg apám foglalkozása után érdeklődött. Apám közölte, hogy ő végzettségét tekintve drogista. „Akkor egyéb” – szölte a határozott ítélet. Apám tiltakozott, mondván, hogy ő a munkás kategóriába tartozik, immár saját jogon. A szerv, aki vélhetően képtelen volt értelmezni a drogistaság fogalmát, hirtelen felderült: „A drogista olyan, mint a bognár?” „Olyan” – hagyta rá apám. Így lettem papír szerint is töről metszett munkásszármazék, egy bognár fia. Nem is jött ez később – egyetemi felvételi – rosszul.

Egyszer kutakodás közben, otthon előkerült a sublót aljából apám kereskedelmi iskolai bizonyítványa. Öcsém is, én is, még hápogva is alig jutottunk levegőhöz. Több volt benne az elégséges, mint a közepes. Este, mint az ájtatos kabócák kóricáltunk anyám körül. Irénci hamar rájött, hogy készül valami. „Na, ki vele, mit akartok?” Mint a harapásra kész terelő kutyák kezdtünk Lacival keringeni óvatosan súrolgatva a téma lényegét. Mivel anyám engem könnyebben vágott nyakon, a kérdés feltevése Lacira várt. „Anyucikám, ha az embernek gyerekkorában gyenge a bizonyítványa, lehet még belőle okos felnőtt?” Anyám először csak laposakat pislogott, majd tettezett szigorral ránk mordult: „Hol az apátok bizonyítványa? Ha megmukkantok, szétverem rajtatok a prakkert!” A fenyegetést komolyan kellett venni, anyám szavatartó volt.

Ez az élmény, Tisztelt Unokák, nekem is kijutott, amikor az anyátok megtalálta a nagyanyja által zseninek tartott fia bizonyítványát tele a matek, fizika és biológia hármassokkal. Sőt irgalom atyja ne hagyj el! A történelem „jó”-val!

Történelem – jó! A tanárnő, aki nyújtózkodva is alig haladta meg a másfél métert a számtalan ötös után egyszer csak felszólított, hogy soroljam fel a római történetírás nagyjait. Plinius kifogott rajtam. Sajátos párviadal bontakozott ki közöttünk, ő minden órán felszólított, én egyetlen órán sem voltam hajlandó megnevezni a derék római mestert, bár már azt is tudtam róla, hogy hányas volt a tógájának a derékmérete. A tanárnő pontosan tisztában volt velem, hogy Pliniussal együtt már akkor leérettségizhettem volna történelemből. De pedagógiai megfontolások alapján – s ezt részletesen kifejtette az év végén – mégis jóra zárt le. Az osztály a szó szoros értelmében véve dőlt a röhögéstől, én meg „távlatosan” zárójelbe tettem a tanerőnt s hosszú időre az ókort is. Nincs igazam? Nem volt igazam? Ma is úgy gondolom, igazam volt – akkor. A tanerő legyen bölcsőbb, mint a diák. Az igazi tekintély a szavakon is nyugszik. Köztünk nem váltódott szó. Hogy a seb még most is sajog? Az ókort ma sem kedvelem? Bizony nem. Én vesztettem többet? Igen. Változott a helyzet? Nem. Ce la vie!

Apám viszont született pedagógussá vált az idők folyamán a szememben. Amikor gimnazista lettem, ő is gimnazista lett. Egyszer egy meghitt pillanatban megkérdeztem az akkor már nagyapa apámat, miért ült be köztiszteletben álló raktárvezetőként vén fejjel az iskolapadba, amikor már senki sem kérte tőle számon bizonyítványai számát, s a hajdani „eredményeket”? Még csak el sem merengett. „Nem akartam, hogy a fiam olyat kérdezzen tőlem, amire illene, s mégsem tudok válaszolni.” Ez a tudomány igazi tisztelete. (No, Katám, most aztán tényleg el kellene végleg hallgatnom. A múltkor elővetted valamelyik tankönyvedet s a tanácsomat kérted. Éppen történelemből. Hogy is cizelláljam emlékezetemet? A többi néma csend. A habilitált, kandidált professzor emeritus hallgatott, mint a csuka. Ókorból...)

Aztán apám, túllépvén az ötödik ikszen, jelentkezett a vegyészeti egyetemre, levelező – esetleg esti – tagozatára. A kora miatt nem vették fel. Tudomásul vette. Helyette elvégezte a marxista-leninista egyetem esztétikai tagozatát, a „foximaxit”. Mégis diplomás lett, abból szerzett papírt, amiből engedték neki. Ma is büszkén vállalom, hogy egy „foximaxis” apa sarjadéka vagyok.

Nem lett esztéta, legfeljebb a gyógyszeres dobozokat rakta rendbe más formában.

Az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején már elég világos volt, hogy az egyetemre jutáshoz valami többlet kell. Pontosabban: nem elég okosnak lenni, ehhez bizonyítvány is kell, s jó káderlap. A maximális pontszám, amit azokban az években az egyetemi felvételin el lehetett érni, 20 pont volt. Ebből 10 pont a középiskola adománya. Számomra a középiskola a szenzációs véghajrát is feltételezve s beleszámítva, maximum nyolc pontot jelenthetett. Az egyetemre kerüléshez viszont az esetek döntő többségében a tizenkilenc pont is kevés volt.

Tudták ezt a tanárain is

Egy váratlan pillanatban S. tanár úr a zsidó egy szegletébe invitált. Vele különlegesen jó viszonyban voltam, hiszen nem egyszer elemeztük együtt magán-

szorgalomból Ady költészetének szimbolikáját. „Átszervezzük az iskola KISZ szervezetét” – közölte S. tanár úr, a volt nemzetőr. Én akkor éppen a trónörökös székben ülve vártam, hogy a végzős, Moszkvába készülődő iskolatársam átadja év végén a KISZ alapszervi jogart. Akkorra már valahai forradalmi ifjúsági bizottsági elnökséget mélyen fedte a jótékony homály. Legalábbis formálisan az érettségiig soha nem került szóba. S. tanár úr kifejtette, hogy létre kellene hozni az iskolában két alapszervezetet, s akkor választhatnánk egy csúcstítkárt, az lennék én. Az egyik alapszervi titkár lenne az ugyancsak egyetemre készülő barátom, aki úgyszólamint járt egy évvel, s így örökösöm is lehetne, a másik pedig a másik barátom, akiben éppen mostanság ébrednek a továbbtanulási vágyak.

Gyors felfogású gyerekként hamar megértettem: a felvételinél ez plusz pontot jelent. „A szád viszont befogod.” A lehetséges továbbtanulásért ez nem volt nagy ár.

Az indok is tetszetős volt. Az iskolában izmosodik a KISZ. Átszerveztünk. A városi KISZ bizottság is megdicsért bennünket, eredményes szervezőmunkánkért.

Kettőnket felvettek, a harmadikat, ugyancsak alapszervi titkár lett, azonban nem. Az ő felvételi lapja „valahol elkeveredett,” nem jutott el a célig.

S. tanár úr a hajdani nemzetőr, pedig rövidesen ott hagyta az iskolát. Más városba költözött, indoklása egyszerű volt, de számomra akkor érthetetlen. „Nem bírom G. tanár úrnak még a szagát sem.”

S. tanár úr különben is osztatlan népszerűségnek örvendett az egész iskolában. Verlaine, Baudelaire és Rimbaud fordításait néhány ínyenc élvezettel olvasságta a cigánynegyed szélén elterülő proli iskola diákjai közül. Az Eötvös-kollégista Feri különben is azt mondta, hogy jobb fordító, mint Szabó Lőrinc, meg mint Vas István. Szerinte a kenderkötél verset is jobban „magyarította”, mint akár József Atilla vagy Faludy. Feri a kétségkívüli szaktekinetely véleménye az S. tanár úr–Faludy versenyéről döntő érv volt. Pláne, ha belegondolok, hogy akkor éppen Faludy bűvöletben éltem. A szünidőben éppen a Győri Textilben dolgoztam rakodóként. Főnököm a mindenkit „Elvtikémnek” szólító „néhány elemis” Józsi bácsi volt. Ebédszünetben az izzákjából a zsíros kenyér mellől előkerült a féltett, újságpapírba burkolt kézzel írott Faludy versek sora. „Ereklye az ántivilágból” – vigyorgott az öreg.

Több mint egy hónapon keresztül hallgattam naponta, Faludy magyarításait.

„Francia vagyok Páris városából,
mely lábam alatt a piszkos mélybe vész
s most méterhosszan lógok egy nyárfaágról
s a nyakamon érzem, hogy seggem mily nehéz.”
Persze hozzá olvastam a József Atilla-i fordítást is:
„Francia vagyok, mérgeledhetem.
Ponthoise-i Párizs volt szülőhelyem.
Most hát egy kenderkötéltől fejem
Megtudja majd, hogy mit nyom fenekem.”



S. tanár úr fordítása ugyan nincs a birtokomban, de Feri ítéletében ma sem kételkedhettem.

A lányok persze nem a tanár úr műfordításai után bomlottak, de őket különben sem lehetett komolyan venni. Sőt! De S. tanár úrnak még azt is megbocsátottuk, hogy elvi vetélytársunk volt, anélkül, hogy erre pályázott volna. Különben is akkoriban ismerkedtem meg iskolatársnőmmel, a nálam másfél évvel idősebb, életem első igazi és nagyon nagy szerelmével a múlhatatlan emlékü, Marikával.

Marika édesapja, magas szikár ember volt, s engem a vékonypénzű, taknyos gyereket, nagyon nem szeretett. Különb embert szánt a lányának még ebben a diákszerelmi álomvilágban is. Jóval később rábukkanva egy a Marikával készült közös fényképre, kénytelen vagyok egyetérteni, így utólag a szúrós tekintetű atyával. Egy, a nyakigláb esetlen kamaszhoz képest érett, faros-bögyös „kész” nő bájol el még most is.

Egy este színházba készültünk Marikával. A Mosoly ország várt ránk. Gomblukamban, a hajtóka mögött ott lapult az egy forintért vásárolt fröccsöntött Kossuth-címer a rejtett ellenállás jelképeként.

Mosoly országa! 1957! Óh léhák birodalma! Csakhogy előtte a Bánk Bán-t néztük meg Kiss Ferencsel a főszerepben, a kommunisták által nem éppen oktanul, nyilas váddal lecsukott, de már szabadult híres színésszel s izzott a nézőtér, de a lávaomlásnak nem akkor volt itt az ideje.

Láttuk akkor a Herczeg Ferenc alkotta, de alaposan átalakított Bizáncot is a légies tüneménnyel, Kéri Editkével az egyik szerepben. (Körülbelül harmincöt év után – akkor éppen az Antall kormány tanácsadó testületének kormányfőtanácsosa voltam, az 56-os ügyek felelőseként – újra találkoztam a művésznővel. Mit mondjak furcsa találkozó volt. Ugyanazt akartuk, de egészen másként. Nem csoda hát, hogy rám vágta az ajtót. Évtizedek keserűségét öntötte a nyakamba, teljes joggal. Radikális követeléseinek nem kedvezett az idő, de a józan ész sem. Megbékélés – számonkérés. Nómenklatúra. Alapvető kutatások nélkül, hol húzható meg a határ? Mire emlékszünk! S mért? Ahol fát vágnak, hullik a forgács? Maguknak eszük ágában sincs fát vágni!)

Egyik gyakori vendégem a legendás emlékü, az általam is mérhetetlenül tisztelt Pongrátz Gergely volt.

„Sándor, ismerkedjeteK meg a barátommal. Ő volt az első, aki lótt a Rádiónál az ávósokra. Ki kellene tüntetni.”

Másnap! „Sándor tévedtem! Pöttyös a múltja.

De Gergely!

Sándor én szabadságharcos vagyok s nem politikus.

Gergely! Könyörgöm, maradj is szabadságharcos.”

Visszagonoldva erre az időre, s a Kossuth-címerre illetve arra, hogy milyen elszántsággal vadászták az elvtársak a címereket és hordozóit, némi büszkeség tölt el. Akkor is, ha rejtve hordtam, mert a szerv is tudta, hogy a hajtóka mögött bujdosok Kossuth hagyatéka.

Bő két évtized telt el 56 óta, amikor ismét átélhettem ugyanezt az érzést. Akkor a Solidarnosc-ért repesett a szívünk.

A Solidarnosc-jelvényért legalább akkora kockázatot vállaltam, mint a Kossuth-címerért. A jelvény a szokásos helyen volt, de Varsóból hazatérve át kellett jutnom a Feriegyi sorompón is. Baj nélkül átjutottam. Ügyes voltam? Vagy?

Az idők érlelték meg bennem a felismerést. Nemcsak a mítoszokra van szükség, hanem a szimbólumokra is. Azon kapom magam, ha leszűkül a cselekvési terem, a mítoszaimhoz, szimbólumaimhoz menekülök, vagy húzódok beléjük. Ezek, a realitásokból kilépő szabadságok viszont szinte mindig rebellis gondolatokat szülnek. Ezt nevezik feltöltődésnek?

Hajtókám mögött a Kossuth-jelvénnel izgatottan vártam Marikára. Meg is érkezett, vörösre sírt szemmel és szemüveg nélkül, mert Marika szemüveges volt. A történet lassan bontakozott ki előttem, szaggatottan, hüppögésbe fúlva, esetenként befejezetlenül, de a maga kerekességében nagy „happy and”-del. Marika készülődött, annak tudatában, hogy apja este már csak nagyon indokolt esetben engedi el. Szerelmem unta már a titkolózást – mert velem csak titokban találkozhatott – s bátran apja szemébe vágta, hogy színházba megyünk. A válasz egy szimpla legyintés kíséretében, kizárólagos volt. „Nem mész sehova”. Marika szeme villant egyet a szemüveg mögött, majd kipréselte magából azt, amit eddig még soha: „de, elmegyek!” Aztán a szemüveg csörömpölve hullt a földre, Marika, pedig ott hüppögött mellettem.

A lány bátorsága engem is extázisba kergetett, ami reggelre sem párolgott el. Másnap szembenéztem az apjával és csendesen, de határozottan követeltem tőle, hogy ne tiltsa tőlem a lányát!

Az engedélyt megkaptam, találkozhattunk. Barátok viszont a „zord atyával” nem lettünk. Az elkövetkező néhány randevünk Marikával azonban történelem órákká változott. Marika édesanyja korán meghalt. Mostohája viszont édes volt, aki, ahol csak tehetette, puhította az atyai szigort. Marika apját nemcsak felesége halála, de a világháború is megviselte. Tisztként harcolta végig a Don-kanyart, fegyverrel a kezében esett fogságba, s fegyver nélkül, amely követte értéktárgyait: hadifogságba.

Éveket húzott le valahol Szibériában. Marika mesélt a rongyokból készült ruhákról, a hihetetlen mínuszokról, lopásról, rablásról, gyilkosságokról. Homályos célzásokat tett arra is, hogy milyen örömet érzett ő maga is, amikor megtudta, hogy Rákosi pajtás kiszabadítja az orosz fogságból az apját. Aztán jött a csöbörből-vödörbe történet, a határon történt átadás furcsaságairól, a szűrőtáborról, s a kötelező jelentkezésekről és a segédmunkából eltartott családról. A nyilasok, a zsidók, a kommunisták, Sztálin, Rákosi, az ÁVÓ mellett történeti tudatom része lett a háború és a szovjet hadifogság is.

Szinte belezavarodok, ha arra gondolok, hogy mi mindent villantott rám, 14 éves koromra a hazám.

Emlékeim rejtve, s mondatformát sem kapva ugyan bennem éltek, és ahogy nyiladozott az értelmem, a kóválygó töredékek kiszámíthatatlan pályáikon puzzle-ként ke-

resték egymással egyre inkább a kapaszkodási felületet. Jelentéktelen emléktöredékek telítődtek meg tartalommal, s ha cselekedeteim irányát nem is határozták meg, de arra elegendőnek bizonyultak, hogy megvédjenek a pillanat adta, esetenként sikerrel kecsegtető, de sok esetben a botlásához is vezethető lépésektől.

Kimondott mondatok nélkül égett belénk a múlt.

De mi?

Ott állunk az emlékmű körül. Nekem már nem jutott kötél. A csempelapok könyvezve a rájuk rótt betűk szégyenétől, – Ady szavai a vörös csillagról – sorjázva pergettek az anyaföldre. A tömeg őrjöng! Vesszen az ÁVÓ! Vesszen Rákosi! A kölyöksapat, a nyolcadik „b” lelkesen skandálja az ízes mondatokat.

Szabadítsuk ki a rabokat! Amint elhangzott a jelszó, pontosan tudtam, hogy Laci bácsinak igaza van, Magyarországon kitört a forradalom. Petőfi már régen meggyőzött engem is, hogy férfiatlan dolog ágyban, párnák között meghalni. Szabadság! Szerelem! E kettő kell nekem! Szerelmemért feláldozom életemet! Szabadságért feláldozom szerelmemet!

Ott fekszem a macskakövön! Halántékomból szivárog a vér! Zsuzsi – pillanatnyi szerelmem – leveszi a pulóverét, fejemet óvatosan az ölébe emeli. Szivárgó könnyei áztatják tépett ingemet. Még egyszer kinyitom a szemem. Nehezen préselem ki torok rácsain keresztül elfúló szavaimat: az életemnél is jobban szerettelek, de Táncsics szabad lesz! Aztán fejem megbicsaklik, ajkam szögletén mosoly, tekintetem fénye megtörik. Meghaltam!

Lelkem, útban az angyalok felé örömmel konstatálja a tömeg megilletődését. Aztán, ahogy azokban a napokban illett: feldübörög a Himnusz! És a tömeg nevemmel az ajakin, oroszlán bátorsággal megrohamozza a börtönt! Táncsics szabad!

Dicső halálom felemelő képeiből golyós üvítése ébreszt! Elfog a remegés, anyám hangját hallom: Sánikám nagyon elverlek, ha Lacinak valami baja esik! Anyámnak fogalma sincs, hogy hol vagyunk, ő a patikában végzi a dolgát, de a Laci itt van melletttem. Egy mozdulattal a földre lököm, a gyerek üvölt, mint a fába szorult fereg. Nem érti, mi történik, hiszen a bátyja nem szokta bántani! Ráomlok, a testemmel védem, s aztán érzem, hogy vizes a nadrágom. Bizony – bizony, a forradalmár bepisilt. Az utca követ nem a vérem öntözte.

Évek követik az éveket. Baráti társaságban, ha ötvenhatról esik szó, általában elmondom, hogy ott álltam a börtön előtt, követeltem a rabok kiszabadítását, mikor az ávosok a börtön épületéből ránk löttek. Félelmetes érzés volt szemben állni a fegyverekkel.

Részletezem is. Ott álltunk, szemben a börtönnel, készen arra, hogy megmásszuk az évig érő ráccsal védett nagykaput. Egyszerre csak puskaropogás, az öcsémet a földre rántom, ráfekszem, az emberek egymást taposva rohannak a hátunk mögött lévő gólyahídon át a Kálvária tér felé. Nem tudom, hogyan menekültünk el onnan.

1995-ben Kahler Frigyes barátommal a Kinek a forradalma? című monográfia írása közben végiglátogattuk azokat a városokat, ahol 1956-ban sortüzet zúdítottak



a zöld vagy a kék ávosok vagy az oroszok a tüntető helyi fegyvertelen lakosságra. Eljutottunk Győrbe is. A régi Bécsi útról a valahai Pártbizottság épülete elől indultunk a „helyszíni szemlére”. Az agyamban kigyulladt a vetítés kezdetét jelentő lámpa. A filmvászon előtttem lebegett. Hallom az ütemes skandálást, érzem az egymástól kapott erőt, kezemben Laci tenyere, s megyünk. Araszolunk előre az országútról a börtön oldalfala mellett a pályaudvar felé, hogy elérjük a börtön előtti szűk teret. S egyszerre csak érzem a rémület szagát, a golyó furcsa süvítését, s máris hallok anyám hangját, „a Lacira vigyázz”.

Aztán szinte ledermedek

Az igazat mondd, ne csak a valót!

Hát igen! Én akkor nem voltam a börtön előtt. Rám nem lőttek, amikor az a győri kislány, Máthé Mária az ávos lövések áldozata lett. Én itt álltam, nem messze a börtön falától, még a börtönhöz vezető út vége előtt. Akkor tehát nem a lövedék, hanem csak a hangja fektetett a földre.

Hazaérve, a kattogó gépből egyre sorjáznak mondataim a papírra. Megállapítom, hogy Máthé Mária, Halász Ödön és egy harmadik ismeretlen fiatal a győri börtön előtt eldőrdült ávos sortűz áldozatai lettek.

